

PÄIVÄ KERRALLAAN

OPAS LÄHEISELLE JA

RANGAISTUKSEEN TUOMITULLE

© VANKIEN OMAISET VAO RY JA KIRJOITTAJAT

KORJATTU PAINOS ELOKUU 2016

ISBN 978-952-93-1700-4 (PDF)

ULKOASU JOEL PIHLAJA

TOINEN TOIMITETTU PAINOS. TOIMITTAJANA
ANASTASIA LAPINTIE.

Sisällysluettelo

Saate	1
Johdanto	3
Rikosoikeudellinen prosessi ja seuraamukset	5
Rikosseuraamuslaitos	6
Vangitseminen	7
Tutkintavankeus	7
Vapausrangaistus eli vankeus	9
Yhdyskuntaseuraamus	10
Muuntorangaistus	11
Arviointi ja suunnitelmatyöskentely	12
Rangaistusajan suunnitelman teko vangin näkökulmasta	14
Läheinen	
1. Yhteydenpito vangittuun	16
Miltä tuntuu mennä ensi kertaa vankilaan	18
1.1 Lapsi- ja perhetyö vankilassa	19
1.2 Valvotut ja valvomattomat tapaamiset	21
1.3 Lapsen oikeus tavata vankilassa olevaa vanhempansa	23
1.4 Mitä vankilaan saa viedä?	25
1.5 Rahan toimittaminen vangille	26
1.6 Poistumisluvat eli "lomat"	27
1.7 Kohtelu vankilassa	27
2. Perhe siviilissä	28
2.1 Miten rikosta ja rangaistusta käsitellään lapsen kanssa?	28
2.2 Tukitoimia arjen helpottamiseksi	29
2.3 Sosiaalihuoltolaki	32
2.4 Lapsen ja muun läheisen kuuleminen	34
2.5 Toimeentulo ja sosiaaliturva	35
2.5.1 Elatussopimus ja -maksut	36
2.5.2 Toimeentulotuki	37
2.5.3 Kelan etuudet, kun kumppani on vankilassa	40
Asumistuki	41
Elatustuki	41
Kansaneläke	42
Etuuden maksaminen perheelle	43
Yksinhuoltajan lapsikorotus	43
Varhaiskasvatus ja kotihoidon tuki	44
2.5 Kotikunnan muuttaminen	45
3. Rangaistuksen tulo kotiin	46
3.1 Valvottu koevapaus vankeuden loppuvaiheessa	46

Koivapaus kantaa hedelmää	48
3.2 Valvontarangaistus	50
4. Tiedon ja tuen lähteitä	52
4.1 Viranomaiset ja järjestöt	53
4.2 Leirit tuomituille ja läheisille	55

Rangaistukseen tuomittu

1. Yhdyskuntaseuraamukset	59
Läheiset yhdyskuntaseuraamusten näkökulmasta	60
2. Vankeus	60
2.1 Tulo vankilaan	62
2.2 Yhteydenpito läheisiin ja vankilan ulkopuolelle	62
2.3 Mistä vankila vastaa	64
2.4 Perheosasto Vanajan vankilassa	65
Vanhemmuus vankilassa	66
Perheosaston äidit kertovat: Lapsen kanssa vankilassa	67
3. Toimeentulo ja sosiaaliturva	68
3.1 Kelan etuudet	69
Asumistuki	70
Työttömyysturva	71
Opiskelu	71
Sairaspäiväraha	71
Sairaanhoitokulut	72
Kuntoutus ja kuntoutusraha	73
Lastenhoidon tuet, kun lapsi on vanhemman kanssa vankilassa	73
3.2 Toimeentulotuki vankeusaikana	76
4. Terveydenhuolto vankeusaikana	77
4.1 Oikeusturvakeinot terveydenhuollossa	79
4.2 ADHD	71
5. Vangin talous	80
5.1 Ulosotto	82
5.2 Velkatilanteen selvittäminen	83
5.3 Velkojen lyhentäminen vankeusaikana	85
6. Toiminnot vankilassa	
7. Poistumisluvat eli "lomat"	89
8. Asteittainen vapautuminen	92
8.1 Avovankila	93
Oppaita	96
LIITE: Muutoksenhaku	97
LIITE: Yksilöity valtakirja, malli	102

Saate

Hyvä lukija!

Olet lukemassa läheisen opasta, joka on suunnattu vankeusrangaitusta tai yhdyskuntaseuraamusta suorittavan omaisille. Toivomme, että opas antaa vastauksia rangaistuksia ja vankilakäytäntöjä koskeviin kysymyksiin, selkiinnyttää palveluverkoston toimintaa sekä antaa vinkkejä vertais- ja ammattilaistahojen avun ja tuen lähteistä.

Läheisen opas on koottu valtakunnallista vapaaehtoistyötä tekevän Vankien Omaiset VAO ry:n, rikosseuraamusasiakkaita ja läheisiä neuvovan Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) sekä Rikosseuraamuslaitoksen (Rise) yhteistyönä.

Vankien Omaiset VAO ry on vuonna 2005 omaisten itsensä perustama vertaistukeen perustuva järjestö. Toimintaan ovat alusta asti kuuluneet vertaistukiryhmät, tukihenkilötoiminta, leirit ja virkistystoiminta.

Oppaaseen on koottu tietoa vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen toiminnasta sekä siviilissä olevan läheisen että rangaistusta suorittavan kannalta. Monet oppaassa esiin tulevat asiat ovat usein kysytyjä kysymyksiä VAO:n ryhmissä ja vertaistukipuhelimessa sekä Kriminaalihuollin tukisäätiön kriminaaliasiamiestoiminnan neuvonnassa.

Rikoksesta tuomitseminen koskettaa lähes poikkeuksetta laajaa joukkoa rangaistukseen tuomitun lähipiirissä. Heidän tuen tarpeensa taas vaihtelee suuresti elämäntilanteen mukaan ja se voi myös muuttua tuomion eri vaiheissa. Hyvinvointia parantavat asiat voivat olla hyvin pieniä. Vaikka tilanteen kuormittavuutta ei ehkä voida poistaa kokonaan, hyvää voidaan lisätä.

Oppaan tekemistä vaikeuttivat rangaistusten toimeenpanoon, vankilakäytäntöihin ja tukipalveluihin liittyvät suuret vaihtelut esimerkiksi vankiloiden välillä. Tästä syystä oppaaseen on kirjattu monissa kohdin vain yleisiä neuvoja ja kuvauksia toiminnoista. Rangaistus- ja vankilakäytännöt sekä yhteiskunnan palveluverkostot ovat niin ikään jatku-

vasti muuttuva kokonaisuus. Läheisten yhteiskunnalliset palvelut ja tuki taas ovat ensisijassa kuntien vastuulla, joiden käytännöissä ja resursseissa on niin ikään suurta vaihtelua.

Oppaan tarkoitus on antaa suuntaviivoja avun ja tuen hakemiseen ja toimia yhteisenä välineenä ja kanavana vertais- ja ammattilaistyössä läheisten elämänhallinnan ja toipumisen tukemisessa.

Opas julkaistaan kokonaisuudessaan myös järjestöjen yhteisellä Portti vapauteen -sivustolla.

Kiitämme kaikkia oppaan kirjoittajia ja tukijoita!

Vankien Omaiset VAO ry

Johdanto

Suomessa on vuosittain noin 13 000 – 20 000 henkilöä rikosseuraamusjärjestelmän toimenpiteiden kohteena. Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen mukaan rikosseuraamusasiakkaita oli toukokuussa 2016 kaikkiaan 6331. Heistä vankeja oli 3156 ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavia 3175 (Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2016; Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2016).

Rikosseuraamus koskettaa myös tuhansia läheisiä. Vankeusrangaistuksen arvioidaan koskettavan jopa 55 000 vangille läheistä ihmistä päivittäin (Suomela ja Ryyänen 2011) – ja joukko on vielä suurempi, kun yhdyskuntaseuraamusta suorittavien läheiset lasketaan mukaan. Läheisiä voivat olla mm. vanhemmat, puoliso, lapset, sisarukset, isovanhemmat ja ystävät. Läheisen rangaistus voi vaikuttaa moneen elämän osa-alueeseen, kuten työhön, toimeentuloon, vanhemmuuteen, parisuhteeseen, terveyteen ja sosiaalisiin suhteisiin.

Rangaistukseen tuomittujen ja läheisten tilannetta on viime vuosina tutkittu eri näkökulmista. On julkaistu esimerkiksi selvitys puolisoitten tilanteesta (Kaurala 2009), selvitys vankien ja heidän omaistensa yhteydenpitovaikeuksista (Suomela ja Ryyänen 2011) ja opinnäytetyö Vankien Omaiset VAO ry:n jäsenistön tilanteesta ja heidän tuen tarpeestaan (Sassi 2012).

Lisäksi 2010-2012 toteutettiin Ruotsissa, Saksassa, Romaniassa ja Britanniaassa COPING-tutkimus (Children of Prisoners, Interventions & Mitigations to Strengthen Mental Health). COPING on ensimmäinen laaja eurooppalainen tutkimus vankien lapsista. Tutkimuksessa selvitettiin, mitä edellytyksiä lapsilla on käsitellä vanhemman vangitsemista.

Useissa tapauksissa läheiset kokevat perheenjäsenen rikosprosessin kriisinä ja ovat kriisituen tarpeessa. Tutkimusten ja vertaistytön kokemusten mukaan tuen tarpeessa ja siihen vastaamisessa on suurta vaihtelua. Moni Sassin kyselyyn vastanneista koki saaneensa heikosti tukea palvelujärjestelmiltä erityisesti akuutissa tilanteessa, kun lähei-

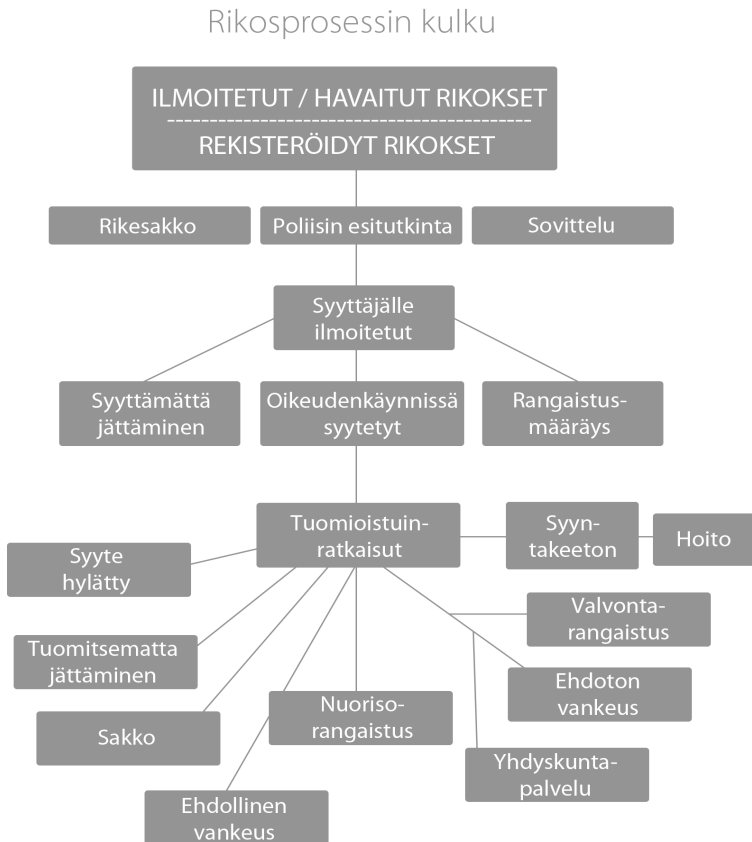
nen pidätettiin. Eniten tukea ammattiauttajilta odotettiin mielenterveysongelmiin. Vastanneista 39 % toivoi tukea kriisityöntekijältä tai psykologilta.

Erityisen kuormittavana vankeusrangaistuksen aikana pidettiin ikävän tunnetta ja hätää omasta ja läheisen selviämisestä. Toisaalta tukea voi olla vaikea saada tai ottaa vastaan mm. häpeän ja syyllisyyden tunteiden vuoksi. Häpeä ja leimautuminen saattavat johtaa jopa sosiaalisten verkostojen kaventumiseen. Yli kolmannes VAO:n jäsenistä sanoi liittyneensä yhdistykseen vertaistuen ja keskusteluavun takia. Noin joka viides sanoi tulleensa yhdistykseen saadakseen tietoa. Kolme prosenttia oli VAO ry:ssä voidakseen vaikuttaa asioihin.

Rangaistusta suorittavan ja hänen läheistensäkin kannalta seuraamuksen haittojen minimointi ja perheen tukeminen ovat haasteellinen kokonaisuus. Opas on kirjoitettu vertaistuen näkökulmasta ammattilaisapua hyödyntäen. Oppaaseen on koottu tietoa sekä läheisen että rikoksesta rangaistun oikeuksista ja tarjolla olevista palveluista. Myös rangaistuksista ja vankilakäytännöistä on kirjoitettu siten, että niin rikoksesta tuomitun kuin hänen läheisensä olisi helpompi selviytyä rangaistuksen rasitteista.

Rikosoikeudellinen prosessi ja seuraamukset

Kuten alla olevasta kaaviosta käy ilmi, oikeusprosessiin kuuluu tiivistäen poliisin suorittama esitutkinta, syyteharkinta, asian käsittely tuomioistuimessa sekä syylliseksi todettaessa erilaiset rikosseuraamukset. Rikoksesta epäilty voidaan ottaa kiinni, pidättää ja/tai vangita (tutkintavankeus) tutkinnan ajaksi.

Rikosseuraamuslaitos

Rangaistusten täytäntöönpanosta vastaa oikeusministeriön alaisuudessa toimiva Rikosseuraamuslaitos. Rikosseuraamuslaitokseen (Rise) kuuluvat vankilat, yhdyskuntaseuraamus- eli YKS-toimistot, arviointikeskukset, keskushallintoyksikkö ja Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Risen toiminta on jaettu kolmeen alueeseen. Etelä-, Länsi- sekä Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueilla on kaikilla oma aluehallinto ja arviointikeskus, vankilat ja YKS-toimistot. Keskushallintoyksikössä työskentelee mm. erikoissuunnittelijoita ja lakimiehiä, ja sinne voi ottaa yhteyttä yleisissä rangaistuksia koskevista kysymyksissä. Soittamalla Rikosseuraamuslaitoksen vaihteeseen ja kertomalla, mistä aihealueesta haluaa tietoa, löytää oikean asiantuntijan.

Vankien terveydenhuolto on vuoden 2016 alusta siirtynyt Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalle. Vankien terveydenhuollon järjestämisvastuu on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisuudessa toimivalla Vankiterveydenhuollon yksiköllä. Yksikön tehtävänä on järjestää vankien terveyden- ja sairaanhoitopalvelut sekä oikeuspsykiatriset arvioinnit. Suomen vankiloiden yhteydessä sijaitsee 27 poliklinikkaa, lisäksi ovat vankisairaala Hämeenlinnassa sekä psykiatriset vankisairaalat Turussa ja Vantaalla.

Vankiloissa työskentelee turvallisuushenkilökuntaa ja erityistyöntekijöitä. Jälkimmäisiä ovat sosiaalityöntekijä/sosiaalityön erityisohjaaja, päihdetyön erityisohjaaja, opinto-ohjaaja, psykologi sekä pastori tai diakoni.

Vankien sosiaalityöstä vastaa sosiaalityöntekijä tai sosiaalityön erityisohjaaja. Opinto-ohjaaja valmistelee vankien henkilökohtaisia opintosuunnitelmia ja opintolupa-asioita yhdessä vangin kanssa, järjestää vankien koulutusta ja ohjaa vankeja koulutukseen. Päihdetyön erityisohjaaja järjestää päihdekuntoutuskursseja ja yksilökeskusteluja sekä auttaa muissa päihdetyöhön liittyvissä asioissa. Pastori vastaa vankilan hengellisestä työstä. Psykologi tarjoaa vangeille neuvontaa ja asiantuntija-apua esimerkiksi mielenterveyteen liittyvissä asioissa,

tekee psykologisia tutkimuksia sekä antaa lausuntoja ja suosituksia. Tapauskohtaisesti voi esimerkiksi pastori tehdä perhetyötä tai päihde-työntekijä sosiaalityöhön liittyviä asioita. Käytännössä voi olla eroja vankiloiden välillä.

Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa työskentelee rikosseuraamustyöntekijöitä. Heillä on useimmiten sosiaalialan koulutus.

Vangitseminen

Rikoksesta epäillyn kiinniotto ja vangitseminen voivat tapahtua yllättäen. Rikoksesta epäiltyä voidaan pitää kiinniotettuna enintään kolme vuorokautta. Tämän jälkeen hänet on vapautettava tai vangitsemisvaatimus on esitettävä oikeudessa. Vangitsemisen jatkuessa vaatimus on käsiteltävä uudelleen oikeudessa kahden viikon välein. Mikäli tutkintavankeuden jatkamiselle ei enää ole edellytyksiä, epäilty pääsee siviiliin odottamaan mahdollista oikeuden käsittelyä asiassaan. Rikossasian käräjäoikeuskäsittelyn yhteydessä henkilö voidaan määrätä heti vangittavaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna, mikäli tuomion pituus on vähintään kaksi vuotta tai se on tarpeen muista syistä, kuten esimerkiksi pakkoilun estämiseksi. Oikeus voi myös käsiteltyään asiaa päästää henkilön vapaaksi odottamaan päätöstä ja sen lainvoimaiseksi tuloa sekä mahdollisen rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Tutkintavankeus

Tutkintavankeus on mahdollinen pakkokeino tutkinnan tai rangaistuksen toimeenpanon turvaamiseksi. Tutkintavanki on siis syytteen vuoksi pidätetty ja vangittu, häntä pidetään poliisi- tai tutkintavankilassa, mutta asiaa ei ole vielä käsitelty oikeudessa eikä henkilöä tuomittu rikoksesta.

Kansalais- ja ihmisoikeuksiin perustuvan syyttömyysolettaman mukaan (Ihmisoikeussopimus, 6 artikla) jokaisella syytetyllä on oikeus tulla kohdelluksi syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on näytetty

laillisesti toteen. Rikosoikeudellisen prosessin kannalta myös tutkintavankeudessa olevan on oikeus saada tieto syytteiden sisällöstä ja riittävästi aikaa puolustuksen järjestämiseen. Ajallisesti tutkintavankeus kestää korkeintaan siihen asti, kunnes käräjäoikeuden tuomio tulee lainvoimaiseksi.

Jos tuomiosta valitetaan hovioikeuteen, tutkintavankeus jatkuu, kunnes hovioikeuden tuomio annetaan. Hovioikeuden päätös on täytäntöönpanokelpoinen mahdollisen valitusluvan hakemisesta huolimatta.

Tutkintavangin oikeudellinen asema poikkeaa vankeusvängin asemasta, mutta 2015 voimaan tullessa lakiuudistuksessa on laajennettu tutkintavangin oikeuksia. Tutkintavankia ei esimerkiksi voida sijoittaa avolaitokseen. Hänellä ei ole velvoitetta osallistua työtoimintaan, mutta hänen niin halutessaan on siihen mahdollisuuksien mukaan annettava tilaisuus. Tutkintavangilla on nykyisin mahdollisuus saada valvomaton tapaaminen tai poistumislupa saatettuna taikka erittäin tärkeästä syystä.

Pakkokeinolain mukaan kiinni otetun, pidätetyn ja tutkintavangin yhteydenpitoa voidaan esitutinnan aikana rajoittaa, jos on syytä epäillä, että yhteydenpito vaarantaa näiden toimenpiteiden tarkoituksen. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa myös syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin ollessa kesken, jos on perusteltua syytä epäillä, että yhteydenpito vakavasti vaarantaa tutkintavankeuden tarkoituksen. Yhteydenpitoa lähiomaisen tai muun läheisen kanssa voidaan rajoittaa ainoastaan rikoksen selvittämiseen liittyvistä erityisen painavista syistä.

Yhteydenpitorajoitus päättyy tutkintavankeuden päättyessä. Tutkintavankeuteen liittyvästä yhteydenpidon rajoittamisesta ja sen voimassaolon jatkamisesta päättää pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai vankilan johtajan esityksestä vangitsemisesta päättävä tuomioistuin. Yhteydenpitorajoitus ja sen perusteet on otettava uudelleen käsiteltäväksi vangitsemisasian uudelleen käsittelyn yhteydessä.

Vapausrangaistus eli vankeus

Vapausrangaistus eli vankeus voi olla tutkintavankeuden jatke tai tuomittu voi tulla siviilistä suorittamaan rangaistustaan vapaaehtoisesti tai noudettuna. Vankilaan saapuvan ja sieltä vapautuvan matkakustannukset Suomen alueella korvaa valtio.

Lykkäystä vankeusrangaistuksen aloittamiseen voidaan hakea ja myöntää vasta sen jälkeen, kun tuomitulle on tehty sijoittamispäätös vankilaan. Terveydellisillä perusteilla lykkäystä voidaan myöntää, jos tuomitun vakavan sairauden tai vaikean vamman hoito vaarantuisi vankeuden vuoksi tai jos hoito vankilassa aiheuttaisi huomattavia vaikeuksia.

Lykkäystä voi myöntää myös muilla kuin terveydellisillä syillä, jos lykkäyksellä voidaan olennaisesti vähentää täytäntöönpanon aiheuttamia menetyksiä tai vaikeuksia tuomitulle, hänen lähiomaiselleen tai muulle läheiselle taikka tuomitun työnantajalle tai jollekin muulle taholle, jolle tuomitun työsuoritus on erityisen tarpeellinen.

Jos tuomittu hakee samaa rangaistusta varten lykkäystä uudelleen, voidaan lykkäystä myöntää vain poikkeuksellisesti ja sellaisella perusteella, jonka voimassaolon päättymisaika on tiedossa. Uusi hakemus ei kuitenkaan välttämättä lykkää jo määrättyä ilmoittautumispäivää. Lykkäysten enimmäisaika on yhteensä vuosi ilmoittautumisajankohdasta. Rikosseuraamuslaitoksen nettisivuilta löytyy ohjeet lykkäyksen hakemiseen.

Vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vankeuden tarkoituksena on edistää vangin elämänhallintaa ja valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä sijoittumista yhteiskuntaan. Vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. (Vankeuslaki, 1 luku, 2-3 sekä 5 §).

Vankeuslaki mahdollistaa myös asteittaisen vapautumisen. Tämä tarkoittaa sitä, että osa vankeudesta voidaan suorittaa avolaitoksessa vaapammassa olosuhteissa ja/tai vankeuden loppuvaihe voidaan suorittaa siviilissä valvotussa koevapaudessa.

Suunta rikosseuraamuksissa on kohti avoimempia rangaistuksia eli joko avolaitoksessa suoritettavia vankeusrangaistuksia tai erilaisia si-viilissä suoritettavia yhdyskuntaseuraamuksia. Näitä ovat esimerkiksi yhdyskuntapalvelu tai valvontarangaistus, jota kutsutaan myös panta-rangaistukseksi.

Suuntaus avoimempiin seuraamuksiin johtuu sekä taloudellisista syistä – yhdyskuntaseuraamukset ovat vankilaa halvempia muotoja – että suljetun vankilan kielteisistä vaikutuksista. Lisäksi kokemukset yhdyskuntaseuraamuksista sekä valvotusta koevapaudesta ovat olleet hyviä.

Yhdyskuntaseuraamus

Suurin osa rikosseuraamuksista on yhdyskuntaseuraamuksia eli vapaudessa suoritettavia rangaistuksia. Yhdyskuntaseuraamuksia ovat ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, nuorisorangaistus, ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta, yhdyskuntapalvelu sekä valvontarangaistus. Lisäksi yhdyskuntaseuraamustoimisto vastaa ehdonalaisesti vankilasta vapautuneiden valvonnasta.

Yhdyskuntaseuraamusten sisältö vaihtelee. Niissä keskeisenä sisältönä voivat olla valvonta, työ tai erilaiset sosiaalista toimintakykyä edistävät tehtävät tai ohjelmat. Tuomittu suorittaa rangaistusta kodistaan tai esimerkiksi kuntoutuspaikasta ja hän on samalla tavoin yhteiskunnan jäsen kuin muutkin kansalaiset. Lisäksi vankeuden loppuun sijoittuva valvottu koevapaus on luonteeltaan yhdyskuntaseuraamus. Yhdyskuntaseuraamuksista kerrotaan tarkemmin tuomitun osiossa.

Yhdyskuntaseuraamukseen tuomitulla on yhdyskuntaseuraamustoimistossa oma rikosseuraamustyöntekijä. Seuraamusten toimeenpanossa on mukana viranomaisten lisäksi monia kansalaisia palvelupaikkojen yhdyshenkilöinä ja yksityisvalvojina.

Muuntorangaistus

Jos oikeuden määräämää sakkoa ei saada perityksi rahana, se muunnetaan vankeudeksi. Muuntorangaistusta ei voi suorittaa yhdyskuntasuraamuksena. Muuntorangaistuksen määrää käräjäoikeus istunnossa, johon sakotettu on haastettu. Kolmea maksamatta olevaa päiväsakkoa vastaa yhden päivän vankeus.

Käräjäoikeus lähettää sakon muuntopäätöksen täytäntöönpanoa varten Oikeusrekisterikeskukselle. Ellei sakotettu maksa muunnettujen sakkojen koko määrää Oikeusrekisterikeskuksen lähettämällä maksukehotuksella, asia lähetetään sakotetun kotipaikkakunnan ulosottomiehelle. Ulosottomies passittaa sakotetun suorittamaan muuntorangaistuksen vankilassa. Ennen passitusta sakotettu voi vielä maksaa koko muunnetun määrän ulosottomiehelle ja näin välttää passituksen.

Jos muuntorangaistukseen tuomittu maksaa vankilaan saapumistaan viiden seuraavan arkipäivän kuluessa muunnetuista sakoista suorittamatta olevan rahamäärän kokonaan, muuntorangaistus raukeaa. Jos täytäntöön pantavana on useita muuntorangaistuksia, tuomitulla on oikeus maksaa sakkonsa yhdenkin muuntorangaistuksen osalta, jolloin tämä muuntorangaistus raukeaa. (Vankeuslaki 3 luku 8 §).

Muuntorangaistusta ei saa panna täytäntöön sinä aikana, jolloin sakotettu on hoidettavana päihdehuollon laitoksessa tai lastensuojelulaitoksessa (vankeuslaki 3 luku 9 §). Tietyissä tilanteissa syyttäjä voi jättää vaatimatta muuntorangaistusta ja käräjäoikeus voi jättää muuntorangaistuksen määräämättä. Jos muuntorangaistusta ei määrätä, sakon perimistä jatketaan.

Maksamatonta rikesakkoa tai rangaistusmääräyssakkoa (poliisin kirjoittamat sakot) ei muunneta vankeudeksi. Uhkasakko muunnetaan vankeudeksi vain, jos se on tuomittu oikeudenkäynnin kulun turvaamiseksi tai ulosottokaaren nojalla.

Arviointi ja suunnitelmatyöskentely

Ulosottomies ei enää hoida vankilaan passituksia, ainoastaan sakon muuntorangaistukseen liittyviä tehtäviä. Rangaistuksen aloitusvaiheen sekä lykkäykseen liittyvät tehtävät ovat siirtyneet Rikosseuraamuslaitokselle vankeuslain uudistuttua toukokuussa 2015.

Vankeuslain (4 luku, 6-7 §) mukaan jokaiselle vangille on tehtävä rangaistusajan suunnitelma eli ransu. Ehdottomaan vankeuteen tuomittu kutsutaan rangaistusajan suunnittelua varten haastatteluun Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön. Matkat haastatteluun korvataan. Tuomitua voidaan kuulla myös kirjeitse, sähköpostitse, puhelimitse, videoyhteyden välityksellä tai muulla vastaavalla tavalla.

Arviointikeskus laatii tutkintavankeudesta vankeusvangeiksi siirtyvien ja alle 18-vuotiaiden rangaistusajan suunnitelmat. Vapaudesta tulevat tuomitut ilmoittautuvat rangaistusajan suunnitelman tekoa ja sijoituslaitoksen pohdintaa varten yhdyskuntaseuraamustoimistoon. Tässä yhteydessä voidaan esimerkiksi lykkäystarpeet ennakoida paremmin. Varsinaiset päätökset vankien sijoituslaitoksesta tekee arviointikeskus.

YKS-toimistossa selvitetään ransun teon yhteydessä, onko tuomitun huollettavana lapsia, joilla tulee olemaan hoidon tai tuen tarvetta vankeusaikana. Mikäli YKS-toimistoon ilmoittautuu alle kaksivuotiaan lapsen kanssa vankilaan tuleva, tekee YKS-toimisto rangaistusajan suunnitelman, mutta arviointikeskus selvittää edellytykset perheosastolle sijoittamiselle. Päätöksen lapsen sijoittamisesta perheosastolle tekee lastensuojeluviranomainen. Perheosastosta kerrotaan lisää tuomitun osiassa.

Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot. Vankilan valintaan vaikuttavat vangin toiminta- ja kuntoutustarpeet sekä tarvittava laitosturvallisuuden taso.

Rangaistusajan suunnitelman tulee sisältää vankeusajan keskeiset tavoitteet; tietoja osallistumisvelvollisuuteen sisältyvän toiminnan laadusta, sisällöstä ja vaativuustasosta; turvallisuuden ylläpitämiseksi

asetettavat vaatimukset; tieto sijoitusvankilasta; suunnitelman mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä; suunnitelman mahdollisen valvotun koevapauden ajankohdasta ja edellytyksistä; sekä vapauttamissuunnitelman ja valvontaan määrättävän osalta lisäksi valvontasuunnitelman. (Valtioneuvoston asetus vankeudesta 15 §)

Yleisimmät tavoitteet, joihin suunnitelmalla pyritään rangaistusajana vaikuttamaan, liittyvät työllistymisvalmiuksien parantamiseen, koulutuksen hankkimiseen, päihdekuntoutukseen ja rikosmyönteisten asenteiden vähentämiseen. Ransua tarkennetaan siinä vankilassa, jossa vanki suorittaa rangaistustaan. Sen toteutumista on seurattava säännöllisin väliajoin, vähintään kolme kertaa vuodessa (Valtioneuvoston asetus vankeudesta, 16 §). Suunnitelman seuraamisesta vastaa tehtävään määrätty Risen virkamies.

Rangaistusajan suunnitelmaa tehtäessä ja päivitettäessä vangin oma aktiivisuus on tärkeää, jotta saadaan esiin hänen elämänsä ja perheensä kokonaistilanteeseen vaikuttavat asiat. Vangin läheisen on myös tämän suostumuksella mahdollista osallistua suunnitelman tekoon. Asia kannattaa ottaa esiin heti, kun tuomitulle on tullut kutsu ransun laatimiseen. Rangaistusajan suunnitelman teko voidaan aloittaa vangin suostumuksella jo tutkintavankeusaikana (Tutkintavankeuslaki, 4 luku, 3§), mutta käytännössä tämä yleensä edellyttää tutkintavangin aktiivisuutta asiassa.

Osalle vangeista, yleensä väkivaltarikokseen syyllistyneelle, tehdään myös riski- ja tarve-arviointi eli rita. Rita voidaan tehdä myös osittaisena.

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevat seuraamuselvitykset ja rangaistusajan suunnitelmat laaditaan YKS-toimistoissa tai arviointikeskuksessa.

Rangaistusajan suunnitelman teko vangin näkökulmasta

Ransu on hyvä työkalu oikein käytettynä. Valitettavasti vankiloissa ei ole resursseja, eikä välillä halujakaan toteuttaa sitä, kuten sen on tarkoitettu toimivan.

Neuvoni vangille, jolle ransu tehdään, on, että varmista, että siihen kirjataan tekovaiheessa mahdollisimman tarkasti haluamasi tavoitteet. Mikäli olet perheellinen, vanhemmuuden tukemisen tavoitteeseen pääsemiseksi tulisi eritellä, kuinka tavoitteeseen pääsee. Ehdota ransun tekijälle, että hän kirjaa, että sijoitusvankilan tulisi tukea sinua tavoitteiden pääsemiseksi järjestämällä perhetyötä, kuten vanhemmuusryhmät, perheleirit ym.

Mikäli ransua ei noudateta, muista pyytää ransun päivitystä oman rikosseuraamusalueen arviointikeskuksesta. Päivitysten ei tulisi olla muutaman rivin kirjoituksia, joissa vankilan rikosseuraamusesimies tuo esille, että vangilla on perhetapaamiset, vaan kunnon päivitykset, joissa perehdytään syihin, miksi ransu ei siinä vaiheessa etene.

Vankeuslain 4 luvun mukaan ransua laadittaessa on tarpeellisessa määrin oltava yhteydessä myös yksityisten henkilöiden kanssa. Perheelliset voivat ehdottaa, että myös puolison mielipide huomioidaan. Sinun on hyvä tuoda esille haluamasi asiat mahdollisimman tarkasti - ja jos sinulle tehdään riski- ja tarvearviota, jo siinä vaiheessa.

LÄHEINEN

1. Yhteydenpito vangittuun

Läheisen vangitseminen voi tulla täytenä yllätyksenä ja aiheuttaa kriisin perheessä. Vangitun olinpaikkaa ei aina tiedetä: hän voi olla poliisivankilassa tai vankilassa tutkintavankina. Olinpaikan selvittämisessä haasteen aiheuttaa se, ettei viranomaisilla ole oikeutta antaa omaiselle mitään tietoja, ellei asianomainen ole antanut siihen lupaa. Vangin tulisi siis ensin itse olla yhteydessä niihin henkilöihin, joita haluaa tavoittaa. Vankeuslakiin on kirjattu, että vangille/tutkintavangille on varattava tilaisuus ilmoittaa lähiomaisilleen vankilaan ottamisestaan (Vankeuslaki 4 luku 2 §, Tutkintavankeuslaki 2 luku 2 §) ja siirrosta toiseen laitokseen (VL 6 luku 4 §, TVL 3 luku 7 §).

Vankilassa olevaa läheistä, jonka sijoituslaitosta ei tiedä, voi tavoitella kirjeellä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon kautta. Kirjekuoreen merkitään vangin nimi ja syntymäaika sekä lähettäjän yhteystiedot. Kirjeen voi toimittaa osoitteeseen:

*Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinto
Oikeudellinen vastuualue
Lintulahdenkuja 4
00530 Helsinki*

Sieltä kirje toimitetaan vastaanottajalle, mutta se ei välttämättä ole kovin nopeaa. Kirjeeseen voi olla hyvä liittää palautuskuori postimerkkeineen ja vaikka kirjepaperia. Kirjeessä voi myös kertoa, että mikäli vanki haluaa, voi vankilaan soittavalle läheiselle kertoa, että hän on siellä vankina, tai antaa muita tietoja. Jos henkilö on poliisivankilassa, häntä ei tavoita Rikosseuraamuslaitoksen kautta.

Kirjeenvaihdolle ei ole määrällisiä rajoituksia. Kirjeitä voi lähettää niin vankilaan kuin vankilastakin. Vastaanottajan nimi ja vankilan osoite riittävät, vankilan nimeä ei tarvitse laittaa näkyviin. Vangille saapuva ja hänen lähettämänsä posti voidaan suljetussa vankilassa avata ja tarkastaa sitä lukematta. Vankilaviranomainen saa kaikissa vankiloissa avata postilähetyksen myös silloin, jos sen muodosta tai koosta voidaan päätellä, että se sisältää muutakin kuin luottamuksellisen viestin.

Vangille saapunut tai vangilta peräisin oleva kirje, muu postilähetys ja viesti saadaan lukea, jos se on tarpeen rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka jonkun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Lukemiseen oikeuttava päätös voidaan tehdä enintään kahden viikon määräajaksi kerrallaan. (Vankeuslaki 12 luku 1-2§)

Vangeille voidaan antaa lupa olla puhelinyhteydessä laitoksen ulkopuolelle. Vankiloiden puhelinjärjestelmä uudistettiin alkuvuodesta 2015. Vangit pääsevät nyt soittamaan ajallisesti vapaammin. Soitettaessa näppäillään henkilökohtainen tunnus ja puhelintiedot tallentuvat automaattisesti. Vanki voi kuitenkin soittaa vain ennalta hyväksytyihin numeroihin. Kääntöpuolena on puheluhintojen merkittävä kallistuminen.

Puhelua saadaan kuunnella ja tallentaa, jos se on tarpeen kyseisen vangin rikostaustaan, hänen vankeusaikaiseen käyttäytymiseensä tai puhelun vastaanottajaan liittyvästä perustellusta syystä rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Kuuntelusta ja tallentamisesta on etukäteen ilmoitettava vangille ja puhelun vastaanottajalle. Vankilan toimintaa valvovan viranomaisen, vangin asianajajan tai yleisen oikeusavustajan ja vangin välistä puhelua ei saa kuunnella. (VL 12 luku 7 §) Ns. virka-asioita vangit voivat soittaa työntekijän läsnä ollessa tämän puhelimesta erikseen sovittuna aikana.

Vangille on nykyisin myös mahdollista lähettää sähköpostia vankipostin kautta (vankiposti.vankilannimi@om.fi – esim. vankiposti.pelso@om.fi). Sähköpostin aiheeksi on merkittävä vangin nimi ja viestiin lähettäjän nimi. Vanki ei pääse itse käyttämään tietokonetta, vaan viesti tulostetaan ja toimitetaan hänelle. Liitteitä tai kuvia ei vankilaan voi sähköpostitse toimittaa.

Vankiloissa on mahdollista käydä tapaamassa vankia. Tapaamiset ovat valvottuja tai valvomattomia. Näistä kerrotaan lisää tapaamisia koskevassa luvussa.

Miltä tuntuu mennä ensi kertaa vankilaan

Odotin ensimmäistä tapaamista kovasti. Tuntui tärkeältä päästä kuulemaan läheiseni ääni, saada nähdä miten hän voi ja olla niin lähellä kuin mahdollista, vaikka tiesinkin ennalta, että koskettaa ei saisi ja välissä olisi lasi. Puolisoni oli kertonut nämä minulle puhelimessa ennen ensimmäistä vierailua.

Vaikka olin saanut ohjeet, milloin tapaaminen on, minut valtasi pari päivää ennen pelko, etten pääsisikään sisään, jos jonoa olisi paljon. Tiesin, että aikarajat myöhästymiseen ovat tiukkoja. Soitin vankilaan, kun en tiennyt, mistä muualtakaan olisin kysynyt. Muistan vieläkin, miten hämmästyneeltä päivystävä vartija kuulosti, kun tiedustelin, että jos tapaaminen on aamulla, pitääkö minun tulla jo aamuvarhain ollakseni varmasti ajoissa. Onneksi hän oli kärsivällinen ja neuvoi tarkemmin mihin aikaan tulla ja kertoi tapaamiseen liittyvistä muodollisuuksista, sekä siitä, että voisin jättää kirjeen tullessani tapaamiseen.

Kävellessäni kohti vankilan porttia olin jännittynyt ja turta. Muistan tajunneeni ajatuksen, ettei vankilaan tapaamiseen meneminen sinänsä tuntunut pelottavalta, vaan tilanne. Mietin miten minun pitää toimia, etten tekisi mitään "väärin" ja menettäisi mahdollisuutta tapaamiseen.

Portilla odottaessani en osannut oikein keskustella kenenkään kanssa. En tiennyt, mitä olisin kysynyt, kun kysymyksiä oli niin paljon. Antaessani henkilötodistuksen ilmoittautumisen yhteydessä, vartija sanoi vain "et ole listalla, voitko siirtyä sivuun". Hätäännyin todella. Sopersin, että minulle on tullut kirje tapaamisajasta. Onneksi se oli laukussa mukana, olin pakannut sen varmuuden vuoksi. Paikalle tullut toinen vartija ryhtyi kirjeen nähtyään tutkimaan listaa tarkemmin, onneksi. Kävi ilmi, että puolisoni oli vaihtanut osastoja ennen tapaamista, jolloin tapaamisaikakin oli vaihtunut, mutta hän ei ollut saanut ilmoitetuksi sitä minulle viime tipassa.

Sain ohjeen palata tunnin kuluttua. Tuon ajan istuin kahvilassa ja

vilkuilin kelloa. Lopulta pääsin odotustilaan, josta ohjattiin metallinpaljastimen läpi ja huumekoiran ohi tapaamistilaan. Sen ovella meidät jaettiin kuin kasa numeroita nimen perusteella muutamaan pieneen huoneeseen pleksilasin taa odottamaan jokainen omaa läheistään.

Olin varautunut nenäliinoin. Ne olivat tarpeen, niin suuri oli helpotus, kun oma puoliso tuli lasin toiselle puolelle. 45 minuuttia kului nopeasti, joka kerta. Ensi kertaa tavatessa suurin aika tapaamisen lopusta meni sen varmentamiseen, milloin taas seuraavaksi saan tulla. Poistuessa minulle tuntematon rouva sanoi itkuisuuteni huomattessaan lohduttavasti: "Älä itke, kyllä se siitä. Huomenna tullaan taas."

1.1 Lapsi- ja perhetyö vankilassa

Vankeusaika muuttaa ja kuormittaa perheen arkea monin tavoin. Vangittuna olevan puolison ja vanhemman osallistuminen arjesta huolehtimiseen on mahdollisuuksiltaan rajattua ja vastuu jokapäiväisistä asioista on siviilissä olevan harteilla.

Vankilan toimintaa, jossa ollaan yhteydessä vankien perheenjäseniin, kutsutaan perhetyöksi. Perhetyötä tekevät useat eri henkilöstöryhmät muiden tehtäviensä ohella. Sen keskeinen tavoite on rangaistusajan suunnitelman toteutumista tukemalla vähentää vankeudesta aiheutuvaa haittaa. Lisäksi perhetyöllä edistetään vangin perhesuhteiden säilymistä, vanhemmuuden toteutumista ja yhteiskuntaan palaamista.

Vankilan perhetyöhön kuuluvat neuvonta ja ohjaus, yhteydenpidon järjestäminen, perheleirit, tuki perheiden kriisitilanteissa, muu perhesuhteiden edistäminen sekä väkivallattomuuteen vaikuttaminen perhesuhteissa. Kaikessa perhetyössä keskeistä on toimiva ja laaja-alainen yhteistyö vankilan, ulkopuolisten palveluiden ja järjestötoimijoiden kesken.

Viime aikoina vankiloissa on alettu järjestää mm. vanhemmuutta tukevia kursseja ja erityisiä vanhempi-lapsi-päiviä. Monissa vankiloissa on kuitenkin vähäiset resurssit perhetyön toteuttamiseen. Perheen kannattaakin olla itse aktiivisesti yhteydessä vankilaan asioiden edistämiseksi. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on myös lastensuojelulain mukaisesti selvittää vangin lapsen tuen tarve.

Rikosseuraamuslaitos julkaisi helmikuussa 2013 lapsi- ja perhetyön linjaukset, jotka pohjaavat YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen sekä lastensuojelulakiin. Linjausten mukaan vankiloihin on tultava lapsiystävälliset tapaamistilat, joissa myös koskettaminen on sallittua. Valvomattomia tapaamisia myönnettäessä on huomioitava lapsen etu. Valvomattomien tapaamistilojen käyttöä on lisättävä mahdollisuuksien mukaan, jotta lapsella on mahdollisuus päästä tapaamaan vanhempansa mahdollisimman usein.

Lapsen on voitava tulla tapaamaan vanhempansa yksin valvomattomaan tai vanhempi-lapsi-tapaamiseen silloin, kun se on lapsen edun mukaista. Lapsinäkökulma on otettava huomioon myös tapaamiseen tulevien lasten kohtaamisissa. Lapset tulee huomioida myös tapaamistilojen sisustuksessa.

Myös yhdyskuntaseuraamustoimistoissa tulee olla lapsiystävällinen tila esim. valvottuja tapaamisia varten, tai jos asiakas tulee lapsen kanssa tapaamiseen.

Linjausten mukaan laitoksessa tehtävä perhetyö on yhteydenpidon mahdollistamista, keskusteluavun antamista, valmiuksien parantamista ja tukemista arjen toimintoihin, kasvatustehtävässä tukemista, vanhemmuuden arviointia sekä yhteistyön tekemistä siviilitoimijoiden kanssa.

Perhetyötä tehdään yhdessä perheen kanssa, mutta keskeisenä on aina lapsen edun turvaaminen. Pääpaino työskentelyssä on vangin ja asiakkaan kanssa tehtävässä työssä. Vanhemman kanssa käydään keskusteluja vanhemmuuden roolista, joka ei aina ole intensiivistä vanhempana oloa esimerkiksi perheväkivallan takia. Vankila ympäristönä asettaa myös tiettyjä rajoitteita perhetyölle esim. poistumislupien suhteen.

Rikosseuraamuksen henkilöstön on suojeltava lasta kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Risen henkilöstöllä on velvollisuus tukea vanhempaa hänen tehtävässään lapsen kasvatuksessa vanhemman ollessa vankilassa tai yhdyskuntaseuramustoimiston asiakkaana.

Lapsi- ja perhetyö on jatkossa koko Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön tehtävä ja osa jokapäiväistä arkityötä. Jokaiseen yksikköön nimitetään perhetyön vastuuhenkilö. Henkilöstön asiaan liittyvää ammatillista osaamista lisätään koulutuksella. Käytännön työkaluksi on tarkoitettu muokata vankilaoloihin sopivaksi Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) Lapset puheeksi -menetelmä, jota on jo pilotoitu muutamassa vankilassa.

Kriminaalihuollon tukisäätiö koordinoi Rikosseuraamusasiakkaan läheistyön verkostoa, joka vie osaltaan perhetyötä eteenpäin kunnissa ja vankiloissa.

1.2 Valvotut ja valvomattomat tapaamiset

Vangeilla on oikeus ottaa valvotusti vastaan vieraita tapaamista varten varattuina aikoina viikonloppuisin. Vankia tapaamaan tulleen henkilöllisyys saadaan tarvittaessa tarkastaa.

Valvotut tapaamiset järjestetään yhteistilassa, jossa vangin ja tapaajan välillä on pöytä ja pleksilasi. Vanki ja tapaaja eivät saa koskettaa toisiaan. Erityisestä syystä tapaaminen voidaan järjestää muulloin kuin viikonloppuna. Lähes kaikissa vankiloissa on säännölliset tapaamisajat. Käytännöt kuitenkin vaihtelevat vankiloittain. Portti vapauteen -sivustolta voit lukea ohjeita tapaajalle vankiloiden osalta: http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/tapaajan_opas. Muuta rikosseuraamusta itse suorittavat henkilöt eivät voi käydä vankilassa tapaamisissa.

Vanhempi-lapsi-tapaamiset ovat valvottuja tapaamisia, mutta niissä lapsi voi koskettaa vanhempaansa. Käytännön toteutukset myös vanhempi-lapsi-tapaamisissa voivat vaihdella eri vankiloissa.

Vangilla on mahdollisuus myös valvomattomaan tapaamiseen (ns.

perhetapaaminen). Oikeudesta perhetapaamiseen päättää vankilan johtaja. Perheenjäsenenä tai läheisenä pidetään vangin sukulaisia ylenevässä ja alenevassa polvessa. Lainsäädäntöön on 2015 tullut mahdollisuus myöntää tapaaminen myös muun vangille tärkeän henkilön kanssa. Tämä voi olla vaikkapa kumppani jonka kanssa ei asu, kummi tai lapsuudenystävä. Lakimuutoksessa painotetaan suhteen tosiasiallista laatua eikä muutoseikkoja, joten esimerkiksi avioliitto ei ole edellytys. Naimisissa oleville pitkäaikaisvangeille, jotka eivät voi saada poistumislupaa, pyritään myöntämään perhetapaaminen. Turvallisuusnäkökohtien on perhetapaamisissa kuitenkin aina täytyttävä.

Perhetapaamisen kesto vaihtelee parista tunnista kuuteen tuntiin. Joissakin avolaitoksissa voi olla mahdollisuus viikonlopunkin mittaisiin tapaamisiin. Vankiloissa on perhetapaamisille omat huoneet, joissa on mahdollista keittää kahvia tai laittaa pientä tarjottavaa. Huoneissa on myös leluja lapsia varten, sänky ja peseytymistilat.

Perhetapaamisten kriteerit vaihtelevat vankiloittain, kuten myös se, kuinka usein tapaaminen on mahdollista saada. Keskimäärin tapaaminen voidaan järjestää vain noin 4-6 viikon välein, riippuen vankilasta sekä vankien määrästä. Jos vangin perhe asuu kaukana eikä heidän liikkumisensa ole helppoa, perhetapaamista voi hakea myös toiseen, perhettä lähempänä olevaan vankilaan. Tällöin vanki liikkuu vankikujetuksella.

Vankeuslakiin on tullut 2015 myös mahdollisuus yhteydenpitoon läheisiin tai asianajajaan videoyhteydellä (VL 13 luku 13 §). Tarkoituksena on ollut, että erityisesti vangit, joiden läheiset asuvat kaukana tai toisessa maassa, voisivat pitää yhteyttä heihin. Toistaiseksi videotapaamisia voidaan kuitenkin järjestää vain Suomen sisällä, yleensä niin, että tapaaja menee yhdyskuntaseuraamustoimistoon videolaitteiden äärelle. Skype ja vastaavat suojaamattomat yhteydet eivät tietoturvasyistä ole mahdollisia. Ulkomaille otettavia yhteyksiä varten on kehitteillä oma järjestelmänsä.

Avovankiloiden perhetapaamisista voi lukea lisää rangaistukseen tuomitun osuudessa, asteittaista vapautumista koskevassa luvussa.

Jos on perusteltua aihetta epäillä väärinkäytöksiä, vierailun ehdoksi

voidaan asettaa vankia tapaamaan tulleen henkilön henkilöntarkastus. Tarkastuksessa tutkitaan, mitä vierailijalla on vaatteissaan tai muuten yllään. Tapaaminen voidaan evätä, jos tapaaja ei pysty todistamaan henkilöllisyyttään, kieltäytyy turvatarkastuksesta tai henkilöntarkastuksesta, tai on ulkoisista merkeistä päätellen päihtynyt. Jos ongelmana on henkilöllisyyden todistaminen, tapaaminen voidaan järjestää valvottuna. Tapaamisen epäämisen perusteet ovat kunkin yksittäisen tilanteen mukaisesti harkinnanvaraisia.

Jos tapaaja tuo vankilaan luvattomia aineita tai esineitä tai aiheuttaa käytöksellään vaaraa turvallisuudelle tai vankilan järjestykselle, hänelle voidaan asettaa tietyn vangin tai vankien tapaamista tai tiettyyn vankilaan tuloa koskeva kirjallisesti tehtävä tapaamiskielto (vankeuslaki 13 luku, 10 §). Vankilan turvallisuuden turvaamisella tarkoitetaan sitä, ettei laitokseen tule mm. huumausaineita tai aseita. Tapaamiskielton tulee olla kohtuullinen, enintään kuuden kuukauden mittainen. Perustellusta syystä sitä voidaan jatkaa. Tapaamiskieltoa ei saa antaa lähimaiselle/muulle läheiselle.

1.3 Lapsen oikeus tavata vankilassa olevaa vanhempansa

Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen vuonna 1991 ja kansallinen lainsäädäntömme noudattelee sopimuksen sisältöjä. Lapsella tarkoitetaan sopimuksessa jokaista alle 18-vuotiasta. Lapsen oikeuksien sopimukseen sekä lakiin lapsen huollosta ja tapaa-misoikeudesta on kirjattu, että lapsella tulee olla oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Päätösvalta alaikäisen asioissa kuuluu yleensä huoltajalle tai holhoojalle.

Lapsen edun tulee olla aina etusijalla, kun tehdään lapsia koskevia päätöksiä, lakeja tai ratkaisuja. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen edun on määrättävä myös vanhempien tai muiden lasten huoltajien toimintaa (artikla 18). Lapsen etu on kuitenkin käsitteenä vaikea ja voidaan tulkita eri tilanteissa eri tavalla. Lapsen ja vanhempien tai huoltajien etu voivat olla myös ristiriidassa.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisesta (1 luku, 1 §) määrittelee lapsen huollon seuraavasti: "Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä".

Lapsella on oikeus tavata sitä vanhempaansa, jonka luona hän ei asu (Lapsen oikeuksien sopimus, artikla 9 & Laki lapsen huollosta ja tapaa-misoikeudesta, 1 luku 2 §). Lapsen vanhempien tulee edistää tapaa-misoikeutta yhteistyössä ja lapsen etua ajatellen.

Yhteydenpito omaan vanhempaan on lapselle tärkeä. Sitä tarvitaan muun muassa identiteetin rakentamisessa. Jos yhteydenpito loppuu ja lapsi ei tapaa vankilassa olevaa vanhempaansa, lapsi voi vieraantua vanhemmastaan. Ero voi synnyttää lapselle myös erilaisia pelkoja. Yhteydenpidon turvaamisella ja tapaamisten avulla lapsen kehitystä voidaan tukea.

Sijaishuollossa¹ olevan lapsen ja hänen vanhempansa tai muun läheisen yhteydenpitoa ja tapaamisia voidaan joissain tapauksissa rajoittaa yhteydenpitokiellolla. Yhteydenpidon rajoittaminen voi koskea tapaa-misia ja puhelimitse, internetin välityksellä tai kirjeitse tapahtuvaa yhteydenpitoa. Yhteydenpidon rajoittamiselle on oltava erittäin painavat perusteet (esim. yhteydenpito vaarantaa sijaishuollon tarkoituksen, yhteydenpidosta on vaaraa lapsen terveydelle tai turvallisuudelle).

Rajoittamisesta on aina tehtävä kirjallinen päätös. Yhteydenpidon rajoittamispäätös tehdään määräajaksi, korkeintaan vuodeksi kerrallaan. Päätöksessä on mainittava rajoituksen syy, henkilöt, joihin rajoitus kohdistuu, millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee ja missä laajuudessa rajoitus toteutetaan. (Lastensuojelulaki, 11 luku 62-63 §)

---

1 Sijaishuollossa tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikais-määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolelle. Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle myös avohuollon tukitoimena tai jälkihuoltona.

1.4 Mitä vankilaan saa viedä?

Vanki saa pitää vankilassa ”hallussaan kohtuullisen määrän henkilökohtaista omaisuutta” (VL 9 luku 1 §). Vankilaan voi siis ottaa mukaan esimerkiksi vaatteita, kirjoja, henkilökohtaiseen hygieniaan liittyviä tarvikkeita, radion, vedenkeittimen, musiikkia, pelikonsolin jossa ei ole internetyhteyttä sekä television, mikäli se ei kuulu kyseisen vankilan sellivarustukseen. Vankien käyttöön tuotavat sähkölaitteet tarkastetaan vangin kustannuksella ja sinetöidään ennen luovuttamista. Laitteissa voi olla rajoituksia - esimerkiksi televisioiden sallitut koot voivat vaihdella eri vankiloissa.

Tapaamisten yhteydessä tapaajilla on tavallisesti mahdollisuus tuoda mukanaan vangille tarkoitettuja tavaroita, esineitä tai lehtiä. Ne on kuitenkin jätettävä tarkastettavaksi, joten vastaanottajan nimi tulee merkitä näkyviin. Tapaaja ei välttämättä saa itse luovuttaa tuomiaan esineitä tapaamisen aikana.

Vankiloiden mahdollisuudet ottaa vastaan ja tarkastaa tavaroita tapaamisaikoina vaihtelevat, joten sallitun omaisuuden määrissä tai tuontiajankohdissa voi olla vaihtelua. Lisätietoja saa henkilökunnalta ja vankiloiden ohjeista (http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/tapaajan_opas). Suljettuihin vankiloihin ei voi viedä ruokatarvikkeita vangeille. Avovankiloihin voi tavallisesti viedä tapaamisten yhteydessä vangin käyttöön rajoitetusti ruokatarvikkeita, esimerkiksi yhden muovikassillisen kerrallaan. Nämäkin on jätettävä tarkastettavaksi.

Avovankiloissa vangit voivat myös ennalta ostaa tai valmistaa tapaamisissa syötävää, tai sitä voi joissakin paikoissa ostaa kanttiinista tapaamisaikoina. Suljettujen vankiloiden kanttiinista vanki voi etukäteen ostaa perhetapaamistiloihin tarjottavaa, mutta tapaaja ei saa tuoda eväitä mukanaan tapaamisiin. Jos tapaamiseen menee pienen lapsen kanssa, on lapsen ruokien oltava avaamattomissa purkeissa. Omia leluja ei voi ottaa mukaan vankilan tapaamisiin. Perhetapaamistiloissa ja vanhempi-lapsi-tapaamistiloissa sekä avovankiloiden yhteisissä tapaamistiloissa tulisi olla saatavilla perheen pienimpiä huomioiden leluja ja pelejä yhteiseen käyttöön.

1.5 Rahan toimittaminen vangille

Rikosseuraamuslaitos otti vangeille käyttöön MasterCard-pohjaiset prepaid-maksukortit toukokuussa 2016. Samalla poistui oman rahan käyttörajoitus (ennen 140 €/kk). Maksukortti annetaan jokaiselle vangille suljetuissa vankiloissa. Avovankiloissa maksukortti tulee käyttöön niillä henkilöillä, joilla ei ole omaan pankkitiliin kytkettyä pankkikorttia.

Vangin maksukortilla voi tehdä ostoksia vankilan kanttiinissa. Maksukortti käy myös vankilan ulkopuolella kaupoissa, kahviloissa ja junissa eli kaikissa paikoissa, joissa sirullisella maksukortilla maksaminen on mahdollista. Vangit saavat kortin mukaansa myös lomalle tai muulle poistumisluvalle.

Vangin vapautuessa kortilla olleet rahat siirretään vangin ilmoittamalle pankkitilille tai hän voi käyttää korttia seuraavan kuukauden loppuun saakka, jonka jälkeen kortti lopetetaan.

Maksukortti ei ole varsinainen pankkitili, eikä sillä olevalle rahalle makseta korkoa. Maksukortti on sirullinen kortti, jonka saldon maksupäätetarkistaa maksun yhteydessä. Maksukorttia käytetään henkilökohtaisen PIN-koodin avulla. Kortille ladataan vangin mukanaan tuoma käteinen raha euroina. Rikosseuraamuslaitos maksaa kaikki vangin saamat etuudet maksukortille.

Vangin omaiset ja tukia maksavat viranomaistahot siirtävät jatkossa rahaa vangille suoraan henkilökohtaisen IBAN-tilinumeron perusteella. Vangin tulee itse huolehtia, että oikea IBAN-tilinumero on rahaa siirtävien tahojen tiedossa. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tulotili, jonne aiemmin on voinut tallentaa lahjoituksia vangeille, on lakkautettu. Vankilat eivät enää myöskään ota tapaaajilta vastaan rahaa. Sakon voi edelleen maksaa vankilassa.

Vankeuslain sekä tutkintavankeuslain mukaan vangilla ei saa olla suljetussa vankilassa hallussaan maksuvälineitä, mistä syystä maksukortti on suljetussa vankilassa toistaiseksi henkilökunnan hallussa. Lakia ollaan kuitenkin uudistamassa, muutokset tulevat voimaan mahdollisesti 2017.

1.6 Poistumisluvat eli ”lomat”

Vankeuslain nojalla vangilla on mahdollisuus hakea poistumislupaa eli mahdollisuutta lyhyeksi aikaa poistua vankilasta. Puhekielessä puhutaan usein ”lomasta”. Poistumisluvan tarkoitus on tukea vangin yhteyksien säilymistä ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. (Vankeuslaki, 14 luku.)

Tarkemmin poistumisluvista ja niiden myöntämisperusteissa on tuomitun osiossa.

1.7 Kohtelu vankilassa

Perustuslailla (2 luku 21 §) on turvattu kansalaisten oikeus hyvään hallintoon ja tämä koskee myös vankeja ja heidän omaisiaan. Hallintolaisissa säädetään tarkemmin hyvän palvelun perusteista. Näiden mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti, toimittava puolueettomasti sekä järjestettävä asiointi siten, että asioiva henkilö saa asianmukaisesti palveluja. Lisäksi viranomaisen on annettava neuvontaa sekä vastattava asiointia koskeviin kysymyksiin ja tiedusteluihin. Tähän kuuluu ohjaaminen asiaa hoitavalle taholle, jos se ei kuulu kyseiselle virkamiehelle. Hallintolaki velvoittaa viranomaista käyttämään asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä (2 luku 6-10 §).

Euroopan neuvosto on myös laatinut vankilasäännöt. Ne eivät ole jäsenmaita sitovia, mutta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käyttää vankilasääntöjä ratkaisujensa perusteluissa. Vankilasäännöissä todetaan mm., että vangeilla on oltava riittävät mahdollisuudet esittää pyyntöjä ja valituksia. Samoin todetaan, että asianomaisen viranomaisen on otettava huomioon kaikki vangin sukulaisilta tulleet kirjalliset valitukset, jos heillä on syytä uskoa, että vangin oikeuksia on rikottu.

2. Perhe siviilissä

Tuomitun läheiselle rangaistus tuottaa huolta ja epätietoisuutta. Etenkin vankeuteen liittyy paljon käytännön kysymyksiä alkaen siitä, miten vankilassa toimitaan, miten läheiseni pärjää ja entä kun hän vapautuu? Yhteydenpito suljettuun vankilaan ei aina ole helppoa. Tietoaakaan ei aina saa tai sitä ei osata etsiä.

Huoli läheisen pärjäämisestä ja hänen asioidensa järjestymisestä on helposti päällimmäinen tunne. On kuitenkin tärkeää huolehtia omasta jaksamisesta. Kriisin kohdatessa on ”normaalia” reagoida vaikeaan tilanteeseen.

Vangitun läheisen tukemisen rinnalla pysähtyminen ja oman jaksamisen arviointi on tärkeää. Voimiaan ei tarvitse kuluttaa äärirajoille, vaan apua ja tukea on tärkeää ja aivan oikeutettua hakea jo alkuvaiheessa. Tuki voi olla ammatillista, taloudellista tai käytännön apua, vertaistukea tai vaikka kaikkia näitä. Itsestä huolehtiminen mahdollistaa myös läheisten auttamisen. Vertaistuen kautta kuulee myös selviytymistarinoita.

2.1 Miten rikosta ja rangaistusta käsitellään lapsen kanssa?

Kriminaalihuollon tukisäätiön perhehankkeissa on tehty työtä perheiden kanssa, joissa isä tai äiti on vankilassa. Kokemusten perusteella vanhemman vankeustuomion puheeksi ottaminen lapsen kanssa on tärkeää. Lapselle on hyvä kertoa totuus vanhemman vankeudesta lapsen ikätason mukaisesti.

Lapselle ei välttämättä tarvitse kertoa teosta, jonka vuoksi vanhempi joutui vankilaan. Voi esimerkiksi sanoa, että isä tai äiti on tehnyt väärin ja sovittaa nyt tekoaan. Teon yksityiskohtiin ei kannata puuttua. Jos lapselle ei puhuta asiasta, hän kehittää mielikuvissaan paikan, missä vanhempi on. Hän voi esimerkiksi kuvitella, että vanhempi on kuollut. On parempi käsitellä asia lapsen kanssa, kuin jättää hänet yksin miettimään, mistä on kysymys.

Osa vanhemmista ajattelee suojelevansa lasta, jos he eivät kerro totuutta. Usein vanhempi tuntee epävarmuutta siitä, miten kertoa asiasta. Tosiasiassa vanhemman vankeutta ei voi salata lapselta. Hän kuulee perheen aikuisten keskusteluja ja usein myös ympäristö tietää asiasta. Lapsi voi kuulla asian toisilta lapsilta pihalla, koulussa tai päiväkodissa. Lapselle on annettava keskustelun avulla välineet, joilla hän selviää vaikeasta tilanteesta sekä itsensä että ympäristönsä kanssa. Vanhempi voi hakea tukea asian käsittelyyn lapsen kanssa päiväkodista tai koulusta.

On toki perheitä, joissa vankeudessa oleva vanhempi ei ole ollut lapsen arjessa ja elämässä mukana. Tällöin on tietysti mietittävä, onko tarpeellista ylipäättään lähteä työstämään asiaa. Puheeksi otossa on tärkeää huomioida perheen kokonaisuus, lapsen ikä ja tausta eli se, mitä lapsi asiasta jo tietää, sekä luottamuksellisen ilmapiirin rakentaminen.

Koska vanhemman vankeus on useimmiten riski lapsen kehitykselle, asiasta voi olla hyvä puhua myös luotettavien muiden aikuisten kanssa koulussa, päiväkodissa ja lapsen keskeisissä harrastuksissa. Toki on myös tapauksia, joissa kertomisesta on aiheutunut haittaa.

Lapselle kertominen voi tulla ajankohtaiseksi myös tapauksessa, jolloin perheessä olevan aikuisen olisi mahdollista suorittaa rangaistus kotonaan (ks. luku kolme, rangaistuksen tulo kotiin).

Mikäli itsestä tuntuu vaikealta ottaa asiaa puheeksi lapsen kanssa, vanhempi voi kääntyä myös Kriminaalihuollon tukisäätiön perheterapeutin puoleen tai kysyä neuvoa oman paikkakunnan perheneuvolasta. Joillakin paikkakunnilla, kuten Tampereella ja Helsingissä, järjestetään vankien lapsille omia vertaisryhmiä, joissa lapset voivat työstää vankeusasiaa ohjaajien tuella. Tietoja tulevista ryhmistä saa ainakin Portti vapauteen -sivuilta internetistä.

2.2 Tukitoimia arjen helpottamiseksi

Perheen sosiaalinen verkosto voi joutua kovalle koetukselle vanhemman, puolison tai muun läheisen vapausrangaistuksen takia. Vankeuden mukanaan tuomia haasteita perheessä voivat olla esim. lähisuh-

deongelmat ja puutteet vanhemmuuden taidoissa. Siirtymävaiheessa vankilaan tai vankilasta takaisin perheeseen on hyvä selvittää, mistä avohuollon tukitoimista lapsi ja hänen perheensä voisivat hyötyä.

Perheen tukea vankeusaikana voidaan merkittävästi parantaa yhteistyöllä vankila- ja siviiliviranomaisten kanssa. Käytännössä tämä toimii parhaiten niin, että työntekijä vankilasta tai siviilistä koordinoi perheen tilannetta ja on koollekutsujana esimerkiksi verkostopalaverissa, jossa on mahdollisuus miettiä yhdessä koko perheen tuen tarvetta. Näiden lisäksi arkea helpottaa palveluohjaustyyppinen tuki sekä erilainen vertaisryhmätoiminta. Myös monet vankien vanhemmat tai sisarukset ovat ilmaisseet tutkimuksissakin kaipaavansa monimuotoista vertais-tukea tai ammattilaisneuvontaa ja kokevat hyötyneensä kohdatuksi tulemisesta.

Avohuollon tukimuotoja on tarjolla monenlaisia. Ensisijaisia palvelun tarjoajia ovat oman kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset, mutta tukea saa myös järjestöiltä ja seurakunnilta. Jos perhe on lastensuojelun asiakas, lastensuojelun avohuollossa tarjottava tuki voi tarkoittaa tapaamisia sosiaalityöntekijän tai perhetyöntekijän kanssa, taloudellista tukea esimerkiksi harrastuksiin tai kuntoutus- tai terapia-palveluihin, tukihenkilöä tai -perhettä, vertaisryhmätoimintaa, loma- ja virkistystoimintaa, avohuollon tukitoimena tehtävää sijoitusta (lapsen tai koko perheen sijoitus) sekä monia muita lasta ja perhettä tukevia palveluita.

Avohuollossa tarjottava tuki perustuu aina vapaaehtoisuuteen. Avohuollon sijoitukset ovat tilannetta arvioivia tai kuntouttavia lyhytaikaisia jaksoja, jotka tukevat lapsen ja vanhempien kotona selviytymistä.

Lastensuojelun tehtävänä on lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatuksessa sekä varsinainen lasten suojeleminen. Asiakassuunnitelman laatiminen, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto sekä sijaishuollon järjestäminen ja jälkihuolto ovat lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Avohuolto on aina ensisijaista huostaanottoon nähden. Etusijalla on aina lapsen etu. Lastensuojelua usein pelätään, mutta yleisesti ottaen moni perhe on saanut sieltä apua. Lastensuojelun asiakkuus ei tarkoita lapsen

huostaanottoa.

Lastensuojelun lisäksi kunnan tulee järjestää ehkäisevää lastensuojelua, kun lapsi tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana. Sen tarkoituksena on lapsen ja hänen perheensä erityinen tukeminen kunnan muissa palveluissa.

Lastensuojelussa lapselle laaditaan aina asiakassuunnitelma. Siihen kirjataan lapsen ja perheen palvelujen ja tuen tarve, mihin olosuhteisiin lastensuojelutyöllä pyritään vaikuttamaan, tarjottavat palvelut ja muut tukitoimet, kuinka usein lasta tavataan, arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan sekä asianosaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja tukitoimien järjestämisestä.

Asiakassuunnitelmasta vastaa sosiaalityöntekijä ja sen laatimiseen osallistuvat lapsi tai nuori itse, hänen vanhempansa tai muut huoltajat sekä mahdollisen sijaishuoltopaikan edustajat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ohella. Mikäli joku näistä tahoista ei pysty osallistumaan asiakassuunnitelmanneuvotteluun, hänelle tulee varata mahdollisuus tuoda esiin omat näkemyksensä ja mielipiteensä.

Sosiaalihuoltolaki (44 §) velvoittaa Rikosseuraamuslaitoksen selvittämään asiakkaan hoidossa olevan lapsen tai muun henkilön hoidon ja tuen tarvetta, kun asiakas aloittaa tutkintavankeuden tai vankeusrangaistuksen suorittamisen. Yhdyskuntaseuraamustoimisto selvittää ransun teon yhteydessä, onko tuomitulla huollettavanaan lapsia, joilla tulee olemaan hoidon ja tuen tarvetta rangaistuksen aikana. Jos selvitys herättää huolen lapsen hyvinvoinnista, Risen virkamies on lastensuojelulain 25 §:n mukaan velvollinen tekemään ilmoituksen asiasta lastensuojelutarpeen selvittämistä varten.

Alle 18-vuotiaista lapsivangeista tulee myös aina tehdä ilmoitus sosiaalihuoltoon. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 5/004/2015, Vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanon aloittaminen ja rangaistusajan suunnittelu)

Seurakunnat ovat pitkään tehneet vankilatyötä yksilö- ja ryhmätapaamisten muodossa. Vankilapappien lisäksi myös seurakunnan työntekijät siviilistä voivat pyydettyessä tavata vankia. Heihin voi ottaa yh-

teyttä myös vangin siviilissä oleva läheinen. Joissakin seurakunnissa on erikseen nimettyjä kriminaaliryöstödiakoneja, joiden kanssa myös läheiset voivat keskustella. Diakoniatyöstä voi kysyä mahdollisuutta saada taloudellista tukea vaikkapa leirin matkakuluihin. Yleensä edellytetään, että on ensin hakenut toimeentulotukea.

Seurakunnan perheasiain neuvottelukeskukset on eri puolilla Suomea. Niihin voi ottaa yhteyttä parisuhteessa ja perheeseen liittyvissä ongelmatilanteissa. Niissä on tarjolla ajanvarauksella ammatillista keskustelua niin aikuisille kuin perheillekin yksilö- ja perhetapaamisina.

Tuen tarvitsijoita on paljon ja varsinkin isoissa kaupungeissa palveluun joutuu usein jonottamaan. Käytännön kokemuksesta vankien läheisten kanssa tehtävästä työstä ei ole kovin monella taholla. Tähän tarpeeseen Vankien Omaiset VAO ry on avannut Helsingissä vertaistukipisteitä. Tiloissa järjestetään vertaisryhmiä ja sinne on mahdollista varata tapaamisaika Kriminaalihuollon tukisäätiön neuvontapalveluiden ammattilaisilta. Tapaamiset varataan VAO:n tukipuhelimen kautta. VAO:lla on myös kontakteja tukihenkilöihin. Pääkaupunkiseudun lisäksi VAO:lla on tällä hetkellä toimintaa Imatran, Kouvolan, Kuopion, Oulun ja Tampereen seuduilla.

2.3 Sosiaalihuoltolaki

1.4. 2015 voimaan tullut uudistettu sosiaalihuoltolaki tarjoaa monia parannuksia nykytilanteeseen ja antaa tukea palveluiden järjestämiseen rangaistuksesta vapautuville ja heidän perheilleen.

Lapsiperheiden kannalta tärkeä uudistus on mahdollisuus saada kotipalvelua silloin, kun se on välttämätöntä lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Kotipalvelulla tarkoitetaan asumiseen, hoitoon ja huolenpitoon, toimintakyvyn ylläpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen, asiointiin sekä muihin jokapäiväiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista tai niissä avustamista. Kotipalvelun tarpeen taustalla voivat olla sairaus tai uupumus tai esimerkiksi toisen vanhemman vankeusrangaistus. Enää ei tarvita lastensuojelun asiakkuutta. (19 S)

Uudessa laissa puhutaan myös erilaisista tuen tarpeista, joihin voidaan vastata erilaisilla sosiaalipalveluilla (11 §). Tuen tarve voi liittyä esimerkiksi asumiseen, taloudellisiin asioihin, sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseen, äkillisiin kriisitilanteisiin, päihteiden ongelmakäyttöön tai tuen tarpeessa olevien henkilöiden omaisten ja läheisten tukemiseksi. Tuen tarve voi olla tilapäistä, jatkuvaa tai toistuvaa.

Kun tuen tarve liittyy esimerkiksi asumisen järjestämiseen, kyseessä voi olla henkilö, joka on asunnoton tai vaarassa menettää asuntonsa eikä henkilö itse pysty asumisensa järjestämiseen asuntoviranomaisen tuellakaan. Tällainen tilanne on usein vankilasta vapautuessa. Silloin sosiaalihuollon työntekijällä on tulevan lain mukaan viimesijainen vastuu asumisen järjestämisestä. Lakia valmistellessa on esitöissä mainittu vankilasta vapautuminen yhtenä tuen tarpeen perusteena.

Vankilasta vapautuminen mainitaan lain perusteluissa myös yhtenä sellaisena syrjäytymisen riskitekijänä, mikä edellyttää erityistoimia. Erityistoimet voivat tarkoittaa esimerkiksi ohjaamista hyvinvointia edistävään toimintaan tai toimintamahdollisuuksien ja elämänhallinnan vahvistamista ja tukemista.

Äkillisessä kriisitilanteessa tuen tarpeen taustalla voi olla myös rikos, mikä voitaneen ymmärtää tarkoittavan paitsi rikoksen uhreja, myös tekijän läheisiä.

Asiakkaalla on erilaisissa tuen tarpeissa oikeus palvelutarpeen arviointiin viipymättä ja kiireellisissä tilanteissa välittömästi (36 §). Kun palvelutarpeen arviointi on tehty, sitä on täydennettävä asiakassuunnitelmalla (39 §), jonka työntekijä tekee yhdessä asiakkaan kanssa ja johon kirjataan mm. tarvittavat palvelut ja toimenpiteet. Palveluita voivat olla esimerkiksi perhetyö, kasvatus- ja perheneuvonta, kotipalvelu, asumis- ja päihdepalvelut.

Suunnitelmaa on tarkistettava tarvittaessa ja se on sovitettava yhteen asiakkaan muiden mahdollisten palvelujen ja tukitoimien kanssa. Monien eri palveluiden ollessa kyseessä asiakkaan suostumuksella on myös mahdollista laatia yksi yhteinen suunnitelma. Jos asiakkaan tukena toimii omaisia tai muita läheisiä henkilöitä, laaditaan heidän tukemiseensa liittyvä suunnitelma tarvittaessa erikseen.

Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä tai tarvittaessa muulloin asiakkuuden aikana kartoitetaan asiakkaan läheisverkosto sekä omaisten ja läheisten mahdollinen tuen tarve. Läheisverkoston kartoittamisella tarkoitetaan sen selvittämistä, miten omaiset tai muut asiakkaalle läheiset henkilöt osallistuvat asiakkaan tukemiseen.

Läheisverkoston kartoittaminen toteutetaan palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä tai tarvittaessa muulloin asiakkuuden aikana. Kartoittamisen voi tehdä ilman asiakkaan suostumusta vain, jos asiakas on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään ja turvallisuudestaan ja tieto on välttämätön palvelutarpeen selvittämiseksi; tai tieto on tarpeen lapsen edun vuoksi. Kartoittamisen yhteydessä selvitetään tarvittaessa omaisten ja läheisten mahdollinen tuen tarve.

Asiakkaalle on jatkossa nimettävä omatyöntekijä, jonka tehtävänä on edistää palvelujen järjestämistä (42 §).

Laissa on myös uusi velvoite sosiaalihuollon työntekijöiden yhteistyötä muiden viranomaisten kanssa asiakkaan tarvitsemien palveluiden järjestämiseksi. Eri viranomaisten, kuten Rikosseuraamuslaitoksen, poliisin ja työ- ja elinkeinoviranomaisten, tulee myös ohjata sosiaalihuoltoa tarvitsevia asiakkaita (kun sosiaalihuollon tarve on ilmeinen) hakemaan sosiaalihuollon palveluja tai asiakkaan suostumuksella otettava yhteyttä sosiaalihuollon työntekijään.

2.4 Lapsen ja muun läheisen kuuleminen

Lastensuojelulain mukaisesti lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide. Ne on huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakastietoihin. 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain silloin, kun se vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai on muutoin ilmeisen tarpeetonta. (Lastensuojelulaki 4 luku, 20 §)

Kun mahdollista valvontarangaistukseen tuomitsemista selvitetään, samassa taloudessa asuvia henkilöitä, myös lapsia, on kuultava. Alaikäisen kuulemisen suorittavat Rikosseuraamuslaitoksen virkamies ja lastensuojelun sosiaalityöntekijä yhteistyössä. Pienten lasten kuuleminen tapahtuu luontevimmin lapsen kotona, mutta yli 12-vuotiaita voidaan kuulla myös Risen toimitiloissa. Lapsen mielipide kirjataan Risen asiakirjoihin ja se on osa valvontarangaistukseen tuomitsemisen edellytysten selvittämistä.

Kuulemista ei kirjata lastensuojelun asiakirjoihin, mikäli lastensuojeluasiakkuutta ei ole ennestään, eikä lastensuojeluasia tule vireille kuulemisen perusteella. Jos perheen tilanteessa on seikkoja, joiden perusteella lastensuojelutarpeen selvittäminen voi olla aiheellista, Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden tulee tehdä lastensuojeluilmoitus. Lastensuojelun työntekijä voi myös laittaa asian vireille, jos lasten kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen yhteydessä tulee esille asioita, joiden perusteella lastensuojelutarpeen selvittäminen on tarpeen.

Velvoite samassa taloudessa asuvien läheisten kuulemiseen on valvontarangaistukseen liittyvää selvitystä tehtäessä (ks. luku Rangaistuksen tulo kotiin) sekä vuoden 2014 alusta voimaan astuneessa laissa valvotusta koevapaudesta. Koevapauteen sijoittamisen edellytyksenä on myös vangin kanssa samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten henkilöiden suostumus. Alle 18-vuotiaan mielipide on selvitettävä ja tarvittaessa alaikäistä on kuultava yhteistyössä lastensuojeluviranomaisten kanssa (Laki valvotusta koevapaudesta 2 luku 9 §).

Muissa rangaistuksissa tuomitun aikuisia läheisiä voidaan kuulla asianomaisen suostumuksella, kun laaditaan rangaistusajan suunnitelmaa tai toteutetaan yhdyskuntaseuraamuksia. Selkeitä käytäntöjä näissä tilanteissa ei läheisten osallistumisesta ole, joten on hyvä olla itse aktiivinen.

2.5 Toimeentulo ja sosiaaliturva

Perheen taloudellinen pärjääminen varsinkin pitkän vankeusrangaistuksen aikana huolettaa monia. Tähän lukuun on koottu tietoa niistä taloudellisen tuen mahdollisuuksista, joita vangin perhe voi hakea.

Yhdyskuntaseuraamusta suorittavilla on mahdollisuus käydä työssä/opiskella sekä samat oikeudet etuuksiin ja palveluihin kuin muilla kuntalaisilla, joten tuomio ei muuta myöskään perheen taloudellista tilannetta.

2.5.1 Elatussopimus ja -maksut

Lapsen elatuksesta annetun lain mukaan (1 §) vanhemmilla on velvollisuus elättää alaikäistä lastaan. Lapsella on oikeus riittävään elatukseen, joka käsittää lapsen kehitystason mukaisten aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämisen, lapsen tarvitseman hoidon ja koulutuksen sekä tästä aiheutuvat kustannukset.

Jos lapsi ei asu pysyvästi vanhempiensa luona tai vanhempi ei muuten huolehdi hänen elatuksestaan, hänelle voidaan vahvistaa lapsen elatusta koskevan lain nojalla elatusapua. Elatusapu on rahasumma, jolla lapsen elatusvelvollisen vanhemman on osallistuttava lapsen elatuksesta aiheutuviin kustannuksiin. Elatusapu on sidottu elinkustannusindeksiin eli sitä korotetaan kalenterivuosittain.

Elatusavun määrä ja suoritustapa vahvistetaan kirjallisella sopimuksella. Elatussopimuksen tekeminen edellyttää, että lapsen isyys on vahvistettu. Isyyslaki uudistui vuoden 2016 alussa. Jos isyys ei määrydy äidin avioliiton perusteella, isyyden voi selvissä tapauksissa tunnustaa jo ennen lapsen syntymää äitiysneuvolakäynnin yhteydessä. Samalla pari voi tehdä sopimuksen lapsen yhteishuollosta. Ennalta tunnustettu isyys on mahdollista peruuttaa 30 päivän kuluessa lapsen syntymästä. Epäselvissä tilanteissa tai muutoin niin haluttaessa isyyden selvittäminen ja tunnustaminen toimitetaan lastenvalvojan luona lapsen syntymän jälkeen kuten nykyisin. Jos isä on vankilassa, äiti laittaa asian vireille tapaamalla lastenvalvojaa.

Isyyden vahvistamisen jälkeen elatussopimus laaditaan vanhempien keskinäisellä kirjallisella sopimuksella lastenvalvojan luona tai tuomioistuimessa, mikäli vanhemmat eivät pääse niistä sopimukseen. Sopimuksen allekirjoittavat elatusapua suorittamaan sitoutuva vanhempi sekä lapsen puolesta tämän huoltaja. Huostaanotetun lapsen huoltajalle voidaan joutua määräämään edunvalvojan sijainen allekirjoitusta

varten. Vanhemmat voivat tehdä keskenään kirjallisen sitovan sopimuksen, mutta mikäli elatusmaksu laiminlyödään, vain vahvistetulla sopimuksella voidaan hakea elatustukea ja niiden ulosmittausta.

Elatusavun määrää voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet ja määrän muuttaminen on kohtuullista niin elatusapu maksavan vanhemman ja lapsen kannalta – tai jos vahvistetun elatusavun katsotaan olleen alun perin kohtuuton. Myös tuomioistuimen elatusasiassa tekemää ratkaisua on myöhemmin mahdollista muuttaa vanhempien sopimuksella. Jos elatusvelvollinen ei hoida maksujaan, ne voidaan ulosmitata häneltä.

Jos toinen lapsen vanhemmista on vankilassa pidempään, elatussopimus voidaan vanhempien suostumuksella vahvistaa lastenvalvojan kanssa määrääjäksi pienemmäksi tai nollasopimukseksi. Tällöin vankilassa olevalle ei synny elatusapuvetkää ja vapaudessa oleva vanhempi voi hakea elatustukea. Elatustuki on tarkoitettu turvaamaan lapsen tilannetta, jos elatusapu jää liian pieneksi tai elatusvelvollinen ei pysty maksamaan sitä taloudellisen tilanteensa vuoksi. Elatustuen toimeenpanosta vastaa Kela (ks. lisää Kelan etuuksista kertovasta luvusta).

2.5.2 Toimeentulotuki

Toimeentulotuen tavoite on turvata henkilön ja perheen vähintään välttämätön toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä. Toimeentulotuki on viimesijainen taloudellinen tuki, eli hakijan edellytetään hakeneen ensin muita sosiaaliturvaetuuksia, joihin hänellä on oikeus (mm. työttömyysturva, asumistuki). Toimeentulotukea saa henkilö tai perhe, jonka tulot ja varat eivät riitä välttämättömiin jokapäiväisiin menoihin. Tukea voidaan myöntää myös omatoimisen suoriutumisen tukemiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Toimeentulotuki muodostuu perustoimeentulotuesta ja täydentävästä toimeentulotuesta (ns. varsinaisesta toimeentulotuesta) sekä ehkäisevästä toimeentulotuesta. Perusosan suuruus riippuu ruokakunnan koosta (yksinasuva, yksinhuoltaja, lapseton pari, kaksi huoltajaa ja lapsia). Jos ruokakunnassa on kaksi aikuista, joista toinen on suorittamas-

sa vankeusrangaistusta, perusosassa huomioidaan vain yksi aikuinen.

Perusosalla katettavia menoja ovat ruoka, vaatteet, vähäiset terveydenhuoltomenot, henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta aiheutuvat menot, paikallisliikennemaksut, sanomalehdet, puhelin, harrastustoiminta sekä vastaavat jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot. Perusosan lisäksi perustoimeentulotukea myönnettäessä otetaan huomioon hyväksyttävät asumismenot, kuten vuokra tai vastike, vesimaksu, lämmitys, sähkölasku ja kotivakuutusmaksu sekä vähäistä suuremmat terveydenhuollon menot.

Täydentävässä toimeentulotuessa otetaan huomioon erityismenoiksi kutsuttavat menot, joita ovat lasten päivähoitomenot, muut kuin perusmenoiksi katsottavat asumismenot sekä henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeellisiksi harkitut menot. Jälkimmäisiä voivat olla esimerkiksi välttämättömät kodin irtaimiston hankkimisesta, rikkoutuneista kodinkoneista tai muista suuremmista kodin hankinnoista aiheutuvat menot, lastenvaunut, vuokrarästit tai matkakulut, jotka aiheutuvat erityistilanteesta.

Toimeentulotukilaskelmassa huomioidaan kaikki hakijan saamat tulot ja hänellä olevat varat (esim. säästöt). Ansiotuloista jätetään kuitenkin huomioimatta enintään 150 euroa. Yhteenlasketuista tuloista ja varoista vähennetään henkilön/perheen perustoimeentuloon, kuten ruokaan ja päivittäisiin menoihin, tarkoitettu summa (perusosa) ja muut tukeen oikeuttavat menot, kuten kohtuulliseksi katsotut asumiskulut ja sähkö, sekä täydentävää toimeentulotukea hakiessa erityismenot.

Ulosmittaus huomioidaan menona toimeentulotuessa, mutta vapaaehtoisen maksusuunnitelman perusteella lyhennettäviä velkoja ei huomioida. Jos toimeentulotukea hakevan tulot ovat pienemmät kuin hyväksyttävät menot eli laskelma on alijäämäinen, syntyy oikeus toimeentulotukeen. Laskelma voi olla myös plussalla eli ylijäämäinen, jolloin oikeutta perustoimeentulotukeen ei synny. Tällöin voi tilanteesta riippuen olla kuitenkin mahdollisuus saada harkinnanvaraista ehkäisevää toimeentulotukea.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön tai perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä. Sen saaminen ei edellytä oikeutta varsinaiseen toimeentulotukeen.

Ehkäisevän toimeentulotuen riittävän varhaisella ja suunnitelmallisella käytöllä voidaan puuttua henkilöä ja perhettä uhkaaviin riskeihin ja toimeentulo-ongelmiin. Jokaisessa yksittäistapauksessa tulisi harkita, millä tavoin henkilön sosiaalista suoriutumiskykyä juuri senhetkisessä tilanteessa edistetään niin, että myönteiset vaikutukset olisivat kestäviä. Tavoitteena on pyrkiä parantamaan asiakkaan kuntoutumista ja toimeentulomahdollisuuksia sekä hänen edellytyksiään itse kohentaa sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteitaan. Ehkäisevän toimeentulotuen perusteista päättää kunta.

Vankilavierailuista aiheutuviin matkakuluihin voidaan hakea täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea. Vankilavierailujen aiheuttamien matkakustannusten hakemista toimeentulotuesta voidaan hakemuksessa perustella perheyhteyksien säilymisellä, jota myös vankeuslain mukaan tulee tukea (vankeuslaki 10 luku 6 §). Lapsen oikeus pitää yhteyttä siihen vanhempaansa, jonka luona hän ei asu, on turvattu kansainvälisellä lasten oikeuksien sopimuksella (9 kohta) sekä lailla lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (2 §).

Lapsen oikeus tavata vanhempaansa tulee viime kädessä toimeentulotukilain edellytysten täytyessä turvata myöntämällä tarkoitusta varten toimeentulotukea (STM:n opas toimeentulotukilain soveltajille 2013:4). Toimeentulotukihakemukseen liitetään aina selvitys matkakuiluista kuitteineen.

Toimeentulotukea haetaan oman asuinkunnan tai asuinosoitteen mukaiselta sosiaalitoimistolta täyttämällä kirjallinen hakemus ja toimittamalla se pyydettyine liitteineen sosiaalitoimistoon. Hakemuksia saa sosiaalitoimistoista sekä kaupunkien nettisivuilta. Joissakin kunnissa on myös sähköinen hakumenettely (kunnan nettisivuilla), joka edellyttää verkkopankkitunnuksia tai muuta tapaa vahvaan sähköiseen tunnistautumiseen.

Hakemuksessa olevissa ohjeissa kerrotaan tarpeellisista liitteistä, joita ovat mm. tositteet tuloista ja menoista, verotustodistus, viralliset tiliotteet kaikista pankkitileistä ja työttömältä työ- ja elinkeinotoimiston todistus työnhakijana olosta.

Useimmissa kunnissa hakemukset käsitellään kirjallisina. Aikaa sosiaalityöntekijälle tai -ohjaajalle ei aina saa esimerkiksi hakemuksen käsittelyä varten tai ylipäätään säännöllisin väliajoin. Toimeentulotukilain mukaan asiakkaan on kuitenkin päästävä keskustelemaan henkilökohtaisesti sosiaalityöntekijän tai -ohjaajan kanssa viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä sen jälkeen, kun asiakas on tätä pyytänyt (toimeentulotukilaki 14a §).

Toimeentulotukihakemukseen on annettava kirjallinen päätös. Päätöksessä tulee ottaa kantaa kaikkiin hakemuksessa esitettyihin vaatimuksiin ja päätöksen mukana tulee olla muutoksenhakuosoitus, josta ilmenee päätöksen tiedoksiantotapa ja miten muutoksenhaku aika lasketaan. Toimeentulotukipäätöksestä on mahdollista valittaa kunnan sosiaali- ja terveyslautakuntaan. Sosiaali- ja terveyslautakunnan päätöksestä voi valittaa edelleen hallinto-oikeuteen. Ehkäisevää toimeentulotukea koskevasta päätöksestä ei kuitenkaan voi valittaa.

Toimeentulotukilaki (14a §) edellyttää, että hakemus on käsiteltävä ilman viivytystä, kuitenkin viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä hakemuksen jättämisestä. Kiireellisessä tapauksessa päätös on tehtävä samana tai viimeistään seuraavana arkipäivänä. Päätös on pantava täytäntöön viivytyksettä.

Toimeentulotuki on siirtymässä kunnilta Kelaan vuoden 2017 alussa. Lisätietoja saa Kelan nettisivuilta: <http://www.kela.fi/toimeentulotuki>

2.5.3 Kelan etuudet, kun kumppani on vankilassa

Tähän lukuun on koottu tietoa Kelan etuuksista tilanteessa, jossa perheenjäsen on vankilassa. Vankeuden mahdollisista vaikutuksista etuuksiin on kuitenkin hyvä kysyä myös Kelan paikallistoimistosta.

Joissakin tilanteissa vankeuden ajalta on mahdollista saada korotus johonkin etuuteen, kun perheluokkaa eli perheen kokoa tarkistetaan. Tarkistusta ei tehdä tutkintavankeuden aikana eikä tilanteessa, jossa tuki maksetaan perheen toimeentulon turvaamiseksi vankeusajalta.

Yhdyskuntaseuraamuksia suorittavan kohdalla etuuksia myönnetään samoin ehdoin kuin muillekin hakijoille.

Asumistuki

Asumistukea saavan perheenjäsenen joutuessa vankilaan hänet laske-
taan samassa asunnossa asuvaksi (tilapäinen poissaolo), mikäli vanke-
us kestää noin vuoden. Ruokakuntaan kuuluvan henkilön Suomessa
asuva puoliso lasketaan kuitenkin ruokakunnan jäseneksi yli vuotta
kestävän poissaolon ajan, ellei puolisoiden voida katsoa asuvan eril-
lään välien rikkoutumisen vuoksi.

Jos vankilassa olijä huomioidaan osana ruokakuntaa, otetaan laskel-
massa huomioon suuremmat asumismenot, suurempi asunnon pinta-
ala ja korkeampi tuloraja.

Elatustuki

Lapsella on oikeus elatustukeen, jos

- elatusvelvollinen vanhempi ei ole maksanut vahvistettua elatusapua
- elatusapua ei ole lainkaan vahvistettu maksettavaksi tai se on vahvis-
tettu täysimääräistä elatustukea -pienemmäksi elatusvelvollisen talou-
dellisen tilanteen vuoksi
- avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyyttä ei ole vahvistettu
- lapsen isyys on vahvistettu, mutta elatusapua ei ole voitu vahvistaa
samalla

Elatustuen myöntämisen edellytyksenä 1) ja 2) kohtien perusteilla on
voimassa oleva sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus tai tuomiois-
tuimen päätös elatusavusta. Elatustukea voi hakea lapsen vanhempi

tai muu henkilö, jonka hoidossa lapsi on. Itsenäisesti asuva, 15 vuotta täyttänyt lapsi voi hakea tukea myös itse. Elatustuki myönnetään tois-
taiseksi tai määrääjäksi. Se on myös sidottu elinkustannusindeksiin.

Jos lapsen kanssa samassa osoitteessa asuva vanhempi on vankilassa suorittamassa pidempää, yleensä yli kolmen kuukauden tuomiota, lapsi voi saada elatustukea, mikäli vanhemmat ovat tehneet vahvistetun elatussopimuksen. Vankilassa olevan vanhemman elatusvelvollisuudeksi voidaan vankeusrangaistuksen ja siitä johtuvan varattomuuden ajaksi määritellä yhteisellä sopimuksella nolla euroa. Alkuperäinen elatussopimus liitetään Kelan elatustukihakemukseen.

Vankilassa olevan vanhemman osuus voidaan hoitaa virka-apupyynnönä siten, että lastenvalvoja on yhteydessä vankilaan ja vankilan sosiaalityöntekijä käy sopimuksen allekirjoituksineen läpi vangin kanssa. Jos elatustukea on myönnetty vankeudesta johtuvan yksinhuoltajuuden ajaksi ja vanki tulee kotiin valvottuun koevapauteen, päättyy elatustuen maksaminen tällöin. Koevapauden alkamisesta kannattaa ilmoittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa Kelaan, jottei liikaa maksettua etuutta peritä takaisin.

Jos elatusmaksuja on mennyt Kelan perintään, eikä niitä kykene maksamaan, velallinen voi hakea niihin Kelasta vapautusta takautuvasti korkeintaan 12 kuukauden ajalta. Hakemuksen voi täyttää sähköisenä Kelan sivuilla tai paperilomakkeella, joka toimitetaan Kelaan. Liitteeksi tarvitaan alkuperäinen, vahvistettu elatussopimus tai tuomioistuimen päätös.

Kansaneläke

Jos molemmat puoliset saavat kansaneläkettä tai eläkettä, jossa on kansaneläkeosuus¹, vaikuttaa toisen puolison pitkä vankeus kotona olevan etuuteen. Kansaneläkettä maksetaan tuomitulle kolme kuukautta vankeusrangaistuksen alusta. Jos tuomio kestää pidempään, eläkkeen maksu keskeytetään. Jos keskeytys on yli kuusi kuukautta eli

¹ Kansaneläke-etuuksiin kuuluvat kansaneläkelain mukaiset vanhuuseläke, työkyvyttömyyseläke, perhe-eläke leskille ja lapsille sekä kuntoutusetuudet. Työttömyyseläkettä ei kuitenkaan makseta vankeusaikana.

vankeusaika on yli 9 kk, kotona olevan puolison etuus tarkistetaan yksin asuvan mukaiseksi. Tarkistus suoritetaan takautuvasti vankeuden alkamisajankohdasta.

Yksinasuvan kansaneläkeosuus on suurempi kuin parisuhteessa elävän. Jos kotona olevaa puolisoa on tarkasteltu yksin asuvana, puolison etuus tarkistetaan todellisen tilanteen mukaiseksi edunsaajan vapautuessa tai aloittaessa valvotun koevapauden.

Etuuden maksaminen perheelle

Jos perheen elatuksesta vastannut henkilö joutuu vankilaan, vapausrangaistuksen ajaksi keskeytettyä etuutta tai osaa siitä voidaan maksaa avo- tai aviopuolisolle ja alle 16-vuotiaille lapsille. Näitä etuuksia ovat työttömyysturvan ja eläkkeiden lapsikorotus, työkyvyttömyys-, vanhuus-, takuu- tai perhe-eläke, eläkkeensaajan asumistuki sekä maa-hanmuuttajan erityistuki. Vammaisetuuksia ja työttömyyseläkettä ei voida maksaa vangin perheelle.

Etuuden maksaminen perheen toimeentulon turvaamiseksi edellyttää, että perheen muut tulot ovat niin pienet, että perheen koko huomioon ottaen voidaan katsoa toimeentulon olevan keskeytettävän etuuden varassa. Jos puoliso saa sairaus-, äitiys- tai työttömyyspäivärahaa tai on itse eläkkeensaaja, hänen katsotaan tulevan toimeen omilla tuloillaan.

Perheen saamat muut jatkuvat tulot, kuten esimerkiksi lasten kotihoitotuki, otetaan huomioon. Jos lapsi täyttää 16 vuotta aikana, jolloin etuutta maksetaan perheen toimeentulon turvaamiseksi, maksaminen tai maksettava määrä on tarkistettava.

Yksinhuoltajan lapsikorotus

Lapsilisälain (7 §) mukaan lapsilisän yksinhuoltajakorotusta maksetaan henkilöille, jotka eivät ole avioliitossa tai jotka asuvat aviopuolisostaan erillään. Aviopuolisolla ei siten ole mahdollisuutta saada yksinhuoltajakorotusta toisen puolison vankeusrangaistuksen aikana, elleivät he

ole muuttaneet tai muuttamassa erilleen. Myös avioliiton solmiminen vangin kanssa päättää oikeuden yksinhuoltajakorotukseen, vaikka puolisoilla ei olisi yhteistä osoitetta.

Sen sijaan avopuolison vankilassa ollessa lapsilisän yksinhuoltajakorotus voidaan myöntää yhteisestä osoitteesta huolimatta, jos ehdoton vankeusrangaistus tai tutkintavankeus kestää yli kolme kuukautta. Tällöin avoliiton tulkitaan päättyneen vankeusrangaistuksen ajaksi ja yksinhuoltajakorotus myönnetään määräaikaisena vankeusrangaistuksen päättymiskuukauden loppuun asti. Mikäli tutkintavankeutta seuraa ehdoton vankeusrangaistus, voidaan yksinhuoltajakorotus myöntää jo tutkintavankeuden alkamista seuraavan kalenterikuukauden alusta.

Mikäli vanki tulee kotiin suorittamaan valvottua koevapautta, päättyy yksinhuoltajakorotuksen maksaminen koevapauden alkaessa. Koevapauden alkamisesta kannattaa ilmoittaa hyvissä ajoin Kelaan, jotta välttyy liikaa maksetun etuuden takaisinperinnältä.

Lapsilisän yksinhuoltajakorotusta haetaan lapsilisähakemuksella tai Kelan verkkosivujen kautta.

Varhaiskasvatus ja kotihoidon tuki

Päivähoito-oikeuteen tulee muutoksia 1.8. 2016 alkaen. Lapsen varhaiskasvatusoikeuden laajuuteen vaikuttaa lapsen kanssa asuvien vanhempien tai muun huoltajan työskentely- ja opiskelutilanne. Jokaisella lapsella on oikeus saada 20 tuntia varhaiskasvatusta viikossa.

Lapsella on oikeus laajempaan varhaiskasvatukseen, jos hänen vanhempansa tai muu huoltajansa työskentelee kokoaikaisesti tai osaaikaisesti (työmatkoineen yli 20 tuntia viikossa), opiskelee päätoimisesti, toimii yrittäjänä, on omassa työssä tai osallistuu työllistymistä edistävään palveluun, kuntoutukseen tai muuhun vastaavaan toimeen. Lapselle on järjestettävä varhaiskasvatusta kokopäiväisesti, jos se on tarpeen lapsen kehityksen, tuen tarpeen tai perheen olosuhteiden takia taikka se on muutoin lapsen edun mukaista. (Varhaiskasvatustilaki 11 a §)

Huoltajilla, jotka eivät valitse kunnan järjestämää varhaiskasvatuspaikkaa, on oikeus lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain mukaiseen tukeen. Kotihoidon tukena ja yksityisen hoidon tukena maksetaan hoitorahaa, hoitolisää ja kuntalisää. Hoitolisän määrä riippuu perheen tuloista. Kuntalisän maksaminen ja määrä ovat kunnan päätettävissä. Yksityisen hoidon tuen suuruus määräytyy lapsen varhaiskasvatusoikeuden laajuuden perusteella.

Kotihoidon tukeen on oikeus, jos alle kolmivuotiaasta lasta hoidetaan kotona. Hoitaja voi olla vanhempi tai muu huoltaja, vanhemman tai huoltajan kanssa asuva avo- tai aviopuoliso, muu henkilö tai palkattu hoitaja. Alle kolmivuotiaan kotona hoidettavan lapsen muista alle kouluikäisistä sisaruksista voidaan myös maksaa kotihoidon tukea.

Jos aviopuoliso on vankilassa suorittamassa vankeusrangaistusta, katsotaan puolison kuuluvan perheeseen, ellei kyseessä ole myös yhteiselämän lopettaminen. Jos avopuoliso on vankilassa, ratkaisevana pidetään asiakkaan omaa näkemystä perhetilanteestaan.

2.6 Kotikunnan muuttaminen

Joskus vanki haluaa muuttaa vapauduttuaan toiselle paikkakunnalle, päästäkseen esimerkiksi irti vanhasta kaveriporukasta tai saadakseen palvelua, jota kotikunnassa ei ole tarjolla

On tärkeä muistaa, että kotikuntalain mukaan yksinasuva henkilö ei voi muuttaa kotikuntaansa vankeusrangaistuksen aikana. Jos vangin perhe muuttaa toiselle paikkakunnalle, vankilassa olevan kirjat kuitenkin muuttuvat.

Poste restante -osoitteella ei voi muuttaa kotikuntaansa. Osoitteenmuutos ei siis ole sama asia kuin kotikunnan muutos. Oleskelu toisella paikkakunnalla ei myöskään automaattisesti tarkoita, että kotikunta muuttuisi. Kotikuntalain mukaan kotikunnan muuttumiseksi pitää olla vakiintuneet suhteet tai jokin kiinteä side uudelle paikkakunnalle. Nämä ovat esimerkiksi perhe, asunto, työ tai opiskelu. (Kotikuntalaki 2 luku ja 2 §)

Maistraatti on joissakin tapauksessa saattanut tehdä vankilassa olevalle henkilölle osoitteenmuutosmerkinnän, mutta tämä ei kuitenkaan ole kuntaa sitova. Pahimmillaan osoitteensa vankeusaikana tai vapauttuaan poste restanteksi muuttanut henkilö voi jäädä palvelujen väliin, jos vanha ja uusi kunta eivät kumpikaan katso häntä kuntalaiseksi.

Kotikuntaa koskevan muutoksen voi perua, jolloin alkuperäinen kotikunta vastaa palvelujen järjestämisestä. Peruuttaminen tapahtuu tekemällä kirjallinen korjauspyyntö maistraattiin. Korjauspyynnön voi tehdä vapaamuotoisesti ja sen voi toimittaa joko sähköpostin skannattuna liitteenä (allekirjoitettu versio) tai kirjeenä maistraattiin.

3 Rangaistuksen tulo kotiin

3.1 Valvottu koevapaus vankeuden loppuvaiheessa

Valvottu koevapaus on ollut Suomessa käytössä vuodesta 2006 alkaen ja se on osoittautunut toimivaksi keinoksi siirryttäessä hallitusti vankilasta vapauteen. Vanki voidaan sijoittaa koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Koevapaus laskeaan rangaistukseen kuuluvaksi eli se on osa vankeusaikaa, vaikka sitä suorittava asuu esimerkiksi omassa kodissaan.

Vuoden 2014 alusta tuli voimaan laki valvotusta koevapaudesta. Laki selkeyttää koevapauskäytäntöä ja monet valtioneuvoston asetuksen tasolla olevat asiat nostetaan lain tasolle. Koevapauslaki tuo muutoksia mm. koevapauden edellytysten selvittämiseen samoin kuin koevapaudesta päättämiseen. Koevapauteen sijoitettua vankia valvotaan jatkossa teknisin apuvälinein ja seksuaalirikollisille otetaan käyttöön lääkehoito valvotun koevapauden edellytyksenä.

Jatkossa vankiloiden on selvitettävä koevapauden edellytykset kaikilta vangeilta aivan lyhimpiä tuomioita lukuun ottamatta. Selvitys on tehtävä hyvissä ajoin ennen mahdollista koevapauteen sijoittamista ja siinä arvioidaan mm. sitä, miten vanki sitoutuu noudattamaan toimintaa, yhteydenpitoa, päihteettömyyttä ja asunnon ulkopuolella liikkumista koskevia määräyksiä ja rajoituksia. Vangilla on oltava käytössään koevapauteen soveltuva asunto, mutta myös muu sellainen paikka käy, johon vanki on sijoitettu hoidon, kuntoutuksen tai muun vastaavan syyn perusteella. Jos vangilla on edellytyksiä sijoittua koevapauteen, selvitetään asuinolosuhteiden ja toimintapaikan soveltuvuus.

Asunnossa asuvien täysi-ikäisten suostuminen koevapauden täytäntöönpanoon ja valvontakäynteihin asunnossa on selvitettävä samoin kuin alle 18-vuotiaiden mielipide. Jos alaikäinen vastustaa perustellusta syystä ja hän on ikänsä ja kehitystasonsa puolesta kypsä arvioimaan asiaa, koevapautta ei voida aloittaa.

Koevapauden edellytykset on selvitettävä myös vangin hakemuksesta silloinkin, kun sitä ei ole rangaistusajan suunnitelmassa. Jos vanki on saanut hylkäävän päätöksen ja olosuhteet eivät ole olennaisesti muuttuneet, uusi hakemus käsitellään vasta kahden kuukauden kuluttua edellisestä päätöksestä.

Työtä tai muuta toimintaa on oltava vähintään viisi tuntia viikossa (ei mielellään klo 21-06 välisenä aikana). Toiminta voi olla, kuten tälläkin hetkellä, työn lisäksi koulutusta, kuntoutusta, osallistumista toimintaohjelmiin tai muuta toimintakykyä edistävää toimintaa.

Koevapaudessa olevaa ja toimeenpanosuunnitelman toteuttamista valvotaan 'asuntoon asennettavilla, koevapauteen sijoitetun haltuun annettavilla tai hänen ranteeseen, nilkkaa tai vyötärölle kiinnitettävillä teknisillä välineillä tai välineiden yhdistelmällä'.

Vankilan johtaja vahvistaa valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelman, johon liitetään vangin suostumus. Vankilan johtaja päättää myös valvotun koevapauden peruuttamisesta ja vankilaan palauttamisesta. Elinkautista vankeutta tai koko rangaistusta suorittavan kohdalla toimeenpanosuunnitelman vahvistaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö vankilan ja arviointikeskuksen lausunnon pe-

"Koevapaus kantaa hedelmää"

Koevapauden valmistelu alkoi kohdallani noin puolitoista kuukautta ennen alkamisajankohtaa. Itse sain olla vaikuttamassa päiväohjelman sisältöön siltä osin, että hankin itselleni koulupaikan sekä kartoitin eri harrastusmahdollisuuksia sekä aa/na-ryhmiä jotka tukivat päihteettömyyttäni.

Rikosseuraamusesimiehen kanssa teimme näistä ikään kuin koosteen ja laitoimme ne paperille. Koevapaudessa eletään luonnollisesti päihteettömänä.

Päiväohjelmani arkisin oli valvontasoitto klo 07.00 ja lähtö kouluun lukujärjestyksen mukaan. Yleensä koulupäivä alkoi klo 8.00 ja kesti klo 15.00 saakka, jonka jälkeen menin kotiin. Kahtena iltana viikossa kävin ryhmässä ja muina iltoina lenkillä tms. Valvontaa suoritettiin pistokokein niin että valvontahenkilökunta (vartijat) soittivat paikannuspuhelimeeni: "Morjensta, pääsetkö käymään tässä alhaalla?"

No menin parkkipaikalla olevaan autoon, jossa yleensä pikainen kuulumistenvaihto ja satunnaisesti puhallus/huumeittikutesti. Valvontakäynnit kohdallani tapahtuivat huomattomasti ja sujuvasti. Päiväohjelman noudattamisessa ei allekirjoittaneella ollut mitään hankaluuksia, Muutaman kerran valvontasoitto unohtui, mutta niissäkin tapauksissa valvontahenkilökunta soitti tarkastaakseen että kaikki on hyvin. Inhimilliset erehdykset kuuluvat myös koevapauteen, opetellaanhan siinä normaalia arkea. Kerran viikossa kävin avovankilalla juttelemassa henkilökunnan kanssa kuulumisistani. Käynnit harvenivat kuukauden jälkeen siten että loppuajan kävin kerran kahdessa viikossa. Ihmissuhteiden hoito luonnollisesti helpottui aikalalla koevapauteen päästyäni.

Koevapaus eroaa ns. normaali siviilielämästä ainoastaan sen verran, että minulla oli taskussa kaksi kännykkää, toinen oma ja

toinen valtion. Onkin todella kaukaista puhua mistään käyttämisestä. Koin koevapauden valvonnan lähinnä tukena siviiliin paluuseeni. Harvalla meistä kuitenkaan on puhelimen toisessa päässä ihmistä elävää 24h/vrk vastaanottamassa huolia ja murheita sekä vastaamassa kysymyksiini, koskivat ne sitten ihan mitä tahansa. En tietenkään soittanut ja tiedustellut minkä väriset sukat sopivat housujeni kanssa vaan jos esim. koulupäivä päättyi aiemmin, niin soitin ja kysyin voinko jäädä koulun salille tms. perusjuttuja.

Liikkuma-alueena oli sen hetkinen asuinkuntani ja asunnolla piti olla klo 21.00-07.00 välisenä aikana. Viikonloppuisin ja arki iltaisin kävin lenkillä, kirjastossa yms. Ainoastaan mielikuvitus, kunnanrajat sekä päihteettömyys/rikoksettomuus asettivat ehtoja sille, mitä sain koevapaudessa tehdä.

Usein siviiliin lähtiessä on ne entiset ystävät tukemassa ja tarjoamassa juhलaseuraansa, jos ei heti portilla niin ainakin saman päivän aikana. Näin itsellenikin kaksi edellistä tuomiota meni. Koevapaus antoi itselleni mahdollisuuden tutustua normaaliin elämään kaikessa rauhassa, ei ollut mahdollisuutta mennä tuopilliselle entisten tuttujen kanssa.

Koevapaudesta siviiliin siirtyminen muutti arkeani siten, että vapautumispäivänä vein seurantapuhelimen vankilalle ja muutin toiseen asuntoon. Uutta kotiani sisustelin ja kalustin koevapauden aikana. Koti sijaitsi toisella paikkakunnalla ja sain sinne mennä sovitusti. Koevapautta en suosittele henkilölle jolla on akuutti päihdeongelma, muuten koevapaus toimii oivana ponnahduslautana vankilakierteestä kohti siviilielämää.

Koevapauden päättymisestä tulee ensi kuussa kuluneeksi kolme vuotta ja arki pyörii työn ja kodin ympärillä. Vankilaan ei ole tarvinnut palata eikä poliisien kanssa olla tekemisissä. Se, miten koevapaudessa sain rauhassa ja tuettuna tutustua yhteiskuntaan, kantaa hedelmää vielä tänäkin päivänä.

3.2 Valvontarangaistus

Laki valvontarangaistuksesta tuli voimaan marraskuussa 2011. Valvontarangaistus eli valra on teknisin menetelmin valvottu yhdyskuntaseuraamus, jonka on tarkoitus olla ”viimeinen varoitus” ennen vankilaan joutumista.

Valvontarangaistus on omassa asunnossa ja sovituisissa toimintapaikoissa suoritettava rangaistus, jota valvotaan sähköisesti. Valran pituus on enintään kuusi kuukautta. Valra voidaan tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta silloin, kun yhdyskuntapalvelu ei tule kyseeseen.

Ennen valvontarangaistukseen tuomitsemista on selvitettävä, täytyvätkö sen edellytykset. Syyttäjä pyytää etukäteen Rikosseuraamusalitokselta valvontarangaistusselvityksen, kun valra näyttää mahdolliselta. Tähän kuuluu epäillyn asuntotilanteen, henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden valvontarangaistuksen edellytysten selvittäminen.

Lisäksi siihen kuuluu rikoksesta epäillyn kanssa samassa asunnossa asuvien, myös alle 18-vuotiaiden, mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen. Alle 12-vuotiaan lapsen kuuleminen suoritetaan lastensuojeluviranomaisten ja Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen yhteistyönä. Lapsen mielipide kirjataan rangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaan liitettävään asiakirjaan.

Valran täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä, jos alaikäinen perustellusta syystä vastustaa täytäntöönpanoa ja hän on ikänsä ja kehitystasonsa puolesta kypsä arvioimaan asiaa, tai jos puoliso vastustaa.

Valvontarangaistusta varten laaditaan suunnitelma, joka sisältää päiväkohtaisen aikataulun ja tiedot siitä, millaiseen toimintaan tuomittu on osallistuttava. Toimintavelvollisuus sisältää työtä, koulutusta, kuntoutusta tai muuta toimintaa vähintään 10 ja enintään 40 tuntia viikossa. Tuomittu voi siis säilyttää työ- tai opiskelupaikkansa. Rangaisituksen aikana ei saa käyttää päihteitä.

Päiväohjelmassa on määritelty tarkasti, missä tuomitun tulee milloin-

kin olla. Hänen tulee pysytellä asunnossaan aina silloin, kun hänellä ei ole ohjelmassa hyväksyttyä syytä poistua sieltä. Kaupassa ja muilla asioilla käyminen sekä harrastukset hoidetaan ennalta sovitun päiväohjelman mukaisesti. Valvoja ja ohjaajat tukevat tuomittua rangaistuksen suorittamisessa ja päivittävät ohjelmia tarvittaessa.

Sähköinen valvonta toteutetaan nilkkaan kiinnitettävällä pannalla, joka on yhteydessä valvottavan kotiin sijoitettuun seurantalaitteeseen. Laitteilla valvotaan tuomitun liikkumista asunnolta suunnitelman mukaisesti. Valvottavan asuntoon ja toimintapaikalle tehdään tarkastuskäyntejä ennalta ilmoittamatta. Lisäksi tuki- ja valvontapartiot valvovat päihitteettömyyttä ja muiden velvollisuuksien noudattamista samalla tavoin kuin koepaudessa.

Syyttäjä ratkaisee retkahduksesta, muutetaanko rangaistus vankeudeksi. Ehtojen toistuva tai vakava rikkominen, kuten aikataulujen noudattamatta jättäminen tai päihteiden käyttö, johtaa pääsääntöisesti rangaistuksen muuntamiseen ehdottomaksi vankeudeksi.

Valvontarangaistusta on pidetty vaativana ja tuntuvana seurauksena, joka vaatii tuomitulta pitkäjänteisyyttä ja motivaatiota. Myönteistä siinä on se, että se mahdollistaa työn tai opiskelun lisäksi myös ohjauksen ja tuen saannin. Valra ylläpitää tai edistää rikoksenteelijän sosiaalisia valmiuksia. Sillä voi olla myönteisiä vaikutuksia paitsi tuomitun myös hänen perheensä elämään.

Mikäli valvontarangaistukseen tuomitun kanssa samassa asunnossa asuva perustellusta syystä kirjallisesti peruuttaa suostumuksensa, Rikosseuraamuslaitoksen on selvitettävä, voidaanko valvontarangaistus panna täytäntöön muussa asunnossa vai onko asia saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Samoin on meneteltävä, jos tuomitun asunto vaihtuu tai olosuhteet hänen asunnossaan muuttuvat siten, ettei valran täytäntöönpanoa voida jatkaa. Selvityksen tekemiseksi valvontarangaistuksen suorittaminen voidaan väliaikaisesti keskeyttää.

Selvitystä tehtäessä tuomittua ja samassa asunnossa asuvaa henkilöä on kuultava.

4. Tiedon ja tuen lähteitä

Tietoa ja tukea on saatavissa viranomaisilta, järjestöiltä ja seurakunnilta. Mahdollisuudet vaihtelevat paikkakunnittain.

Tietoa, neuvoja ja vertaistukea löytyy myös internetistä tai sosiaalisesta mediasta. Apua tai tukea on hyvä hakea jo aikaisessa vaiheessa, etteivät omat voimavarat kulu loppuun.

Vangitseminen voi olla kriisitilanne, johon on saatavissa kriisiapua. Huoli ja stressaavat tilanteet voivat aiheuttaa myös fyysisiä oireita. Yksin ei tarvitse jaksaa!

4.1 Viranomaiset ja järjestöt

Ensisijainen vastuu tuen tarjoamisesta on oman kunnan viranomaisilla. Tukea tarjoavia viranomaistahoja ovat ainakin aikuissosiaalityö, perhepalvelut ja lastensuojelu, mutta yhtä lailla vaikkapa työhallinto tai terveydenhuolto, yksilöllisestä tilanteesta riippuen. Kuntien peruspalveluiden kautta pääsee erikoispalveluihin. Esimerkiksi terveyskeskuksen tai työterveyshuollon lääkärin kautta on mahdollista saada apua myös psyykkiseen jaksamiseen. Lääkäri voi esimerkiksi tehdä lähetteen terveyskeskuksen psykologille muutaman kerran tapaamista varten tai psykiatrian poliklinikalle, jossa voi saada pidempikestoista apua psyykkiseen jaksamiseen.

Asiakkaiden oikeuksien puolestapuhujia ovat potilas- ja sosiaaliasiamiehet. Potilasasiamiehet antavat terveydenhuollossa potilaille tietoa näiden oikeuksista ja toimivat potilaiden oikeuksien edistämiseksi. Potilasasiamiehen tehtävänä on tarvittaessa neuvoa ja avustaa potilasta, jos tämä on tyytymätön saamaansa hoitoon tai kohteluun. Sosiaaliasiamiehet antavat neuvontaa asiakkaiden asemasta ja oikeuksista sosiaalihuollon palveluissa, sekä muistutuksen laatisemisesta. He myös raportoivat asiakkaan aseman ja oikeuksien kehittymisestä vuosittain kuntansa kunnanhallitukselle sekä edistävät muilla tavoin sosiaalihuollon asiakkaiden oikeuksien toteutumista.

Jokaisella kunnalla on sosiaaliamies, jonka yhteystiedot löytyvät esimerkiksi kunnan nettisivuilta. Viimesijaisina toimijoina asiakkaiden oikeuksien toteutumisessa ovat järjestöjen asiamiehet.

Monet järjestöt sekä seurakunnat tarjoavat palveluja ja tukea läheisille. Toiminta on jakaantunut ammatilliseen ja vapaaehtoistoimintaan, joka voi olla vertaistoimintaa. Ammatillista apua tarjoaa esimerkiksi Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits). Krits on rangaistuksesta vapautuvien ja heidän läheistensä selviytymistä ja elämänhallintaa edistävä valtakunnallinen asiantuntija ja palveluntuottaja.

Kritsin palveluihin kuuluvat mm. tukiasumispalvelut asunnottomana pääkaupunkiseudulle vapautuville, oppimisvalmennus, vertaistukipiste Redis, kriminaaliamiestoiminta ja Ehjä perhe -toiminta (lapsi- ja perhetyö). Kritsin asiamiestoiminnasta apua voivat saada rangaistuksesta vapautuvat ja heidän läheisensä silloin kun palvelujen tai etuuskien saanti erityisesti sosiaali- ja terveystalvissa ei syystä tai toisesta toimi. Lisäksi Krits toteuttaa erilaisia hankkeita. Lisätietoja Kritsin toiminnasta saat säätiön nettisivuilta www.krits.fi.

Kritsin Portti vapauteen -sivusto (www.porttivapauteen.fi) on rikosseuraamusasiakkaille ja heidän läheisilleen tarkoitettu palvelu. Tavoitteena on koota ”yhdele luukulle” tietoa järjestöjen tarjoamista monipuolisista palveluista. Sivustolla on omat osiot läheiselle, vapautuvalle ja heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille. Lapsille on omat sivut. Sivustolla on mm. ajankohtaista tietoa, tapahtumakalentereita, vankiloiden ohjeita tapaajille, blogi sekä keskustelupalstoja. Muun muassa vankien omaisten vertaistukiryhmät ja leirit, ohjatut verkkoryhmät ja lapsille tarkoitettut vertaisryhmät löytyvät täältä. Linnakes-keskustelupalsta on suosittu tuki- ja tietolähde vankien kumppaneiden keskuudessa.

Portti vapauteen -sivuston neuvontapalstoilla sekä aikuiset että lapset voivat lähettää kysymyksiä Kritsin ammattilaisille. Neuvontapalstalla voit kysyä verkon kautta asioita ilman ajanvarausta, ilmaiseksi ja nimettömänä. Kysyä voi perheeseen ja parisuhteeseen liittyvistä asioista, oppimisvaikeuksista, sosiaali- ja terveystalvista, asumisesta sekä rangaistuksen suorittamiseen liittyvistä asioista. Voit myös saada ohjasta, mistä voit lähteä purkamaan tilannettasi. Varaudu viikon-kahden

vastausaikoihin.

Vankien Omaiset VAO ry on omaisten itsensä perustama valtakunnallinen vapaaehtoisyhdistys. VAO:n tavoitteena on tarjota tietoa ja tukea kaikille, jotka ovat tai ovat olleet rangaistukseen tuomitun omaisia. VAO järjestää vertaisryhmiä eri paikkakunnilla, valtakunnallisia tapaamisia ja leirejä, sekä välittää kontakteja vapaaehtoiseihin vertaistukihenkilöihin. VAO:lla on tukipuhelin (050 340 0373), johon vastaa vertainen omainen. Yhteystiedot ja tietoa toiminnasta löydät verkkosivuilta www.vankienomaiset.fi.

Muillakin järjestöillä on tarjolla apua ja neuvoja tarjoavia verkkopalveluita. Apua ja tukea on tarjolla mm. vanhemmuuteen, velkaongelmiin, päihde- ja rahapeliongelmiin ja perheväkivaltaan. FinFami, Tukikohorta sekä Irti huumeista ry:n läheis- ja perhetyön keskus tarjoavat apua ja tukea päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien rangaistujen omaisille. Takuu-Säätiö neuvoo talous- ja velkaongelmissa.

4.2 Leirit tuomituille ja läheisille

Perheleirejä, joiden pituudet vaihtelevat muutamasta päivästä viikkoon, toteuttavat sekä vankilat että muut toimijat. Leirit voivat olla suunnattuja koko perheelle tai ne voivat painottua teeman mukaisesti esimerkiksi vanhemmuuteen tai parisuhteeseen. Leireillä vangit osallistuvat läheistensä kanssa. Leirillä vietettävä aika on normaalia vankeusaikaa, joten osallistujien on noudatettava sääntöjä sekä päihdeettömyyttä. Sääntöjen noudattamista valvotaan.

Leirit ovat yksi vankilan perhetyön muoto. Ne tarjoavat mahdollisuuden perheiden yhdessäoloon vankeusaikana ja perhe- ja vanhemmuusteemojen työstämiseen ohjatusti. Ne voivat myös olla kuntouttavaa jatkokyöskentelyä aiemmalle perhetyölle. Vankiloiden leireillä vankila kustantaa oleskelun koko perheelle. Matkakustannuksiin voi hakea apua perheen kotikunnan sosiaalitoimesta tai seurakunnan diakoniatyöstä.

Kriminaalihuollon tukisäätiön lapsi- ja perhetyö järjestää noin neljäs-

ti vuodessa parisuhde- ja perheleirejä kaikilla rikosseuraamusalueilla. Leirien tavoitteena on mm. vanhemmuuden ja parisuhteen tukeminen, mahdollisten ongelmatilanteiden selvittely, perheen voimavarojen ja jaksamisen tukeminen sekä arjen taitojen vahvistaminen.

Leirin aikana on mahdollisuus vertaistukeen ja kokemusten vaihtoon toisten leiriläisten aikana. Lapsille on leirillä omia ryhmiä, joissa käsitellään lasten kanssa heidän kokemuksiaan vanhemman vankilassa olosta lapsen ikätason mukaan. Myös perheen yhteinen aika on erittäin tärkeää. Kriisin Ehjä perhe -työ tarjoaa myös keskusteluapua perheille, jotka ovat kriisitilanteessa perheenjäsenen tekemän rikoksen takia.

Muuta leiritoimintaa järjestävät ulkopuoliset tahot paikallisesti. Perhetyön näkökulmasta soveltuvia voivat olla mm NMKY:n järjestämät viikonlopun mittaiset isä-lapsi-leirit, joille vanki voi hakea työntekijän kanssa yhteistyössä ja osallistua, mikäli tulee valituksi ja saa vankilasta poistumisluvan. Isä-lapsi-leirit ovat avoimia erilaisissa elämäntilanteissa eläville vanhemmille lapsineen.

Parisuhdeteemaisia leirejä ja viikonloppuja järjestävät vankiloiden lisäksi monet paikalliset seurakunnat. Yksi tällainen toimija on myös Kataja ry, joka järjestää eri paikkakunnilla mm. Solmuja suhteessa -parisuhdekursseja tai Rikasta minua -viikonloppuja pareille, joiden suhde ei ole akuutissa kriisissä. Leireillä pohditaan kumppaneiden omia toiveita, tarpeita ja odotuksia parisuhteessa ja mietitään keinoja voimavarojen lisäämiseen ja kuormittavien asioiden käsittelyyn. Niillä toteutetaan ohjatusti sekä pari että pienryhmätehtäviä. Parisuhde- tai perheleirille osallistuminen voi olla mahdollista joko vankeusaikaisena toimintana tai tärkeän syyn perusteella vankilan hyväksymänä ulkopuoliseen toimintaan osallistumisena.

Vankien Omaiset VAO ry järjestää vankien läheisille leirejä ja teema-tapahtumia. VAO järjestää vuosittain yhdessä Kriminaalihuollon tukisäätiön kanssa perheleirin. Perheleirillä on yhteistä ohjattua ryhmätoimintaa, jossa käsitellään vankeuteen liittyviä teemoja, vankeuden vaikutuksia ja sen herättämiä tunteita osallistujien kokemusten pohjalta. Perheleirillä on omat ryhmät aikuisille, nuorille ja lapsille.

Ohjatun toiminnan lisäksi perheleiri tarjoaa yhteistä aikaa perheille

yhdessä lasten kanssa, mahdollisuuden arjesta irtautumiseen ja voimaantumiseen sekä yhteiseen ajanviettoon muiden leiriläisten kanssa. Leirit on tarkoitettu läheisille, eikä niille ole mahdollista osallistua vankilasta käsin, koska toiminta ei mahdollista rangaistusaikaisen osallistumisen vaatimaa valvontaa.

Vuosittain toteutetaan myös jäsenten virkistysviikonloppu, joka on valtakunnallinen vertaistukitapaaminen. Jäsenleirin ohjelmaan valitaan yhteisiä teemoja ja osuuksia, joihin voidaan kutsua vaikkapa vierailijoita. Ohjelmallisten osuuksien lisäksi viikonloppu antaa tilaa yhteiselle ajanvietolle sekä kokemusten ja ajatusten jakamiselle.

Vuosittain toteutetaan vaihtelevasti myös teemoitettuja tapahtumia sekä lyhyitä leirejä tai kursseja yhdessä muiden toimijoiden kanssa. VAO:n toiminta on uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumatonta. VAO tiedottaa toiminnastaan ja leireistä verkkosivuillaan, jäsenkirjeissä sekä vertaisryhmien, jalkautuvan työn ja yhteistyöverkostojensa kautta.

RANGAISTUK-
SEEN TUOMITTU

1. Yhdyskuntaseuraamukset

Rikosseuraamuslaitoksen toimipaikkoja ovat vankiloiden lisäksi yhdyskuntaseuraamustoimistot. Ne vastaavat sekä tuomioistuimien määräämien yhdyskuntaseuraamusten että vankeudesta ehdonalaiseen vapautuvien henkilöiden valvonnasta. Päivittäin erilaisia yhdyskuntaseuraamuksia suorittaa reilut 3000 ihmistä. Kaikissa yhdyskuntaseuraamuksissa ja niiden valvonnassa tuomitun vapautta rajoitetaan ehtojen ja velvoitteiden muodossa. Niiden etuna on tuomitun pysyminen yhteisössään, jolloin työ-, opiskelu- tai läheissuhteet eivät katkea eivätkä vaikeudu, kuten vankeusaikana. Yhdyskuntaseuraamukset ovat myös kustannuksiltaan yhteiskunnalle edullisempia kuin vankeustuomiot ja niiden on todettu pienentävän uusimisriskiä.

Yhdyskuntapalvelu tarkoittaa maksimissaan 8 kk ehdottoman vankeusrangaistuksen muuntamista yhdyskuntapalveluksi, jonka pääasiallinen sisältö on palkaton työ. Lisäksi korkeintaan 30 tuntia voidaan suorittaa muuna kuin työpalveluna esim. ohjelmissa, joita ovat esim. rattijuopumuksesta tuomituille suunnattu Liikenneturvaohjelma tai päihdejako. Yhdyskuntapalvelu voidaan muuntaa ehdottomaksi vankeudeksi, jos tuomittu rikkoo yhdyskuntapalveluun liittyviä määräyksiä.

Henkilö vapautuu **ehdonalaiseen vapauteen** suoritettuaan ehdotonta vankeusrangaistusta määräjän vankilassa. Ehdonalaisen alkaessa alkaa koeaika, joka on jäljellä olevan jäännösrangaistuksen pituinen, mutta enintään kolme vuotta. Ehdonalaisesti vapautettava voidaan määrätä valvontaan, jos vankilassa suorittamatta jäävä osuus eli koeaika on pidempi kuin vuosi, jos rikos on tehty alle 21-vuotiaana tai henkilö itse pyytää valvonnan määräämistä. Valvonnan tarkoitus on uusintarikollisuuden ehkäiseminen lisäämällä valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan.

Valvontaan kuuluvat säännölliset tapaamiset yhdyskuntaseuraamus-toimiston valvojan kanssa. Vapautuvan kanssa laaditaan hyvissä ajoin ennen vapautumista valvontasuunnitelma. Siinä määritellään tapauskohtaisesti valvonnan tarve, tapaamisten tiheys ja tapa, valvottavan asumista, työtä, koulutusta, opiskelua sekä taloudellisen tilanteen ja

muiden olosuhteiden edistämistä koskevat suunnitelmat sekä ehtojen rikkomisen seuraukset.

Ehdonalaisesti vapautetun on noudatettava hänelle tehtyä valvontasuunnitelmaa, käytävä määrättyissä valvontatapaamisissa ja oltava sovittaessa puhelimitse yhteydessä valvojaansa. Tapaamiseen ei saa mennä päihtyneenä. Muutoin valvonta ei vaikuta esimerkiksi työssäkäyntiin tai opiskeluun, eikä siinä rajoiteta liikkumista tai matkustamista kotipaikkakunnan ulkopuolelle. Valvonnassa oleva on normaalien yhteiskunnan palvelujen piirissä.

Tuomioistuin voi syyttäjän vaatimuksesta määrätä jäljellä olevan **jäänösrangaistuksen** pantavaksi täytäntöön, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen.

Ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta.

Tuomioistuin voi määrätä korkeintaan kahden vuoden vankeusrangaistuksen suoritettavaksi ehdollisena siviilissä. Tuomittu ei tällöin mene vankilaan, mutta hänelle määrättyinä koeaikana (1-3 vuotta) tuomio voidaan määrätä pantavaksi täytäntöön vankilassa, mikäli koeaikana syyllistyy rikokseen. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehneelle voidaan ehdollisen rangaistuksen lisäksi tuomita vuoden ja kolmen kuukauden pituinen valvonta, jos sen katsotaan tukevan nuoren selviytymistä ja rikoksetonta elämää. Tällöin nuori käy säännöllisesti valvontatapaamisissa yhdyskuntaseuraamustoimistossa.

Valvonnan tavoitteena on rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttaminen ja käyntien sisältönä voi olla esim. toimintaohjelma, palveluohjaus tai elämänhallinnan kohentaminen.

Nuorisorangaistus on alle 18-vuotiaille tarkoitettu rangaistusmuoto silloin, kun henkilö on rikosentekohetkellä ollut 15-17-vuotias ja tuomioistuin pitää sakkoja liian lievänä, mutta ehdotonta vankeutta liian ankarana seuraamuksena. Rangaistuksen pituus vaihtelee neljästä kuukaudesta vuoteen. Nuorisorangaistus rinnastetaan ankaruudeltaan ehdolliseen vankeuteen.

Rangaistuksen sisältö koostuu valvontatapaamisista, valvonnassa suoritettavista tehtävistä ja ohjelmista sekä työelämään ja työhön pereh-

tymisestä. Valvonnan tavoite on edistää nuoren sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä uusintarikollisuutta. Alaikäisen kohdalla yhteydenpito huoltajiin on välttämätöntä. Valvontakäynneillä asiakas voi keskustella asioistaan luottamuksellisesti valvojansa kanssa.

Valvontarangaistus voidaan tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta rikoksesta, kun yhdyskuntapalvelu ei tule kyseeseen ja rangaistus olisi korkeintaan 6 kk vankeutta. Valvontarangaistusta suoritetaan omasta asunnosta tai esimerkiksi hoitopaikasta käsin. Tuomittu voi liikkua asuntonsa ulkopuolella vain sovittuina aikoina ja sovituissa paikoissa. Valvonta tapahtuu sähköisesti. Valvontarangaistuksen kohderyhmänä ovat etupäässä rattijuopumukseen ja omaisuusrikoksiin syyllistyneet. Myös lievät pahoinpitelyrikokset, jotka eivät ole kohdistuneet rikoksenteelijän asuinkumppaniin tai lähiomaiseen, voivat tulla kysymykseen.

Valvontarangaistus edellyttää tuomitun asunnon soveltuvuutta rangaistuksen täytäntöönpanoon sekä niin tuomitun omaa kuin samassa asunnossa asuvien suostumusta. Rangaistuksen voi suorittaa myös hoitolaitoksessa tai asuntolassa asuen. Lisää tietoa omaisen osiossa rangaistuksen tuloa kotiin koskevassa luvussa.

Läheiset yhdyskuntaseuraamusten näkökulmasta

Jo yhdyskuntaseuraamuksen toimeenpanoedellytyksiä koskevassa lausuntovaiheessa selvitetään sosiaalisia suhteita ja sitä, miten ne mahdollisesti tukevat tai haittaavat selviytymistä yhdyskuntaseuraamuksesta.

Rangaistuksen toimeenpanovaiheen alussa selvitetään asiakkaan elämäntilannetta, johon osaltaan kuuluu myös perhe. Valvontakäynneillä voi halutessaan keskustella perhetilanteesta.

Valvottavan suostumuksella myös hänen läheisensä voivat osallistua ja olla mukana valvontakäynneillä. Valvottavan ollessa täysi-ikäinen YKS-toimiston työntekijä ei voi keskustella hänen asioistaan läheisten kanssa ilman tuomitun suostumusta.

Läheiset voivat olla tuki ja voimavara yhdyskuntaseuraamusta suoritavalle. Perhesuhteiden säilyminen ja mahdollisuus kotona asumiseen tuomion aikana voivat toimia myös motivaatiota lisäävänä asiana.

Yhdyskuntaseuraamuksissa on huomioitava myös perheiden erilaiset tilanteet. Osa tuomituista haluaa salata seuraamuksen läheisiltään. Valvontarangaistuksen kohdalla tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, jos läheiset asuvat samassa osoitteessa (ks. omaisen osiosta luku rangaistuksen tulosta kotiin).

Mikäli Rikosseuraamuslaitoksen työntekijälle tulee esiin asioita, jotka herättävät huolta lasten hyvinvoinnista perheessä, laki velvoittaa häntä tekemään lastensuojeluilmoituksen.

2 Vankeus

2.1 Tulo vankilaan

Henkilö voidaan toimittaa vankilaan oikeuden päätöksellä tutkintavankeuden tai rangaistuksen suorittamiseksi tai hänet voidaan määrätä toimeenpanovaiheessa saapumaan siviilistä vankilaan suorittamaan rangaistustaan. Rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa on selvitetty tuomitun tilannetta ja tarpeita ennen rangaistuksen täytäntöönpanoa. Näillä on vaikutusta siihen, mikä vankila tulee kyseeseen – esimerkiksi missä vankiloissa on mahdollista päästä johonkin tiettyyn kuntoutusohjelmaan tai opiskella.

Onnistuneella laitosvalinnalla voidaan turvata vangin yhteydet vankilan ulkopuolelle esimerkiksi läheisiin ja saada vanki osallistumaan toimintakykyään tai valmiuksiaan vastaavaan tai parantavaan toimintaan. Toistaiseksi tuomion suorittamispaikkaa valittaessa on pyritty huomioimaan tuomitun kotipaikka. Rikosseuraamuslaitos on kuitenkin

kin uudistamassa vankisijoittelun periaatteita, joten kotipaikkaperiaatteen noudattamiseen voi tulla muutoksia.

Sijoitusvankila päätetään rangaistusajan suunnitelman teon yhteydessä. Tuomittu voidaan sijoittaa suoraan avovankilaan silloin, kun tuomio on korkeintaan kaksi vuotta vankeutta ja hän sitoutuu päihteettömyyteen ja sen valvontaan.

Suljettuun vankilaan vastaanotetusta vangin omaisuudesta on laadittava omaisuusluettelo. Luetteloon ei merkitä vähäarvoista omaisuutta. Avolaitoksessa luettelo on laadittava ainoastaan laitokseen säilytettäväksi otetusta omaisuudesta ja vangin pyynnöstä hänen haltuunsa annetusta erityisen arvokkaasta omaisuudesta.

Esineet, jotka ovat sallittuja asuintiloissa mukana pidettäväksi ja säilytettäväksi, merkitään vangin haltuunottolistaan ja tarkastetaan ennen hänelle luovuttamista. Vangin hallussa olevat rahat ja maksuvälineet otetaan suljetussa vankilassa säilytettäväksi tai talletetaan vangin kustannuksella hänen tililleen pankkiin. Saapuessaan vankilaan vangilla tulisi olla mahdollisuus kanttiinipäivän ulkopuolellakin ns. tulo-ostoihin välttämättömien hygieniatarvikkeiden tai yhteydenpitotarpeiden osalta. Niiden saaminen käyttöön ei kuitenkaan aina onnistu välittömästi, joten yhteydenottomahdollisuuksissa läheisiin voi olla viivettä.

Vankiloiden järjestyssäännöissä ja toimintakäytännöissä on eroja. Joissakin vankiloissa vangille annetaan kirjallinen tulo-opas, johon on kirjattu laitoksen käytännöt. Perustuslailla (2 luku 21 §) on turvattu kansalaisten oikeus hyvään hallintoon, ja tämä koskee myös vankeja ja heidän omaisiaan (ks. luku läheisen osiossa). Euroopan neuvosto on myös laatinut vankilasäännöt. Ne eivät ole jäsenmaita sitovia, mutta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käyttää vankilasääntöjä ratkaisujensa perusteluissa. Näissä vankilasäännöissä mm. todetaan, että vangeilla on oltava riittävät mahdollisuudet esittää pyyntöjä ja valituksia. Samoin todetaan, että asianomaisen viranomaisen on otettava huomioon kaikki vangin sukulaisilta tulleet kirjalliset valitukset, jos heillä on syytä uskoa, että vangin oikeuksia on rikottu.

Vankeuslaissa (luku 20, 1 §) säädetään, mistä asioista vanki voi valittaa/hakea muutosta tai oikaisua (ks. liite 1).

2.2 Yhteydenpito läheisiin ja vankilan ulkopuolelle

Läheisen näkökulmasta tieto tuomitun olinpaikasta on helpottava. Viranomaiset eivät saa antaa tuomitun olinpaikasta tietoa ilman hänen lupaansa, joten vangin on hyvä kertoa henkilökunnalle, saako hänestä antaa tietoja yhteyttä ottavalle läheiselle. Selkeintä on tehdä suostumus kirjallisena.

Vankilaan saapuessa ja laitoksen vaihtuessa vangilla on oikeus tulo-soittoon, jotta hän voi ilmoittaa olinpaikastaan läheisilleen. Tämän jälkeen hän voi olla yhteydessä läheisiinsä kanttiinista ostettavalla puhelinkortilla tai kirjeitse. Vangilla on vankinumero, joka säilyy samana, vaikka sijoitusvankila tuomion aikana vaihtuisikin.

Yhteydenpito läheisiin helpottaa paitsi vankeusaikaa myös siviilissä olevien tilannetta. Kirjeistä on paljon iloa läheisille, varsinkin suljetusta vankilasta, johon yhteydenpito ei muuten voi olla kovin tiivistä. Sama on tietenkin toisin päin – siviilistä voidaan lähettää vaikkapa kirjeellä lasten piirustuksia. Yhteydenpidon ylläpitäminen helpottaa paluuta arkeen vapautumisen jälkeen. Suljetuissa ja avolaitoksissa on eroja yhteydenpidon suhteen. Avovankilan käytännöistä kerrotaan lisää omassa luvussaan.

Vankeuslakiin tuli toukokuussa 2015 säännökset internetin ja sähköpostin luvanvaraisesta käyttämisestä vankiloissa. Lupa voidaan myöntää toimeentuloon, työ-, koulutus-, oikeus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen tai muusta vastaavasta tärkeästä syystä. Sosiaalisen median käyttöön vangeilla ei ole oikeutta. Internetin käyttöä voidaan valvoa teknisesti ja siten, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamies on läsnä. Luvan hakukäytännöt vaihtelevat vankiloittain.

Moni läheinen haluaa auttaa vankilassa olevaa tai vanki itse pyytää apua asioidensa hoitoon. On hyvä ottaa huomioon, että ensisijaisesti yhteydenoton tulisi tulla asianomaiselta itseltään. Vankilasta käsin on mahdollista hoitaa osa asioista itse tai olla yhteydessä sellaiseen tahoon, joka voi auttaa asioiden hoitamisessa. Suljetussa vankilassa asioitaan voi lähteä hoitamaan ottamalla yhteyttä asiointilomakkeel-

la ("rutinalappu") vankilan työntekijään. Työntekijän vastaanotolta on myös mahdollisuus soittaa niin sanottuja asiointipuheluita.

Mikäli vanki ei pysty hoitamaan jotakin asiaa itse (esim. asia joka vaatii henkilökohtaisen käynnin tai soittoajat ovat sellaisia, ettei vankilasta pääse soittamaan), hän voi valtuuttaa läheisensä hoitamaan asiaa puolestaan.

Tällöin vangin on tehtävä yksilöity valtakirja, johon kirjataan, kuka saa hoitaa henkilön puolesta ja mitä asioita. Valtakirjamalli löytyy tämän oppaan liitteistä, mutta esimerkiksi Kelalla on oma valtakirjapohja sieltä maksettavia etuuksia varten.

2.3 Mistä vankila vastaa

Vankeuslain mukaan vankila vastaa vankien ylläpidosta, kuten ruoasta ja vaatteista. Suljetussa vankilassa voi käyttää vankilan vaatteita tai omia vaatteitaan. Avovankilassa vangin on käytettävä omia vaatteitaan. Vankila kuitenkin vastaa lain mukaan kaikissa laitoksissa myös poistumisluvan saaneen tai tuomioistuimeen menossa olevan vangin vaatteista, mikäli hänellä ei ole itsellään soveliaita vaatteita (Vankeuslaki 7 luku 2 §, tutkintavankeuslaki 3 luku 3 §).

Vaatetus voidaan antaa vangille omaksi hänen vapautuessaan tai siirytessään avolaitokseen, jos hänellä ei ole omia vaatteita.

Vankilaan tulijalle annetaan alkuun perushygieneiapakkaus, joka sisältää mm. hammasharjan, hammastahnan, hammasmukin, hammastikkuja, kertakäyttöpertateriä, kamman, hiustenpesuainetta sekä desinfiointiainetta. Joitakin hygieniatuotteita on varattu vankien käyttöön vankilan puolesta.

Toimintoihin osallistuvalla maksetaan palkkaa tai toimintarahaa, muille käyttörahaa. Lisää näistä on vangin taloudesta kertovassa luvussa.

2.4 Perheosasto Vanajan vankilassa

Vangin alle kaksivuotias lapsi voidaan ottaa vankilaan, jos se on lapsen edun mukaista ja vanki sitä itse haluaa (Vankeuslaki 4 luku 10 §, lastensuojelulaki 13 a §). Tällöin kyse on avohuollon tukitoimena toteutettava sijoituksesta.

Perheosasto on lastensuojeluyksikkö, joka toimii vankilan tiloissa ja valvonnassa. Varsinaisesta toiminnasta vastaa Kanta-Hämeen perhe työ ry. Perheosaston perustehtävänä tukea ja turvata lapsen tarpeita vastaava kasvu ja kehitys, sekä tukea lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta vanhemman vankeuden aikana.

Lastensuojelu, perheosasto ja vankila työskentelevät yhdessä vanhemman kanssa. Kaikessa arvioidaan lapsen etua. Lastensuojelun asiakassuunnitelmaa tarkistetaan vähintään kolmen kuukauden välein neuvotteluissa. Perheosastolla taas laaditaan lastensuojelun asiakassuunnitelmaan pohjautuva suunnitelma vanhemmalle ja lapselle. Tämä liitetään osaksi vankivanhemman rangaistusajan suunnitelmaa. Vanhemman vapauttamissuunnitelmaan sisällytetään tarvittavat tukitoimet asuinpaikkakunnalla.

Perheosasto jakaantuu kahteen toimipaikkaan: Vanajan avovankilassa sijaitsee 10-paikkainen vankeusvangeille tarkoitettu perheosasto. Hämeenlinnan vankilassa on kolmepaikkainen tutkintavangeille tarkoitettu perheosasto. Lapsen tulee olla sijoitettaessa alle kaksivuotias, mutta sijoitusta on mahdollista jatkaa kunnes lapsi täyttää kolme.

Lapsen sijoituksesta vastaa kotipaikkakunnan lastensuojelu ja vanhemman sijoittaa keskitetysti aina Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskus. Perheosastoille tulee vanhempia ympäri Suomea ja myös ulkomailta. Tarpeen mukaan käytetään tulkkipalveluita.

Vankilan perheosasto on vuoden 2011 alusta ollut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) alaista toimintaa.

Vanhemmuus vankilassa

Aika ristiriitainen käsite. Miten sitä voi olla vanhempi vankilasta käsin?

Olen käynyt läpi kaikki tunteet yrittäessäni olla vanhempi vankilasta käsin.

Kiitollisuutta, kun minusta tuli isä. Turhautuneisuutta, kun en voi olla läsnä lapseni elämässä. Surullisuutta, kun lapseni joutuu raavaamaan vankilassa minua tapaamassa. Vihaa vankilaviranomaisia kohtaan, kun lapseltani evättiin pääsy tapaamiseen muutaman minuutin myöhästymisen vuoksi.

Iloa, kun lapseni hymyilee nähdessään minut. Rakkautta, kun lapseni tulee halaamaan ja pussaamaan minua ylimääräisen kerran tapaamisen loputtua. Sääliä lapsen vuoksi, kun hän joutuu tapaamaan minua pleksilasin kautta. Vastuullisuutta, kun yritän antaa lapselleni isällisiä neuvoja kotiin vietäväksi.

Yritän olla paras mahdollinen vanhempi, lähettää postia lapsille viikoittain, soitan aina, kun soittoaika on siihen aikaan, että saan heihin yhteyden.

Pyrin saamaan perhetapaamisen 1-1.5 kk:n välein. Pyrin saamaan lapsitapaamisen kerran kuussa, pyrin saamaan saatettuja poistumislupia. Muuhun perhetyöhön, kuten perheleirit tai saattamatot poistumisluvat, en valitettavasti ole päässyt.

Miksi en sitten luovuta? Jätä isyyttä sikseen ja palaa siihen, kun olen päässyt siviiliin? Siksi, että ensinnäkin lapsellani on oikeus nähdä minua. Huolimatta siitä, olenko lusimassa vai en. Toiseksi, kun lapseni sanoo haluavansa muuttaa luokseni, tiedän hänen kokevan minut läheiseksi ja rakastavan minua. Mikä mies minä olisin, jos en vastaisi tähän rakkauteen?

Kolmanneksi, minkälaisen mallin vanhemmasta antaisin lapselle-

ni, jos luovuttaisin? Viimeiseksi, mutta ei suinkaan vähäisemmäksi, lapseni hymy tapaamisen aikana voittaa kaiken muun tällä hetkellä.

Voimia kaikille teille vankilassa oleville vanhemmille. Muistakaa taistella lapsienne oikeuksien vuoksi.

Perheosaston äidit kertovat: "Lapsen kanssa vankilassa"

Vankeus tarkoittaa vapauden menetystä. Perheosastolla hyvä esimerkki tästä on omasta tilasta luopuminen ja sen jakaminen muiden äitien ja lasten kanssa. Oma huone on ainut paikka, mikä on vain sinun ja lapsesi omaa tilaa. Siihen on vaikeaa, mutta pakollista totutella oman ja muiden mahdollisimman kivuttoman tuomion suorittamisen kannalta. Äitejä ja lapsia on erilaisia, eri-ikäisiä, eri kulttuureista ja taustoista, sekin vaatii totuttelemista. Muistissa kuitenkin pitäisi pitää se, mikä on tärkeintä, se, että saamme olla oman lapsemme kanssa, silloin asioihin on helpompi suhtautua.

Perheosastolla joudumme noudattamaan sekä vankilan että perheosaston sääntöjä. Perhetyöntekijät ovat osastolla 7.00-22.00 tukemassa äitejä vanhemmuudessa sekä helpottamassa joiltain osin arjen sujumista.

Kaupassa käydään kerran viikossa tunnin ajan ja neuvola ja lääkärikäynnit onnistuvat perhetyöntekijän avustuksella. Raha-asiat kannattaa selvittää mm. äitiysrahan osalta ennen vankilaan tuloa sekä mieluiten soittaa perheosastolle ja kysyä mahdollisista askaruttavista asioista jottei yllätyksiä tulisi.

Perheosastolla pyritään vaikuttamaan siihen, että lapsilla olisi mahdollisimman hyvä olla. Myös erityislapsen tarpeet huomioidaan ja lasten kehitystä ja kasvua seurataan yhdessä perhetyöntekijöiden kanssa.

3. Toimeentulo ja sosiaaliturva

3.1 Kelan etuudet

Vankilassa olo vaikuttaa useimpiin Kelan etuuksiin. Vankeusvanki, tutkintavanki ja sakkovanki ovat erilaisessa asemassa etuuksien suhteen. Etuuksia ei keskeytetä, mikäli henkilö suorittaa pelkkää sakon muuntorangaistusta, alle kolmen kuukauden vankeusrangaistusta, rangaistusta ulkomaisessa vankilassa, tutkintavankeutta tai yhdyskuntaseuraimusta. Valvotussa koevapaudessa olevalla on oikeus Kelan etuuksiin samoin perustein kuin muillakin hakijoilla.

Sekä vankilan että edunsaajan itsensä on **ilmoitettava Kelaan** vankilassaolosta, jotta etuudet katkaistaan. Vankilan ilmoituksen perusteella Kela tutkii, vaikuttaako vankilassaolo edunsaajan tai hänen perheenjäsentensä maksussa oleviin etuuksiin. Jos etuuksia on maksettu virheellisesti vankeusaikana, ne peritään myöhemmin takaisin.

Joitakin etuuksia maksetaan rangaistuksen alkuvaiheessa. Ehdottoman vankeusrangaistuksen alkamisesta neljännen kuukauden alusta katkeavat Kelan maksamat **eläke- sekä vammaisetuudet**. Eläke-etuuksia ovat kansaneläke¹, takuu-eläke ja maahanmuuttajien erityistuki, sekä eläkettä saavan hoitotuki ja eläkkeensaajan asumistuki. Vammaisetuuksia ovat alle 16-vuotiaan ja 16 vuotta täyttäneen vammaistuki.

Jos eläkettä tai vammaisetuutta henkilö on ollut **tutkintavankina välittömästi ennen vankeusrangaistuksen alkamista**, etuuden maksaminen keskeytetään, kun tutkintavankeuden ja vankeusrangaistuksen yhteenlaskettu aika on kestänyt kolme kuukautta, kuitenkin aikaisintaan ehdottoman vankeusrangaistuksen alkamista seuraavan kuukauden alusta. Jos päivä on kuukauden ensimmäinen päivä, keskeytetään maksaminen jo sen kuukauden alusta.

---

¹Kansaneläke-etuuksiin kuuluvat kansaneläkelain mukaiset vanhuuseläke, työkyvyttömyyseläke, perhe-eläke leskille ja lapsille sekä kuntoutusetuudet.

Vammaistuen maksamisen keskeytysajankohta voi olla myös aikaisempi, jos henkilö on ollut tutkintavankina välittömästi ennen vankeusrangaistuksen alkamista ja tutkintavankeusaika vähennetään vankeusajasta. Keskeytys voidaan tehdä myös takautuvasti.

Vangin vapautuessa tai päästessä valvottuun koevapauteen on keskeytyneitä etuuksia haettava uudelleen, lukuun ottamatta eläke- ja vammaisetuuksia sekä eläkkeensaajan asumistukea (ellei hakijan tilanne ole muuttunut). Vankila ilmoittaa vapautumisesta Kelaan. Etuuden maksaminen aloitetaan vapautumista tai koevapauden alkamista seuraavan kuukauden alusta. Jos koevapaus perutaan määräajaksi, etuuden maksamista ei keskeytetä.

Asumistuki

Yksinasuvan vankilassa olevan oikeus yleiseen asumistukeen päättyy kuusi kuukautta vankeusrangaistuksen tai tutkintavankeuden alkamisen jälkeen. Tältä ajalta on maksettava vuokran omavastuuosuus. Omavastuuosuuteen on mahdollista hakea toimeentulotukea. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön oppaassa toimeentulotukilain soveltajille (2013:4) todetaan, että vangin asumiskustannuksia voidaan harkinnan mukaan ottaa toimeentulotuesta huomioon ”lyhyen tuomion aikana esimerkiksi samalta ajalta, jolle Kela myöntää asumistukea”. Toimeentulotuesta kerrotaan lisää omassa luvussa.

Asumistukea saavan perheenjäsenen joutuessa vankilaan hänet laskeaan samassa asunnossa asuvaksi (tilapäinen poissaolo), mikäli vankeus kestää noin vuoden. Ruokakuntaan kuuluvan henkilön Suomessa asuva puoliso lasketaan kuitenkin ruokakunnan jäseneksi yli vuotta kestävänsä poissaolon ajan, ellei puolisoita voida katsoa asuvan erillään välien rikkoutumisen vuoksi. Jos vankilassa olijaa huomioidaan osana ruokakuntaa, otetaan laskelmassa huomioon suuremmat asumismenot, suurempi asunnon pinta-ala ja korkeampi tuloraja.

Työttömyysturva

Vankeusaikana voi olla/ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, mutta työttömyysetuuteen ei vankilassaoloaikana ole oikeutta. Tutkintavankeus ja sakon muuntorangaistus rinnastetaan vankeuteen. Sen sijaan yhdyskuntaseuraamukset ja valvottu koevapaus eivät ole työmarkkinoilla olon esteitä.

Opiskelu

Vapausrangaistusta suorittavan on mahdollista saada opintorahaa, mikäli hän opiskelee vankilan ulkopuolella. Opintolainantakausta ei kuitenkaan voi saada vankeusaikana. Valvotussa koevapaudessa olevalle henkilölle voidaan myöntää opintoraha, asumislisä ja lainatakaus samoin perustein kuin muillekin hakijoille.

Jos vanki on ennen vapausrangaistuksen alkamista saanut työttömyysetuutta ns. omaehtoiseen opiskeluun tai työvoimapolitiittiseen koulutukseen ja jatkaa opiskelua vankilasta käsin, hänellä voi olla oikeus saada edelleen työttömyysetuutta. Työttömyysturvaa on mahdollista myöntää omaehtoiseen opiskeluun, jos henkilö on täyttänyt 25 vuotta, opinnot ovat päätoimisia ja työ- ja elinkeinotoimisto on arvioinut koulutuksen edistävän työllistymistä. Työttömyysturvalla opiskelu kulluttaa työttömyyspäivärahan enimmäisaikaa. Jos opinnot aloitetaan vankeusaikana, ei tänä aikana ole oikeutta työttömyysturvaan.

Sairauspäiväraha

Sairauspäivärahaa, osasairauspäivärahaa ja vanhempainpäivärahaa ei makseta vankeusvangille. Pidätetylle, tutkintavangille ja sakon muuntorangaistusta suorittavalle sen sijaan maksetaan päivärahaetus. Jos koevapaus perutaan kokonaan tai määrääjäksi, ei päivärahaa makseta perutulta ajalta.

Päivärahaetuutta ei makseta myöskään silloin, kun vanki on tilapäisesti vankilan ulkopuolisessa hoidossa tai tutkimuksessa. Vakavan vamman

tai sairauden vuoksi vankilan ulkopuolista hoitoa varten vapautetulla on oikeus sairauspäivärahaan.

Sairauspäivärahan ja osasairauspäivärahan enimmäisaikaa laskettaessa otetaan kuitenkin huomioon myös päivät, joilta sairauspäivärahaa ei ole maksettu vankilassaolon vuoksi.

Sairaanhoitokulut

Vangilla ei pääsääntöisesti ole oikeutta sairausvakuutuslain mukaisiin sairaanhoito-, lääke- tai matkakustannuskorvauksiin, koska Rikosseuraamuslaitos vastaa vangin terveydenhuollosta. Poikkeuksen muodostavat sakkovangit sekä kustannukset, jotka ovat syntyneet vangin ollessa poistumisluvalla vankilan ulkopuolella tai valvotussa koepaudessa sekä vankeus-/tutkintavangin hankkiessa hoitoa tai tutkimuksia omalla kustannuksella vankilalääkärin tai poliisin järjestämän lääkärin luvalla.

Kela maksaa korvausta julkiseen tai yksityiseen terveydenhuoltoon tehdyn matkan kustannuksista, kun matka on tehty sairauden, raskauden tai synnytyksen vuoksi. Korvausta maksetaan matkasta lähimpään hoitopaikkaan sen mukaan, mitä matka olisi tullut maksamaan edullisimmalla käytettävissä olevalla matkustustavalla. Jos sairaus, vaikea vamma tai liikenneolosuhteet edellyttävät erityisajoneuvon käyttöä, korvaus voidaan maksaa erityisajoneuvon käytöstä aiheutuneiden kustannusten mukaan. Korvausta maksetaan omavastuun ylittävältä osalta. Kela korvaa myös kuntoutukseen tehtyjä matkoja, kun kuntoutus perustuu Kelan tai julkisen terveydenhuollon kuntoutuspäätökseen.

Kelakorvausta voi hakea sairaanhoidon matkakorvauksista omavastuusuuden ylittävältä osalta. Kela korvaa yleensä matkan lähimpään yksityisen tai julkisen terveydenhuollon lääkäriin tai hoitolaitokseen pääasiassa halvimmalla kulkuneuvolla mukaan. Omavastuu yhdensuuntaisesta matkasta on 25 euroa.

Kuntoutus ja kuntoutusraha

Kuntoutusrahan ei ole oikeutta vankeusaikana, koska vanki on estynyt tekemästä työtään vankeuden eikä kuntoutuksen vuoksi. Vankeus ei kuitenkaan estä kuntoutusrahan estämistä, jos työstä estymisen edellytys täyttyy. Esimerkiksi avovankilassa rangaistustaan suorittava voi samalla saada kuntoutusrahaa ammatillisena kuntoutuksena myönnetyn kuntoutuksen ajalle, jos hänellä olisi mahdollisuus tehdä vankilasta käsin päätoimista tai siihen rinnastettavaa työtä.

Valvotussa koevapaudessa olevalle voidaan maksaa kuntoustrahaa. Jos koevapaus perutaan kokonaan tai määräajaksi, ei kuntoutusraha makseta perutulta ajalta.

Kelan järjestämälle kuntoutukselle vankeus ei sinänsä ole este, jos edellytykset muuten täyttyvät.

Lastenhoidon tuet, kun lapsi on vanhemman kanssa vankilassa

Huoltajilla, jotka eivät valitse kunnan järjestämää varhaiskasvatuspaikkaa, on oikeus kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain mukaiseen tukeen.

Tukioikeus vanhemman mukana vankilassa olevasta lapsesta ratkaistaan valintaoikeuden perusteella. Suljetussa vankilassa valintaoikeutta ei pääsääntöisesti ole, jolloin tukeakaan ei voi saada. Avolaitoksessa olevan vangin lapsella sen sijaan on yleensä oikeus myös kunnallisena päivähoitona järjestettävään hoitopaikkaan. Näin ollen lapsen ollessa vanhemman kanssa vankilassa vanhemmalla on oikeus myös lastenhoidon tukeen, jos tuen myöntämisen edellytykset muuten täyttyvät.

Vankeusvangilla on oikeus	Vankeusvangilla ei oikeutta
<p>Lapsilisä</p> <p>Äitiysavustus</p> <p>Lapsen hoitotuki, jos vanhempi huoltaa lasta</p> <p>Lastenhoidon tuki, jos lapsi on avolaitoksessa vanhemman mukana</p> <p>Sairaanhoitokorvaukset omalla kustannuksella syntyneistä sairaanhoitokustannuksista tai poistumisluvan aikana syntyneistä kustannuksista</p> <p>Opintoraha, jos opiskelee vankilan ulkopuolella</p> <p>Korkoavustus opintolainan erääntyneille koroille</p> <p>Opintolainavähennys</p> <p>Ansioeläkkeet</p> <p>Kelan eläkkeet ja eläkkeensaajan asumistuki (oikeus 3 kk vankeuden alusta)</p> <p>Työvoimapolitiittiset koulutusetuudet, jos osallistuu vankilasta käsin</p> <p>Yleinen asumistuki (oikeus 6 kk vankeuden alusta)</p> <p>16 vuotta täyttäneen ja alle 16-vuotiaan vammaistuki (oikeus 3 kk vankeuden alusta)</p>	<p>Vanhempainpäivärahat sekä lastenhoidon tuki (poikkeuksen voi muodostaa, jos lapsi on vanhemman kanssa suljetun vankilan perheosastolla tai avovankilassa)</p> <p>Sairauspäivärahat</p> <p>Työttömyyseläke</p> <p>Työttömyysturva (työmarkkinatuki, työttömyyspäiväraha)</p> <p>Opintoraha (ellei vanki opiskele vankilan ulkopuolella), opintotuen asumislisä sekä opintolainan lainantakaus</p> <p>Kuntoutusraha</p>

Tutkintavangilla ja sakon muuntorangaistusta suorittavalla on oikeus	Tutkintavangilla ja sakko- vangilla ei oikeutta
<p>Sairauspäiväraha</p> <p>Äitiysavustus</p> <p>Lapsilisä</p> <p>Lapsen hoitotuki, jos vanhempi huoltaa lasta</p> <p>Vammaistuki, eläkkeensaajan hoitotuki</p> <p>Ansioeläkkeet</p> <p>Kelan eläkkeet ja eläkkeensaajan asumistuki (3 kk)</p> <p>Sairausvakuutuksen korvaukset</p> <p>Vanhempainpäiväraha, jos osallistuu lapsen hoitoon</p> <p>16 vuotta täyttäneen ja alle 16-vuotiaan vammaistuki (3 kk)</p> <p>Yleinen asumistuki (6 kk tutkintavankeuden alusta)</p>	<p>Työttömyysturva</p> <p>Kuntoutusraha</p> <p>Opintoraha ja opintotuen asumislisä</p> <p>Lastenhoidon tuki</p>

3.2 Toimeentulotuki vankeusaikana

Vankilassa saatava ylläpito on vangin ensisijainen toimeentulojärjestelmä. Vankeja ei ole kuitenkaan suljettu pois toimeentulotuen piiristä. Vanki voi joutua toimeentulotuen tarpeeseen, jolloin hänellä on oikeus toimeentulotukeen samoin perustein kuin muillakin tuen tarpeessa olevilla.

Aiemmin vankien käyttövara on usein sovellettu pitkäaikaisessa laitoshoidossa olevan henkilökohtaiseen käyttöön jäävää käyttövara, joka vuonna 2013 oli 99 euroa kuukaudessa. Korkein hallinto-oikeus antoi kuitenkin huhtikuussa 2013 vankeusvankia (KHO: 2013:58) ja tutkintavankia (KHO:2013:57) koskevat ratkaisut, joiden mukaan vankeihin ei voida soveltaa pitkäaikaisesti laitoksessa asuvan asiakkaan käyttövara.

KHO:n ratkaisun mukaan toimeentulotukihakemuksessa on selvitettävä, mitä vanki tosiasiallisesti saa Rikosseuraamuslaitoksen kustantamana, mitkä ovat vangin tosiasialliset tulot ja varat sekä mitkä ovat vangin tosiasialliset menot, joita hänen tulonsa ja varansa eivät kata. Hakemuksessa eritellään menot, kuten hygieniatuotteet, ruokaostot, puhelinkortit ym. ja kuitit ostoista kannattaa säilyttää. Rikosseuraamuslaitos on tehnyt toimeentulotuen hakemista varten oman lomakkeen.

Vankeusaikana vaatetus kuuluu vankilan vastuulle – myös silloin, kun vangilla ei ole omia tai soveltuvia vaatteita esimerkiksi luvalla poistumista varten tai avovankilassa käytettäväksi. Vaatetus voidaan antaa vangille myös omaksi hänen vapautuessaan, jos hänellä ei ole omia vaatteita.

Toimeentulotuessa vaatteet kuuluvat perusosalla katettaviin menoihin eli hakijan tulisi kattaa ne perustoimeentulotuella. Vapautumassa olevan tai vapautuneen on kuitenkin mahdollista hakea täydentävää toimeentulotukea vaatemenoihin, jos hänellä ei ole siviilissä riittävää tai soveltuvaa vaatetusta (esim. talvivaatteet tai pitkää tuomiota suorittaneella vaatteiden puute). Hakemukseen kannattaa yksilöidä, mitä tarvitsee, perustella tarpeet hyvin ja arvioida kustannukset.

Asumiskustannuksiin voidaan myöntää toimeentulotukea samalta

ajalta kuin Kela maksaa asumistukea eli kuuden kuukauden ajalta tutkintavankeuden tai ehdottoman vankeusrangaistuksen alusta (STM Toimeentulotukiopas 2013). Harkinnanvaraista toimeentulotukea voi hakea myös asunnon tyhjentämisestä tai tavaroiden varastoinnista aiheutuviin kustannuksiin.

Ulkomaalainen vanki, jolla ei ole tuloja tai varoja välttämättömän toimeentulonsa turvaamiseksi, voi olla oikeutettu toimeentulotukeen, jos hänen välttämätöntä toimeentuloaan ei voida muuten turvata. Jos ulkomaalaisella vangilla ei ole kotikuntaa taikka pysyvää asuinkuntaa Suomessa, vankilan sijaintikunnan tulee järjestää tarvittava toimeentulotuki.

4. Terveysterveysthuolto vankeusaikana

Vankeuslain mukaan (10 luku 1 §) Vankiterveydenhuollon yksikkö vastaa vangin lääketieteellisten tarpeiden mukaisen terveyden- ja sairaanhoidon sekä lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä. Potilaslain mukaan potilailla on oikeus hoitoon terveydentilansa säilyttämiseksi, edistämiseksi ja ylläpitämiseksi (laki potilaan asemasta ja oikeuksista, 3 §). Tämä koskee myös vankeja. Normaalisuusperiaatteen mukaan vankeusrangaistusta suorittavalle henkilölle kuuluvat samantasoiset palvelut kuin muillekin kansalaisille.

Vanki voi saada tutkimuksia tai hoitoa vankilan ulkopuolella vankilaterveydenhuollon lääkärin luvalla. Vangilla on myös oikeus vankilälääkärin luvalla omalla kustannuksellaan saada lääkitystä, tutkimusta ja muuta terveydenhoitoa vankeusaikana (Vankeuslaki 10 luku 8 §). Vastaavasti poliisivankilassa olevalla tutkintavangilla on oikeus poliisin järjestämän lääkärin luvalla omalla kustannuksella saada lääkitystä, tutkimusta ja muuta terveydenhuoltoa (laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta 5 luku 6 §).

Jokaiselle siviilistä tulevalle vankeusvangille samoin kuin kaikille tutkintavangeille pyritään tekemään terveystarkastus kolmen päivän kuluessa sekä tavataan tarvittaessa aiemmin. Poikkeuksena ovat ne van-

git, jotka lyhyen tuomion takia sijoitetaan suoraan avolaitokseen, jossa ei ole poliklinikkaa. Terveystarkastuksessa selvitetään mm. akuutin sairanhoidon tarve, aiempia somaattisia ja psykiatrisia sairauksia ja päihteiden käyttöä, sekä määritellään työkyky. Terveystarkastus tulee aina olla tehtynä sijoitettaessa vankeja työhön tai toimintoihin. Terveystarkastuksen tuloste voidaan antaa arviointikeskuksen käyttöön vangin luvalla rangaistusajan suunnittelua varten.

Jos tuomitulla on säännöllinen lääkehoito, vankilaan tullessa on hyvä ottaa mukaan reseptit. Vangin tullessa siviilistä vankilaan vankilan terveydenhoitaja jatkaa siviilissä aloitettua lääkitystä, kunnes laitoksen lääkäri on arvioinut ja hyväksynyt lääkityksen jatkon. Rikosseuraamuslaitoksessa noudatetaan peruslääkevalikoimaa (Rikosseuraamuslaitoksen lääkehuolto, määräys 11/004/2012).

Vankilan peruslääkevalikoimasta voidaan poiketa erillisellä anomuksella. Luvan lääkevalikoimasta poikkeamiseen antaa Vankiterveydenhuollon yksikön johtaja. Vankiloissa ei kuitenkaan käytetä bentsodiatsepiineja muutoin kuin harvinaisissa poikkeustapauksissa ja silloinkin vain lyhyitä aikoja. (Vankien terveydenhuollon järjestäminen, Rikosseuraamuslaitoksen määräys 4/004/2015)

Mikäli tuomittu on aloittanut opioidikorvaushoidon ennen vapausrangaistusta, sitä jatketaan vankilassa. Tämä edellyttää vangin kanssa tehtyä hoitosopimusta ja mm. virtsanäytteiden antamista. Rikosseuraamuslaitoksen uuden päihdestrategian mukaan vankeusaikana on jatkossa mahdollista tehdä korvaushoidon arviointeja ja aloittaa korvaushoitoja. Käytännössä muutokseen menee varmasti vielä aikaa. Mikäli tuomitulle on jo tehty korvaushoidon arviointi sekä hoidon aloituspäätös, kannattaa hakea tuomion täytäntöönpanoon lykkäystä, jotta korvaushoito saadaan aloitettua ennen rangaistuksen alkamista.

Joissakin vankiloissa toimii matalan kynnyksen Terve-kurssi, joka on tarkoitettu suonensisäisesti huumeita käyttäneille tai käyttäville vankeille. Kurssin tavoitteena on vähentää riskikäyttäytymistä sekä kannustaa itsestä ja toisista huolehtimiseen. Kurssilla käsitellään hepatiitteja, hiviä, yliannostusta ja ensiapua, päihkeitä ja mielenterveyttä, pistämiseen liittyviä riskejä, seksuaalisuutta, päihdehoitoa ja terveysneuvontaa.

Vangin hoito vankilan ulkopuolella edellyttää vankilalääkärin lähetettä lukuun ottamatta kiireellisiä tapauksia. Vankilan ulkopuolella järjestetävän tutkimuksen tai annettavan hoidon on oltava vankilaterveydenhuollon lääkärin osoittamaa tai hyväksymää, jotta valtio korvaa kustannukset.

Myös vankilassa terveydenhuollon henkilökunnalla on vaitiolovelvollisuus potilaiden asioista. Potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidettäviä. Ilman potilaan suostumusta asiakirjoja saavat käyttää vain asianomaisessa toimintayksikössä potilaan hoitoon tai siihen liittyviin tehtäviin osallistuvat. Tietoja voidaan luovuttaa potilaan suostumuksella esimerkiksi toisen hoitopaikan käyttöön. Suostumuksen pitää olla kirjallinen, vapaaehtoinen, yksilöity ja peruttavissa oleva. Toissijaisesti tietoja voidaan luovuttaa lakiin perustuvan oikeuden nojalla.

4.1 Oikeusturvakeinot terveydenhuollossa

Jos hoidossa ilmenee ongelmia, kannattaa ensisijaisesti keskustella vankilan lääkärin kanssa. Asiassa voi kääntyä myös potilasasiamiehen puoleen. Potilasasiamiehen tehtävinä ovat potilaan oikeuksista tiedottaminen sekä neuvonta. Vankien potilas- ja sosiaaliasiamiehenä toimii vankisairaalan sosiaalityöntekijä Hämeenlinnassa.

Lisäksi vankilaterveydenhuollossa terveyden- ja sairaanhoitoonsa ja siihen liittyvään kohteluun tyytymättömällä potilaalla on oikeus tehdä muistutus Vankiterveydenhuollon yksikön johtajalle. Muistutuksessa tulee kertoa mahdollisimman yksityiskohtaisesti, mihin asiaan tai asioihin on tyytymätön saamissaan terveydenhuollon palveluissa. Jos mahdollista, muistutukseen tulee nimetä myös henkilö/henkilöt, joiden toimintaan on tyytymätön. Muistutukseen on annettava kohtuullisessa ajassa kirjallinen vastaus, jossa on ilmoitettava, mihin asiassa on päädytty ja millä perusteella. Annettuun vastaukseen ei voida hakea muutosta.

Vanki voi tehdä myös kirjallisen kantelun siihen aluehallintovirastoon (entinen lääninhallitus), jonka alueella vankila sijaitsee, Rikosseuraamuslaitoksen oikeudelliselle osastolle tai eduskunnan oikeusasiamie-

helle. Vuoden 2015 alusta alkaen valvontaviranomainen, eli Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto tai aluehallintovirasto, on voinut siirtää sille tehdyn kantelun käsiteltäväksi ensin muistutuksena toimintayksikössä.

4.2 ADHD

ADHD-piirteet ovat vangeilla yleisiä. Arvion mukaan niitä esiintyy vangeilla noin kymmenkertaisesti muuhun väestöön verrattuna. ADHD (attention deficit hyperactivity disorder) on aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö.

Se on sairaudeksi luokiteltu, taustaltaan neurobiologinen kehityshäiriö, jonka kehittymisessä perimän sekä ympäristötekijöiden yhteisvaikutus on merkittävä. Tarkkaavuuden säätelyn vaikeudet näkyvät mm. keskittymisvaikeutena, huolimattomuusvirheinä ja aloitekyvyttömyytenä.

ADHD:n rinnalla esiintyy tavallisesti myös muita häiriöitä. Tavallisimpia oheissairauksia ovat oppimisvaikeudet, persoonallisuus- ja mielialahäiriöt sekä alkoholi- tai huumeriippuvuus. ADHD altistaa kaoottiselle elämäntyyliille, joka voi johtaa rikollisuuteen. On arvioitu, että vangeista jopa 50 %:lla olisi ADHD.

Vankiloissa ei tällä hetkellä ole erillisiä ADHD-kuntoutusohjelmia, joskin tarve tälle nähdään. Tutkimuksiin on kuitenkin mahdollista päästä vankeusaikana. Tutkimukset toteuttaa moniammatillinen työryhmä (lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä ja toimintaterapeutti) psykiatriassa vankisairaalassa Turussa. Lisätietoja tutkimuksista voi kysyä sairaalan psykologilta.

Sairaalalla ei ole mahdollisuutta ottaa tutkimuksiin kaikkia, joille se olisi tarpeen. Tutkimuksiin pääsy edellyttää vankilan lääkärin lähetettä, koska ADHD:n lisäksi moniin psykiatriisiin sairauksiin voi liittyä keskittymis- ja tarkkaavaisuusongelmia sekä impulsiivista käyttäytymistä. Aikuisten ADHD-tutkimuksessa tarvitaan aina taustatietoja vangin lapsuus- ja nuoruusajasta (esim. koulujen todistuksia ja lausuntoja), jotta diagnoosin tekeminen olisi mahdollista.

Aikuisille ei ole laadittu ADHD:sta Käypä hoito -suositusta. Kaikki ADHD- diagnostiikkaan liittyvät viralliset ohjeistukset koskevat alle 18-vuotiaita. Näiden kriteerien mukaan oireiden tulisi ilmetä ennen seitsemättä ikävuotta. Aikuisten kohdalla sovelletaan lasten kriteereitä. Vankisairaalassa on ADHD-tutkimukseen pääsemiseksi edellytetty dokumentoituja oireita ennen kymmenettä ikävuotta.

ADHD-oireita voidaan helpottaa mm. sopivalla lääkityksellä. Kuntoutuksen painopiste on kuitenkin nykyään nk. psykososiaalisessa tuessa, johon lukeutuvat mm. arjen- ja elämänhallinnan kurssit sekä selviytymisstrategioiden opettelu. Vankeusaikana ADHD:n lääkehoito aloitetaan vain psykiatrisessa vankisairaalassa toteutetun arviointijakson perusteella tai aiemmin tehdyn diagnoosin varmennuksen jälkeen. Jos vangilla on ennen rangaistuksen suorittamista saatu ADHD-diagnoosi, kuntoutukseen (esim. neuropsykiatrinen valmennus tai neuropsykologinen kuntoutus) voi hakeutua jo vankeusaikana. Avovankilasta käsin esim. kerran viikossa toteutettava kuntoutus on mahdollista järjestääkin. Tätä mahdollisuutta ei juuri käytetä.

Aikuisten kohdalla ongelmana on löytää kuntoutukselle maksaja. Rahoittajana tutkimuksissa ja kuntoutuksissa voi toimia esim. sosiaalitoimi, TE-toimisto tai Kela. Aikuisille ei myöskään ole laadittu ADHD:sta Käypä hoito -suositusta.

Lisätietoa ADHD:sta sekä siihen liittyvästä kuntoutuksesta saa myös Kritsin oppimisvalmennuskoordinaattorilta. Oppimisvalmennuskoordinaattori neuvoo myös mahdollisten oppimisvaikeuksien selvittämi-

sessä ja jatkotoimissa.

5. Vangin talous

Vankeuslain mukaan (8 luku, 2 §) vanki on velvoitettu osallistumaan vankilan toimintoihin, jotka voivat olla työtä, kursseja tai erilaisia ohjelmia esimerkiksi päihitteettömyyden tukemiseksi. Käytännössä kaikille ei

ole tarjolla työmahdollisuuksia.

Ammattityössä avolaitoksissa sovelletaan yleistä työaikalainsäädäntöä. Muussa toiminnassa säännönmukainen toiminta- tai työaika on enintään kahdeksan tuntia vuorokaudessa ja enintään 35 tuntia viikossa.

Vankipalkkojen sekä käyttö- ja toimintarahojen summat on määritelty vankeusasetuksessa (34 §). Työtä tekevä ja koulutukseen tai kuntoutukseen osallistuva vanki saa verotonta toimintarahaa. Toimintaraha on 0,70 tai 0,90 euroa tunnilta. Avolaitoksissa ja hyvän suoriutumisen perusteella myös suljetuissa laitoksissa toimintaraha voi olla 1,20 euroa tunnilta. Avolaitoksissa on mahdollista tehdä myös työtä, josta saa veronalaista palkkaa. Palkka on 3,70, 4,10 tai 4,50 euroa tunnilta. Jos työtä tehdään muulle kuin Rikosseuraamuslaitokselle, palkka on 6,00, 6,70 tai 7,30 euroa tunnilta.

Palkasta maksetaan vero ja laitokselle ruoka- ja ylläpitokorvaus. Lisäksi vähennetään mahdollinen velkojen ulosmittaus ja pidätys vahvistetun elatusmaksun maksamiseen. Avolaitoksessa olevalle vangille voidaan myös myöntää siviilityö- tai opintolupa vankilan ulkopuoliseen toimintaan.

Niiltä säännöllisen toiminta-ajan tunneilta, joilta vanki ei saa toimintarahaa tai palkkaa, maksetaan käyttörahaa 0,30 euroa tunnilta. Jos vanki ei osallistu toimintaan hänestä itsestään johtuvista syistä, käyttöraha on 0,15 euroa tunnilta. Toiminta- ja käyttöraha voidaan jättää kokonaan tai osittain maksamatta, jos vanki saa muilta viranomaisilta tukea toimintaansa (esim. opintorahaa).

Vanki voidaan myös vapauttaa osallistumisvelvoitteesta, jos hänen terveydentilansa, toimintakykynsä, ikänsä tai turvallisuusssyyt sitä vaativat.

Tutkintavangilla ei ole velvollisuutta osallistua toimintoihin. Halutesaan hänelle on kuitenkin mahdollisuuksien mukaan varattava siihen mahdollisuus, jolloin toimintarahaa maksetaan samoin perustein kuin vankeusvangeille. Tutkintavanki ei voi kuitenkaan saada lupaa siviilityöhön, opintoihin tai valvottuun ulkopuoliseen toimintaan. Toimin-

toihin osallistumattomalle tutkintavangille voidaan maksaa käyttörahaa 2 euroa arkipäivältä, jos se vangin varattomuus tai muu erityinen syy huomioon ottaen on perusteltua. (Tutkintavankeuslaki 4 luku 1 § ja 5 luku 7 § ja Valtioneuvoston asetus vankeudesta 10 §).

Rikosseuraamuslaitos on ottanut vangeille käyttöön prepaid-maksukortit. Maksukortti annetaan jokaiselle vangille suljetuissa vankiloissa. Avovankiloissa maksukortti on käytössä niillä henkilöillä, joilla ei ole omaan pankkitiliin kytkettyä pankkikorttia. Vanki saa kortin haltuunsa maksaessaan ja lomalle lähtiessään.

5.1 Ulosotto

Ulosottoperintä on viranomaisen suorittamaa erääntyneen saatavan pakkoperintää, jota on edeltänyt erilaisia yrityksiä ja mahdollisuuksia velan suorittamiseen. Ulosottoa varten velkojan on haettava tuomioistuimesta ulosottoperuste eli maksutuomio voidakseen lähettää saatavansa ulosottoon. Eräät julkisoikeudelliset saatavat ovat suoraan ulosottokelpoisia ilman tuomioistuimen päätöstä.

Tällaisia ovat esimerkiksi:

- vahinkovakuutusmaksut
- päivähoitomaksut
- julkiset terveyskeskus-, poliklinikka-, sairaala-, hammas-, koti- ja laitoshoidon maksut ja muut sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut
- joukkoliikenteen tarkastusmaksut
- pysäköintivirhemaksut
- ajoneuvovero
- oikeusapumaksut
- tuomioistuinmaksut
- valtion takaama opintolaina

Kun velka on lähetetty perittäväksi ulosottoon, ulosottomies lähettää siitä vireilletuloilmoituksen ja maksukehotuksen eräpäivällä. Tässä vaiheessa on mahdollista vielä neuvotella esimerkiksi maksuajan pidentämisestä muutamalla kuukaudella tai vapaaehtoisesta maksusuunnitelmasta. Vireilletuloilmoitus on tehtävä myös veronpalautuksia koskevasta ulosmittauksesta.

Jos velallinen ei maksa vapaaehtoisesti, velkaa ryhdytään ulosmittaamaan palkasta, eläkkeestä, työttömyyskorvauksesta tms. toistuvais-tulosta. Palkasta, palkkioista, eläkkeestä, työttömyyskorvauksesta ja äitiyspäivärahasta voidaan ulosmitata pääsääntöisesti yksi kolmasosa. Ulosmitattava määrä lasketaan nettotuloista. Esimerkkejä ulosmittauksen laskutavoista erilaisilla tuloilla löytyy osoitteesta <http://www.oikeus.fi/5620.htm>

Sosiaaliavustuksia (kuten toimeentulotuki, asumistuki, lapsilisä tai elatustuki) ei saa ulosmitata. Omaisuutta voidaan ulosmitata ja realisoida eli muuttaa rahaksi, jotta velkaa saadaan lyhennettyä. Tämä ei kuitenkaan koske tavanomaista koti-irtaimistoa, kuten kodinkoneita ja huonekaluja. Myös työnteen kannalta välttämätön auto, jonka arvo ei pääsääntöisesti ylitä 3 000 euroa, on suojattu ulosmittaukselta.

Velallisen ja tämän perheen toimeentuloa varten ulosmittaukseen on määritelty suojaosuus. Vuoden 2016 alusta suojaosuus on 678 € kuukaudessa yksin asuvalta. Jos tulot ovat suojaosuutta pienemmät, niistä ei voida ulosmitata mitään. Jos velallisella on elätettäviä, hänen suojaosuuteensa lisätään 8,14 € päivässä jokaisen hänen elatuksensa varassa olevan henkilön osalta. Näin ollen suojaosuus velalliselta, jonka elatuksen varassa on yksi henkilö, on 921,30 € kuukaudessa. Vankilassa olevaa ei lasketa suojaosuudessa vankeusaikana elatuksen varassa olevaksi.

Ulosoton suojaosuus on tarkoitettu velallisen ja hänen huollettaviensa elatukseen eli välttämättömiin menoihin. Suojaosuuden suuruus on kuitenkin laissa säädetty vakio menoista huolimatta. Velkajärjestelyssä joustoa on hiukan enemmän.

Jos velallisen maksukyky on sairauden, työttömyyden, elatusavun maksamisen tai muun erityisen syyn vuoksi olennaisesti heikentynyt, ulosmittaus voidaan sopia toistaiseksi tai määräajaksi pienemmäksi. Pitkän työttömyyden jälkeen työllistyessä voi neuvotella ulosottoviranomaisen kanssa muutaman kuukauden lykkäyksestä ulosmittauksessa.

Jos ulosmittaus on jatkunut yhtäjaksoisesti tai lähes yhtäjaksoisesti vuoden, velallisella on mahdollisuus vapaakuukausiin (ulosmittauksen

määräaikainen keskeyttäminen). Vapaakuukausia voidaan velallisen pyynnöstä myöntää yhteensä kolme vuosittain, jos

1) velallisen välttämättömät asumiskustannukset tai muut elinkustannukset ovat hänelle ulosmittauksen jälkeen jäävään määrään nähden korkeat

2) keskeyttämiseen on erityinen syy (esimerkiksi silmälasien tai kodinkoneen hankinta).

Tulorajaulosmittauksessa velallisella on oikeus kahteen vapaakuukauteen vuodessa ja ne annetaan viran puolesta. Tulorajaulosmittauksesta on kyse silloin, kun velallisen nettopalkka ylittää suojaosuuden, mutta on enintään kaksi kertaa suojaosuuden määrä (1301,40 euroa). Tällöin ulosmitataan 2/3 suojaosuuden ylittävästä palkasta.

Samalla perusteella ei voida antaa sekä vapaakuukausia että rajoittaa ulosmittauksen määrää. Elatusavun perinnässä vapaakuukausia voidaan antaa ja ulosmittausta lykätä vain painavin perustein.

Pitkäkestoinen ulosotto on aiheuttanut huhtikuusta 2012 lähtien maksuhäiriömerkinnän luottotietorekisteriin. Ulosotosta menee tieto luottotietoyhtiölle, kun velallisen palkan, eläkkeen tai muun toistuvaistulon ulosmittaus tai sen sijaan tehty maksusuunnitelma on ollut voimassa viimeksi kuluneen kahden vuoden aikana yhteensä vähintään 18 kuukauden ajan.

5.2 Velkatilanteen selvittäminen

Velkaantuminen ja varsinkin velkasummaan ja sen hoitamiseen liittyvä epä tietoisuus voi olla ahdistavaa. Oma velkatilanne on kuitenkin hyvä selvittää, jotta voidaan kartoittaa vaihtoehdot sille, mitä veloille voi tehdä. Osa veloista voi myös olla vanhenemassa.

Velkojen määrän saa selville tilaamalla ns. saldolistat eri velkojilta. Listan saa maksutta, jos sen tilaa velkajärjestelyä varten. Verottajalta saa tiedot verovelosta ja oikeusrekisterikeskuksesta tiedot rikosoikeudellisista veloista (sakot, korvaukset). Muita velkoja voi selvittää ulosottovirastosta sekä perintätoimistoista. Ulosottoviraston asianosaistulos-

teesta näkyy koko ulosoton historia eli paitsi sillä hetkellä perittävänä olevat velat myös maksetut sekä velkojille palautetut velat. Palautetut velat voivat olla perintätoimistoilla, samoin kuin sellainen velka, joka ei ole vielä ulosotossa eikä siitä ole vielä maksuhäiriömerkintää. Saldolistaa tilatessa voi pyytää myös tiedon siitä, jos kyseisellä velkojalla ei ole mitään saatavia.

Lisäksi Suomen Asiakastieto Oy ja Bisnode Oy ylläpitävät valtakunnallisia luottotietorekistereitä, josta saa tiedot maksuhäiriömerkinnöistä, mistä ne ovat syntyneet ja kauanko ne ovat voimassa.

Velkasaldolistat on syytä käydä tarkasti läpi, sillä sama velka voi olla siellä useampaan kertaan. Velkojen kokonaismäärä ei siis ole sama asia kuin saldolistojen yhteenlaskettu summa. Useampaan kertaan esiintyvän velan tunnistaa siitä, että tuomioistuin, ratkaisunumero, ratkaisun antopäivä sekä velkoja ovat samat ja velan pääomasumma samansuuruinen.

Kunnallinen talous- ja velkaneuvoja auttaa selvittämään, miten velkoja voisi järjestellä. Yksi keino on yksityishenkilön velkajärjestely. Se edellyttää pitkäjänteistä sitoutumista maksuohjelmaan, tiukkaa taloudenpitoa ja vakiintunutta elämäntilannetta.

Velkajärjestelylle voi olla esteitä. Yleensä näitä ovat:

*Velallinen on työkäinen ja työkykyinen, mutta maksukyvytön väliaikaisena pidettävän syyn vuoksi (esim. lyhyen aikaa kestänyt työttömyys tai lomautus, opiskelu tai sairausloma).

*Velallisella on huomattavasti lähiaikana syntyneitä kulutusluottoja ja velkaantumista voidaan pitää niin sanotusti kevytmielisenä.

*Velat ovat rikosperusteisia.

Esteistä huolimatta velkajärjestelyn myöntämiseen voi olla painavia perusteita, joten tilanne kannattaa aina arvioida talous- ja velkaneuvojan kanssa. Tärkeää on, että velallinen on yrittänyt maksaa velkojaan tai selvittänyt mahdollisuuksiaan velkojen hoitoon (laissa puhutaan myötävaikutuksesta). Rikosperusteisten velkojen kohdalla oleellista on, että rikoksesta ja tuomiosta on kulunut aikaa, uutta velkaa ei

ole syntynyt, velallinen on yrittänyt lyhentää velkojaan ja voi osoittaa muuttaneensa elämäntapaansa. Pitkää tuomiota suorittaneella muut kuin rikosperustaiset velat ovat saattaneet jo vanhentua.

Veloilla on erilaisia vanhentumisaikoja. Niihin vaikuttaa se, minkä tyyppisestä velasta on kyse tai missä perinnän vaiheessa velka on. Yleinen velkojen vanhenemisaika on kolme vuotta, ellei velasta ole haettu ulosottoperustetta. Ulosotossa olevan velan vanhenemisaika on viisi vuotta.

Velkoja voi kuitenkin katkaista vanhenemisajan, jolloin vanhenemisaika alkaa alusta. Katkaiseminen tarkoittaa sitä, että velkoja vapaa-muotoisesti muistuttaa velallista velasta, panee vireille ulosottoasian, nostaa kanteen velan perimiseksi tai valvoo saatavaansa velkajärjestelyssä. Vanheneminen katkeaa myös silloin, kun velallinen maksaa velkaa tai sopii maksujärjestelystä.

Lopullisesti ulosotossa oleva velka vanhenee 15 vuoden kuluttua siitä, kun sille on annettu ulosottoperuste. Rikosoikeudellisten velkojen vanhenemisaika on kuitenkin 20 vuotta. Määräajan päätyttyä velallisen ei tarvitse enää maksaa velkaa, eikä sitä saa myöskään periä. Omaisuuden ulosmittaus pysyy kuitenkin voimassa, eli omaisuutta voidaan realisoida velan vanhentumisen jälkeenkin.

Jos velalle ei ole haettu ulosottoperustetta (=käräjäoikeuden päätöstä), sen lopullinen vanhenemisaika on 20 vuotta. Perintätoimistojen perimät velat, joilla ei ole ulosottoperustetta, voi ollakin kannattavaa pyytää siirtämään ulosottoon. Kuluttajasaatavaa perittäessä velallisella on oikeus pyytää perinnän keskeyttämistä ja asian siirtämistä oikeudelliseen perintään eli ulosottoon. Kuluttajasaatavalla tarkoitetaan kulutushyödykkeen luovuttamista tai luoton antamista kuluttajalle. Velallisen on tehtävä pyyntö kirjallisesti ja siinä voi viitata lakiin saatavien perinnästä (4 §). Jos perintäyhtiö ei siirrä velkaa ulosottoon, se ei kuitenkaan saa periä enää kuluja velkomisesta.

Erityinen vanhenemisaika (verot, elatusapu, julkisoikeudelliset maksut) on viisi vuotta ja sitä ei voi katkaista. Velat vanhenevat siis viiden vuoden kuluttua seuraavan vuoden alussa siitä päivästä lukien, jolloin maksu on määrätty tai maksuunpantu. Sakkorangaistus vanhenee vii-

den vuoden kuluttua siitä päivästä, jolloin lainvoimainen tuomio sakorangaistuksesta annettiin. Tuomioistuimen määräämä sakko vanhenee vain, jos siitä ei ole määrätty muuntorangaistusta.

5.3 Velkojen lyhentäminen vankeusaikana

Vaikka velkojen järjestely ei vielä vankeusaikana onnistuisikaan, silloin voidaan luoda pohjaa velkajärjestelyn mahdollisuudelle. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että uutta velkaa ei synny ja vanhoja velkoja yritetään maksaa pois. Velkaa kasvattavat sopimukset, kuten liikennevakuutukset jo eteenpäin luovutetuista ajoneuvoista, kannattaa irtisanoa. Tärkeää on myös kuluva aika: elämänmuutoksella sekä maksuhalukkuuden osoittamisella voi vaikuttaa esimerkiksi velkajärjestelyyn pääsyyn myöhemmässä vaiheessa.

Ammattityötä avolaitoksessa tekevä ohjataan selvittämään velkojaan (Ammattityö, valmentava työ ja tuottava oma työ, Rikosseuraamuslaitoksen määräys 34/004/2010). Maksujärjestelyjen tekeminen edellyttää yleensä vakiintuneita tuloja, joista velallinen voi maksaa kuukausittaisia suorituksia. Avolaitoksessa palkkasumma voi kuitenkin vaihdella kuukausittain. Jos selkeää maksusuunnitelmaa ei pystytä tekemään epäsäännöllisten tulojen vuoksi, ulosottoviranomaisen ja muiden velkojien kanssa voi neuvotella vapaaehtoisista suorituksista.

Avovankilassa työtä tekevän palkka on ulosmittauskelpoista. Ulosmittauksessa noudatettavaa suojaosuutta verrataan siihen palkanosaan, josta on vähennetty verot (=nettopalkka), mutta ei ruoka- ja ylläpito- korvausta, joka vastaa velalliselle toimeentuloa varten jätettävää palkanosaa. Palkasta ulosmitattava osuus on joko 2/3 nettopalkan ja suojaosuuden välisestä erotuksesta, tai nettopalkan ollessa riittävän suuri 1/3 nettopalkasta. Vahvistettu elatusmaksu pidätetään palkasta vasta sen jälkeen, kun palkasta on vähennetty veroennakko, korvaus ruuasta ja ylläpidosta sekä mahdollinen ulosmittaus. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys 2/004/2012, Vangin taloudelliset etuudet ja työ- ja toiminta-ajan merkitseminen)

Pientenkin velkojen maksaminen kertoo velkojille ja ulosottoviranomaiselle maksuhalukkuudesta. Pienillä veloilla voi myös olla suhteel-

lisesti suuret korot tai suuret vaikutukset vapautumisen jälkeiseen elämään (esimerkiksi vuokratästit).

Maksutonta velkaneuvontaa järjestävät kunnat, seurakunnat ja eri järjestöt. Kunnallinen talous- ja velkaneuvonta auttaa velkatilanteen selvittämisessä (ml. neuvottelu velkojien kanssa), kertoo tukipalveluista ja velkojen järjestelymahdollisuuksista sekä auttaa käräjäoikeudelle tehtävän velkajärjestelyhakemuksen laatimisessa.

Järjestöpohjaista velkaneuvontaa tarjoaa mm. Takuu-Säätiö (<http://www.takuu-saatio.fi/>), jolla on maksuton neuvontapuhelin eli Velkalinja yksityishenkilöille (puh. 0800 9 8009).

6. Toiminnot vankilassa

Vangeille järjestetään työaikana työ-, koulutus- ja muuta toimintaa. Toiminnot vaihtelevat laitoksittain. Työn tekemisen tavoitteena on antaa vangille mahdollisuus ylläpitää ammattitaitoaan ja työkykyään. Näin vangilla on paremmat mahdollisuudet sijoittua työelämään vapauduttuaan. Vankilan järjestämä koulutus voi olla perus- tai ammatillista koulutusta. Lisäksi on ohjaavaa tai valmentavaa koulutusta.

Tietyin edellytyksin avolaitosvangilla voi olla mahdollisuus opiskella päivisin myös laitoksen ulkopuolella olevassa oppilaitoksessa tai käydä siviilityössä. Vankila selvittää siviilityöpaikan soveltuvuuden vankeusaikaiseksi työpaikaksi. Luvan antaa vankilan johtaja tai Rikosseuraamuslaitos.

Vankiloiden psykososiaalinen kuntoutus pitää sisällään ryhmämuotoista vangin elämänhallintaa edistävää toimintaa sekä kuntoutumista tukevaa yksilötyötä. Psykososiaalinen ohjelmatoiminta sisältää päihdekuntoutusta, muuta sosiaalista kuntoutusta sekä uusintarikollisuutta ehkäiseviä toimintaohjelmia. Tavoitteena voi olla yksinkertaisesti arjen taitojen tai sosiaalisten taitojen kehittäminen sekä toiminta- ja ajattelutapojen muuttaminen.

Vankiloiden päihdetyö jakaantuu päihdehoitoon, päihdekuntoutukseen ja päihdevalvontaan. Päihdehoito käsittää muun muassa päihdearvion, vieroitus- ja katkaisuhoidon, päihdepsykiatrisen hoidon sekä opioidiriippuvaisten korvaus- ja ylläpito-hoidon. Päihdekuntoutus käsittää kuntouttavan toiminnan, jota toteutetaan yksilötyönä sekä erilaisina päihdeohjelmina (motivointiohjelmat, ryhmätoiminta, yhteisöhoito). Monissa vankiloissa on myös itsehoitoryhmiä, kuten AA- ja NA-ryhmiä.

Vankiloissa toimii myös päihdekuntoutusta tukevia sopimusosastoja, joita kutsutaan usein päihdeettömiksi osastoiksi. Sopimusosastoja on erilaisia: minimissään niillä tarjotaan päihdeettömän ympäristö valvonnan kautta, parhaimmillaan niillä toteutetaan strukturoituja kuntoutusohjelmia.

Vanki, jolla on päihdeongelma tai jolla arvioidaan olevan erityisiä vaikeuksia selviytyä vapaudessa, voidaan myös sijoittaa määrääjäksi vankilan ulkopuoliseen laitokseen, jossa hän osallistuu päihdehuoltoon tai muuhun selviytymismahdollisuuksia parantavaan toimintaan (vankeuslaki, 8 luku 9 §). Käytännössä pääsy ulkopuoliseen kuntoutukseen riippuu paitsi vangin kuntoutustarpeen ja -motivaation, luotettavuuden ja turvallisuusnäkökohtien arvioinnista, myös Rikosseuraamuslaitoksen määrärahoista.

7. Poistumisluvat eli ”lomat”

Vankeuslain nojalla vangilla on mahdollisuus hakea poistumislupaa eli mahdollisuutta lyhyeksi aikaa poistua vankilasta. Puhekielessä puhutaan usein ”lomasta”. Poistumisluvan tarkoitus on tukea vangin yhteyksien säilymistä ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. Mahdollisuus hakea poistumislupaa määräytyy joko rangaistuksen pituuden tai erityisen syyn perusteella. (Vankeuslaki, 14 luku)

Poistumisluvan kesto vaihtelee tapauskohtaisesti. Kun niin sanottu loma eli ”loma-oikeus” alkaa, voidaan kahden kuukauden jakson sisällä

myöntää yhteensä korkeintaan kolme vuorokautta poistumislupaa. Poistumislupa voi siis olla tietty määrä tunteja tai vuorokausia. Matka-aikaa vankilasta oleskelupaikkakunnalle ja takaisin ei lasketa loman keston. (Rikosseuraamuslaitoksen määräys14/004/2010). Poistumislupa annetaan kirjallisena ja siinä mainitaan luvan ehdot ja mahdolliset seuraamukset niiden rikkomisesta.

Vanki vastaa pääasiassa itse poistumislupamatkojen kustannuksista. Joitakin poikkeuksia voi olla erityistapauksissa – esimerkiksi saatettu poistuminen, hautajaisiin osallistuminen, rangaistusajan suunnitelman mukainen matka tai vangin varattomuus. Joissakin vankiloissa voidaan maksaa poistumislupamatka vankilan varoista esimerkiksi kerran puolessa vuodessa. Poistumislupakustannuksiin voi myös hakea toimeentulotukea.

Poistumisluvan myöntäminen rangaistuksen pituuden perusteella

Poistumislupa voidaan myöntää, kun rangaistuksesta on suoritettu vähintään 2/3. Lyhyen tuomion kohdalla aikaraja on kuitenkin vähintään kaksi kuukautta. Elinkautisvangin kohdalla kaksi kolmasosaa lasketaan ikään kuin tuomio olisi 12 vuotta ja alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen tuomitun kohdalla 10 vuotta.

Poistumislupa voidaan myöntää, jos arvioidaan, että se tukee rangaistusajan suunnitelman toteutumista, vangin arvioidaan noudattavan poistumisluvan ehtoja ja vanki sitoutuu päihitteettömyyden sekä muiden luvan ehtojen noudattamisen kannalta tarpeelliseen valvontaan.

Tärkeä syy -luvat. Vangin on mahdollista saada poistumislupa tärkeästä syystä tai laitoksen ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumiseksi myös ennen kuin 2/3 rangaistuksesta on suoritettu. Tällöin edellytyksenä on, että vangin voidaan arvioida noudattavan poistumisluvan ehtoja, hän sitoutuu päihitteettömyyden valvontaan ja luvan myöntäminen on tärkeää vangin perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon taikka työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syystä. Jos lupaehtojen noudattamista ei pidetä riittävän todennäköisenä, poistumislupa voidaan myöntää saatettuna.

Saatettuna poistumislupa voidaan myöntää enintään puoleksi vuorokaudeksi.

Vanki voi myös saada poistumisluvan tarpeellisen valvonnan alaisena erittäin tärkeästä syystä (esimerkiksi vakavasti sairaana olevan läheisen tapaaminen tai hautaan saattaminen, tai muu vastaava erittäin tärkeä syy). Lupa voidaan kuitenkin evätä, jos se on tarpeen karkaamisen, vapauttamisyrittäksen tai uuden rikoksen estämiseksi taikka muusta vastaavasta painavasta syystä.

8. Asteittainen vapautuminen

Vankeuslaki mahdollistaa vangin suunnitelmallisen vapautumisen. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioon voidaan sisällyttää rangaistuksen-aikaista kuntoutusta, tuomittu voi edetä suljetusta vankilasta avolaitokseen ja/tai hän voi tuomion loppuvaiheessa päästä valvottuun koevapauteen ennen vapautumistaan. Näiden erilaisten keinojen kautta pyritään helpottamaan paluuta yhteiskuntaan. Ohjeita vapautuvalle on koottu Portti vapauteen -sivustolta löytyvään oppaaseen: http://www.porttivapauteen.fi/vapautuvat/opas_vankilasta_vapautuvalle

Näiden vaihtoehtojen rinnalle on tullut myös vankilassa toimivia vapauttamisyksiköitä/-osastoja. Näitä toimii tällä hetkellä Kuopion, Turun ja Oulun vankiloissa. Kolmannen sektorin kanssa ollut myös kokeiluja vapauteen valmennuspalveluista. Tampereella Silta-Valmennusyhdistyksen palvelu on yhdistynyt päihdekuntoutuspalveluun, jossa voi suorittaa lisäksi myös valvotun koevapauden tai olla rangaistus-aikaisessa kuntoutuksessa. Helsingissä toimi 2012-2013 vapautuvien asumis- ja valmennuspalvelu (Tuvat) hoitokoti Sillanpirtin, Rikosseuraamuslaitoksen, Helsingin vankilan ja Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) yhteistyönä.

Yksiköiden tarkoituksena on tarjota rangaistuksen loppuvaiheessa vangille mahdollisuus hiukan vapaammassa olosuhteissa valmistella vapautumista.

8.1 Avovankila

Avovankiloita toimii kullakin rikosseuraamusalueella sekä omina yksiköinä että suljettujen vankiloiden yhteydessä olevina avo-osastoina.

Avolaitokseen pääsyyn otetaan pääsääntöisesti kantaa rangaistusajan suunnitelmassa. Vankeusrangaistusta suljetussa vankilassa suorittava voi kirjallisesti hakea pääsyä suorittamaan rangaistustaan avovankilaan. Hakukaavakkeita ja niiden täyttöön tarvittavia tietoja voi kysyä vankilan työntekijältä, esimerkiksi rikosseuraamusesimieheltä tai sosiaalityöntekijältä. Hakija voi täyttää hakemukseen kolme vaihtoehtoista avolaitosta.

Avolaitokseen sijoittaminen edellyttää, että vanki suorittaa varsinaista vankeusrangaistusta, ei siis ole tutkintavankeudessa. Vankila tekee asiasta kirjallisen päätöksen. Tuomiota voi päästä jossain tapauksessa suorittamaan suoraan avovankilaan, jos tuomio on korkeintaan kahden vuoden mittainen.

Avovankilassa käytetään omia vaatteita ja osallistutaan työ-, opiskelu- tai muuhun ryhmätoimintaan päivittäin. Palkkauksesta kerrotaan vangin taloutta koskevassa luvussa. Avovankiloissa asutaan selleissä, mutta olot ovat nimensä mukaisesti avoimemmat ja liikkuminen vankilan alueella vapaampaa esimerkiksi ulkoilun tai vapaa-ajanvieton suhteen. Vangeilla on mahdollisuus esimerkiksi valmistaa aterioita ja asioida kaupassa rajattuina aikoina. Usein vangit ovat viikonloppuisin vastuussa oman ruokailunsa järjestämisestä ja saavat sitä varten ruokakorvauksen.

Vankila-alueelta ei saa poistua ilman hyväksyttävää syytä. Päihteettömyyttä valvotaan. Mikäli avovankilassa rikkoo sääntöjä, siitä seuraa merkintä rikkeestä ja kurinpitorangeistus, tai vanki voidaan siirtää takaisin suljettuun vankilaan. Vankeuslaissa ei ole säädetty mitään mahdollisuudesta päästä uudelleen avolaitokseen, mutta vanki voi hakea siirtoa. Jos tuomiota on enää vähän jäljellä, voi pääsy avolaitokseen kuitenkin olla epätodennäköistä.

Läheisten tapaamisten ja yhteydenpidon kannalta avovankiloiden

käytännöt eroavat suljetuista vankiloista, mutta niissäkin on laitospohtaisia eroja. Vangit saavat haltuunsa oman matkapuhelimen, jossa ei ole internetyhteyttä. Puhelimen hallussaoloajat voivat vaihdella vankiloittain.

Yleisesti tapaamisajat ovat pidemmät kuin suljetussa vankilassa, mutta tapaamiskäytännöissä ja ajoissa on suurta vaihtelua eri laitosten välillä. Tarkempaa tietoa löytyy vankiloiden/Rikosseuraamuslaitoksen sivuilta sekä myös Portti vapauteen -portaalin Tapaajan oppaasta läheisten sivuilta.

Avovankilan tapaamisissa voi oleskella vapaasti tapaamisalueella, useimmiten sisätiloissa sekä rajoitetulla ulkoilualueella. Vankien asuinosaistoilla ei kuitenkaan ole sallittua vierailuilla. Valvottujen tapaamisen aikana sallittujen vierailijoiden määrää vierailukertaa kohden on saatettu rajoittaa. Vangin ja tapaajan on sallittua koskettaa toisiaan tapaamisaikoina. Mikäli vangeille tuodaan tapaamisen yhteydessä tavaraa tai ruokatarvikkeita, ne tarkastetaan ennen vastaanottajalle luovuttamista.

Avovankiloissa vanki voi hakea valvomatonta perhetapaamista kuten suljetuissa vankiloissakin. Perhetapaamisen kestot vaihtelevat muutamasta tunnista useampaan vuorokauteen ja ne anotaan aina kirjallisesti.

Perhetapaamistilat avovankiloissa ovat yleensä erillisiä huoneita tai huoneistoja, joissa läheisten kanssa on mahdollista viettää aikaa ja valmistaa esimerkiksi syötävää. Se mitä valvomattomiin tapaamisiin saa viedä (esimerkiksi ruokatarvikkeet) vaihtelee vankiloittain.

Vankiloista, joissa ei ole erillistä perhetapaamistilaa, voidaan myöntää tärkeä syy -poistumislupa pääsääntöisesti kerran kuussa perhetapaamista varten. Tapaamisen keston huomioidaan tapaamisajan lisäksi kohtuullinen määrä matka-aikaa, joka pitää kuitenkin muistaa merkitä näkyviin hakemukseen.

Valvottuihin ja valvomattomiin tapaamisiin mentäessä vieraan/vieraiden pitää ilmoittautua ja hänen tavaransa tai vangille tuotavat tavarat tarkastetaan. Tapaajan on usein jätettävä puhelimensa valvottuun

tilaan tai kaappiin ennen tapaamisalueelle menoa. Valvomattomien tapaamisten aikana vangin ja/tai tapaajan on ilmoitettava pyydettäessä. Mikäli perhetapaaminen kestää pidempään, vanki pääsääntöisesti osallistuu päivisin arkena normaaliin päivätoimintaansa. Joissain tapauksissa hän voi käyttää kertyneitä ”sellilomapäiviä”. Vangille, joka on osallistunut toimintaan säännöllisesti vähintään kuuden kuukauden ajan, voidaan myöntää vapautusta osallistumisvelvollisuudesta kaksi arkipäivää kultakin osallistumiskuukaudelta (VL 8 luku 13 §).

Oppaita

Sassi, Tarja; Huhtimo, Petra. 2006. "Kun perhe lusii". Opas vapaudessa rikostaustaisten henkilöiden ja heidän perheidensä kanssa toimiville. Oppaita 1/2006. Kriminaalihuollon tukisäätiö.

Sassi Tarja (toim.). 2012. Ehjä perhe - vankiperheiden vertaisryhmätöiminnan opas. Oppaita 1/2012. Kriminaalihuollon tukisäätiö.

SOSIAALITURVAOPAS PITKÄAIKAISSAIRAILLE JA VAMMAISILLE 2014 - Verkojulkaisu järjestöjen työntekijöille (antaa hyvän katsauksen muillekin). <https://sosiaaliturvaopas.fi/>

Omaisien opas. Opas omaiselle, jonka läheinen oireilee tai sairastaa psyykkisesti. Omaiset mielenterveystyön tukena – Uudenmaan yhdistys.

LIITE 1: Muutoksenhaku

Vankeuslain 20 luvussa (1 §) säädetään Rikosseuraamuslaitoksen tekemistä päätöksistä, joista voi hakea muutosta (oikaisuvaatimus) ja valittaa. Nämä ovat päätöksiä, joissa puututaan vangin perusoikeuksiin tai joilla vangin oikeuksia rajoitetaan.

Vankeuslain mukaiset valituskelpoiset päätökset, joihin haetaan muutosta rikosseuraamusalueen aluejohtajalta

Oikaisuvaatimus toimitetaan joko suoraan aluejohtajalle tai se voidaan toimittaa myös vankilan johtajalle. Aluejohtaja ratkaisee asian ja siitä on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen.

-tätöntöönpanon lykkääminen terveydellisistä syistä (vankeuslaki 2 luku 3 §), tätöntöönpanon lykkääminen muista syistä (2 luku 4 §) ja lykkäyksen peruuttaminen (2 luku 6 §)

-maksuajan myöntäminen sakon maksamiselle (2 luku 7 §)

-matkakustannusten korvaaminen vankilaan saapuessa ja vapautuessa (4 luku 3 § 1 ja 2 momentit)

-erillään asuminen omasta pyynnöstä (5 luku 3 §)

-varmuusosastolle sijoittamisen jatkaminen (5 luku 7 §)

-avolaitoksesta suljettuun vankilaan siirtäminen (6 luku 2 § 1 momentti)

-omien vaatteiden käytön epääminen (7 luku 2 § 3 momentti)

-perusruokavaliosta poikkeaminen (7 luku 5 § 2 momentti)

-osallistumisvelvollisuudesta vapauttaminen (8 luku 2 § 2 momentti) ja osallistumisvelvollisuudesta vapauttaminen määräajaksi (8 luku 13 §)

-lupa siviilityöhön (8 luku 6 §) ja lupa osallistua toimintaan vankilan ulkopuolella – opintolupa ja sijoitus ulkopuoliseen laitokseen (8 luku 9 § 1 ja 2 momentit), luvan tai sijoituksen peruuttaminen (8 luku 11 §)

-omaisuuden hallussapidon epääminen (9 luku 1 §), rahan käyttö (9 luku 4 § 1,2 ja 4 momentit), ylläpito- ja ruokakustannusten periminen (9 luku 7 ja 8 §:t) ja toiminta- ja käyttörahan suorittamatta jättäminen (9 luku 8 §)

-lupa päästä tilapäiseen hoitoon ja tutkimukseen vankilan ulkopuolelle (10 luku 2 §) ja vankilasta vapauttaminen hoitoa varten (10 luku 3 §)

-kirjeen tai postilähetyksen pidättäminen (12 luku 5 §)

-tapaamiskielto (13 luku 10 §)

-poistumislupa erittäin tärkeästä syystä (14 luku 5 §) ja tällaisen luvan peruuttaminen (14 luku 9 §)

-poistumislupamatkan kustannusten korvaaminen - perusteena erittäin tärkeä syy tai lupa poistua saatettuna tai matkakustannukset voitaisiin maksaa valtion varoista mm. vangin varattomuuden takia (14 luku 10 §)

-varoitus, oikeuksien menetys tai yksinäisyysrangaistus (15 luku 4 §)

-tarkkailuun sijoittaminen (18 luku 3 §), eristämistarkkailu (18 luku 4 §) ja erillään pitäminen (18 luku 5 §)

-vangin tapaaja saa vaatia oikaisua ja valittaa päätöksestä, joka koskee tapaamiskieltoa (13 luku 10 §)

-vangille kirjeen lähettänyt tai vangin lähettämän kirjeen vastaanottaja saa vaatia oikaisua ja valittaa päätöksestä, joka koskee kirjeen tai postilähetyksen pidättämistä (12 luku 5 §)

-muu vankeuslain nojalla tehty ratkaisu, jolle muutoksenhakua ole kielletty (vankeuslaki 20 luku 2 §, kts. alla muutoksenhakukiellon alaiset asiat)

Valvottua koevapautta koskevassa laissa (40 §) määritellään, mistä **koevapautta koskevista asioista on mahdollista hakea muutosta**. Oikaisuvaatimuksen ratkaisee Rikosseuraamuslaitoksen aluejohtaja. Aluejohtajan päätöksestä on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen.

-vangin hakemuskoevapauteen (11 §)

-tilapäinen lupa olla noudattamatta rangaistusajan suunnitelmaan sisältyvää velvollisuutta (21 §)

-varoitus (26 §)

-valvotun koevapauden peruuttaminen (25 ja 26 §:t)

-rangaistusajaksi lukeminen (28 §)

-matkakustannusten korvaaminen (33 §)

Vankeuslain mukaiset päätökset, joihin haetaan muutosta Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanojohtajalta.

Oikaisuvaatimus toimitetaan täytäntöönpanojohtajalle tai vankilan johtajalle. Päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen:

-rangaistusaikaa koskeva päätös (vankeuslaki 3 luku 7a §)

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tekemät päätökset, joihin haetaan muutosta suoraan hallinto-oikeudelta:

-ehdonalaisen vapauttamisen lykkääminen (rikoslaki 2 c luku 9 §)

-varmuusosastolle sijoittaminen (vankeuslaki 5 luku 6 §)

-päätökset, jotka on tehnyt Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö, aluejohtaja tai täytäntöönpanojohtaja pidätystoimivaltansa nojalla (vankeuslaki 20 luku 3 §)

Suuri osa hallinto-oikeuden päätöksistä on maksullisia, jolloin niistä peritään oikeudenkäyntimaksu. Oikeudenkäyntimaksua ei kuitenkaan peritä esimerkiksi useimmissa yksityishenkilön vireille panemissa sosiaali- ja terveyspalveluja koskevissa asioissa eikä perustoimeentuloa koskevissa valituksissa. Erityisesti vankeus- ja tutkintavankeuslain alaisista asioista valittaessa kannatta tarkistaa maksullisuus etukäteen hallinto-oikeuden kirjaamosta.

Muutoksenhakukiellon alaiset asiat vankeuslaissa

Vankeuslain 20 luvussa (2 §) on säädetty asioista, joihin ei voi hakea muutosta. Nämä ovat päätöksiä tai viranomaistoimia, jotka perustuvat harkintaan (tarkoituksenmukaisuusharkinta). Näitä asioita ovat:

-ilmoittautumisajankohta ja -vankila (2 luku 1 §)

-rangaistusajan suunnitelma (4 luku 6 §)

-saattajan matkakulujen korvaaminen (4 luku 3 § 3 momentti)

-vankilaan sijoittaminen (4 luku 8 ja 9 §:t)

-osastolle (5 luku 1 ja 2 §:t) ja sopimusosastolle sijoittaminen (5 luku 4 §)

-siirto suljetusta laitoksesta avolaitokseen (6 luku 1 §), suljetusta laitoksesta toiseen suljettuun tai avolaitoksesta toiseen avolaitokseen (6 luku 3 §), vangin siirtäminen lyhyeksi ajaksi toiseen vankilaan (6 luku 3a §)

-vangin päästäminen muun viranomaisen kuin tuomioistuimen kuultavaksi (6 luku 5 §)

-omien vaatteiden käytön rajoittaminen (7 luku 2 § 2 momentti)

-toimintaan sijoittaminen (8 luku 4 §), lupa omaan työhön (8 luku 7 §) tai lupa osallistua valvottuun ulkopuoliseen toimintaan (8 luku 9 § 3 momentti)

-rahan käyttö (9 luku 4 § 3 momentti)

-kirjeen, muun postilähetyksen tai viestin lukeminen ja jäljennöksen ottaminen (12 luku 2 §)

-puhelun kuunteleminen ja tallentaminen (12 luku 7 §)

-lupa matkapuhelimen käyttöön (12 luku 6 a §), lupa sähköpostin käyttöön (12 luku 9 §) ja internetin käyttöön (12 luku 9 a §)

-tapaamiset: valvomaton tapaaminen (13 luku 4 §), lapsitapaaminen (13 luku 5 §), vankien välinen valvottu tapaaminen (13 luku 7 §) ja yhteydenpito videoyhteyden välityksellä (13 luku 13 §) sekä tavaroiden vastaanottaminen tapaamisen yhteydessä (13 luku 12 §)

-poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella (14 luku 2 §), poistumislupa-ajankohdan aikaistaminen (14 luku 3 § 3 momentti), poistumislupa tärkeästä syystä (14 luku 4 §) ja poistumislupa saatettuna (14 luku 6 §) ja tällaisten lupien peruuttaminen (14 luku 9 §)

Näihin asioihin ei voi hakea muutosta oikaisuvaatimuksella eikä valituksella. Kielteisestä päätöksestä kannattaa ensisijaisesti keskustella päätöksentekijän kanssa. Mikäli asia ei ratkea keskustelun kautta, on mahdollista tehdä kantelu. Kantelun voi tehdä rikosseuraamusalueen johtajalle, Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön tai eduskunnan oikeusasiamiehelle.

Ohjeita valituksen/kantelun tekemiseen

Valituksessa/kantelussa on mainittava:

-kenen tai minkä viranomaisen menettelyä valittaja/kantelija arvostelee

-mitä menettelyä tai päätöstä valittaja/kantelija pitää lainvastaisena

-miksi menettely tai päätös on valittajan/kantelijan mielestä lainvastainen tai virheelinen

-onko asia vireillä jossakin muualla

Valitukseen tai kanteluun on hyvä liittää kopiot asiaa koskevista päätöksistä ja muita asiakirjoista sekä mahdollinen valtakirja. Valituksesta/kantelusta tulee käydä ilmi valittajan/kantelijan nimi ja osoite sekä mielellään puhelinnumero ja mahdollinen sähköpostiosoite.

Muistutus ja kantelu terveydenhuollosta

Muistutukseen kannattaa kirjoittaa mahdollisimman selkeä kuvaus asiasta (hoidosta tai kohtelusta, johon on tyytymätön) ja mainita hoitopaikka, ajankohta ja hoitoon osallistuneet ammattihenkilöt (nimet ja/tai asema), joita muistutus koskee.

Kantelusta tulee käydä ilmi se laitos tai ammattihenkilö, jonka toimintaan kantelija on tyytymätön, sekä ne perusteet, joiden takia hoito tai menettely on koettu epäasiainmukaisena. Myös kantelijan nimi, osoite ja muut mahdolliset yhteystiedot tulee mainita selvästi. Kantelun tutkiminen on maksutonta ja se käsitellään puolueettomasti. Aluehallintovirasto antaa kanteluun kirjallisen päätöksen.

Yhteystietoja

Rikosseuraamuslaitos ja vankiterveydenhuolto

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus, PL 6, 00581 Helsinki, puh. 029 56 81100/keskus

Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus, Rautatienkatu 10, 33100 Tampere, puh. 029 56 83700/keskus

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus, PL 273, 70101 Kuopio, puh. 029 56 87000/keskus

Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanoyksikkö, PL 50, 20251 Turku, puhelin 029 568 1000/keskus

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö, Oikeudelliset asiat, Lintulahdenkuja 4, 00530 Helsinki, puhelinvaihte 029 56 88500

Vankiterveydenhuollon yksikkö, johtaja, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos/VTH, PL 30, 00271 Helsinki

Potilasasiamies, Vankisairaala, puh. 029 52 45699

Aluehallintovirastot

Etelä-Suomen aluehallintovirasto, PL 150, 13101 Hämeenlinna, puhelinvaihte 0295 016 000

Lounais-Suomen aluehallintovirasto, PL 22, 20801 Turku, puhelinvaihte 0295 018000

Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto, PL 200, 65101 Vaasa, puhelinvaihte 0295 018 450

Itä-Suomen aluehallintovirasto, PL 50, 50101 Mikkeli, puhelinvaihte 0295 016 800

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, PL 293, 90101 Oulu, puhelinvaihte 0295 017 500

Lapin aluehallintovirasto, PL 8002, 96101 Rovaniemi, puhelinvaihte 0295 017 300

Eduskunnan oikeusasiamies

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, 00102 Eduskunta. Neuvontalakimieheiltä voi saada apua kantelun tekemisessä: puh. (09) 4321 (eduskunnan vaihte). Oikeusasiamiehen sivuilta on saatavissa valmis kantelukaavake, jonka esimerkiksi omainen voi täyttää. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/eoa/kantelu/index.htm>

LIITE 2: Yksilöity valtakirja, malli

VALTAKIRJA
pankkiasiointia varten

Valtuutan Matti Meikäläisen (081178-0000) maksamaan laskujani sekä nostamaan käteistä Joensuun Seudun Osuuspankissa olevalta tililtäni 577005-0000000.

Joensuussa 2.4.2016

Maija Meikäläinen

Maija Meikäläinen, 120679-0000
Mäkitie 98
80100 Joensuu

